

e-ISSN: 2149-5939

IJ§ER

Volume: 7 Issue:1

Year: 2021

*International Journal of Social Sciences and
Education Research*

e-ISSN: 2149-5939

IJ§ER

Volume:7 Issue:1

Year: 2021

*International Journal of Social Sciences and
Education Research*

Editor

Prof. Dr. Mahmut DEMİR
Isparta University of Applied Sciences, Isparta, Turkey

hosted by
**Turkish
JournalPark**
ACADEMIC

Editor/Editör

Prof. Dr. Mahmut DEMİR
Isparta University of Applied Sciences, Isparta, Turkey

Contact / İletişim

Address/Adres: Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Eğirdir, Isparta
- Türkiye

Tel: +90 (246) 3133447

Fax: +90 (246) 3133452

E-mail: ijsser.contact@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijsser>

Unless otherwise indicated, all materials on these pages are copyrighted by the IJSSER. All rights reserved. No part of these pages, either text or image may be used for any purpose. Therefore, reproduction, modification, storage in a retrieval system or retransmission, in any form or by any means, electronic, mechanical or otherwise, for reasons other than academic and scientific use, is strictly prohibited without prior written permission. IJSSER is context of TÜBİTAK Journal Park Project.

Dergide yayınlanan makalelerin tüm yayın hakları IJSSER'e aittir. Yayınlanan makaleler yayın kurulunun yazılı izni olmadan herhangi bir amaçla kısmen veya tamamen hiçbir şekilde elektronik, ya da basılı olarak kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz. Bilimsel ve akademik araştırmalar için kurallara uygun alıntı ve atıf yapılabilir. IJSSER TÜBİTAK DergiPark Projesi kapsamındadır.

Legal Responsibility: The authors and translators are responsible for the contents of their paper.

Yasal Sorumluluk: Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına ve çevirmenlerine aittir.

SCIENTIFIC AND ADVISORY BOARD / BİLİM VE DANIŞMA KURULU

- Dr. Adi FAHRUDIN-Center for Social Welfare Research and Development, INDONESIA
Dr. Alessandro DANOVI - University of Bergamo, ITALY
Dr. Catarina do Vale BRANDÃO - The University of Porto, PORTUGAL
Dr. Celina MANITA - University of Porto, PORTUGAL
Dr. Ekant VEER -University of Canterbury, NEW ZEALAND
Dr. Ekaterina GALIMOVA - American University of Central Asia, KIRGHIZISTAN
Dr. Eleni SELLA - National and Kapodistrian University of Athens, GREECE
Dr. Elmira MƏMMƏDOVA-KEKEÇ - Khazar University, AZERBAIJAN
Dr. Ermira QOSJA - Universiteti Europian i Tiranes, ALBANIA
Dr. Erzsébet CSEREKLYE - Eötvös Loránd University, HUNGARY
Dr. Ewa OZIEWICZ - University of Gdańsk, POLAND
Dr. Fred DERVIN - University of Helsinki, FINLAND
Dr. Gözde YİRMİBEŞOĞLU - Akdeniz University, TURKEY
Dr. Gueorgui PEEV - New Bulgarian University, BULGARIA
Dr. Ilze IVANOVA - University of Latvia, LATVIA
Dr. Indra ODİNA - University of Latvia, LATVIA
Dr. İsmail SEVINÇ - N. Erbakan University, TURKEY
Dr. Joanna BŁASZCZAK - University of Wrocław, POLAND
Dr. Juan José Padial BENTICUAGA - University of Málaga, SPAIN
Dr. Kevin NIELD - Sheffield Hallam University, ENGLAND
Dr. Ksenofon KRISAFI - Universiteti Europian i Tiranes, ALBANIA
Dr. Lejla SMAJLOVIĆ - University of Sarajevo, BOSNIA AND HERZEGOVINA
Dr. Lilia HALIM - Universiti Kebangsaan Malaysia, MALAYSIA
Dr. Ljudmil GEORGIEV - New Bulgarian University, BULGARIA
Dr. Muammer TUNA - Muğla S. Koçman University, TURKEY
Dr. Nesrin ŞALVARCI TÜRELİ – S. Demirel University, TURKEY
Dr. Oktay EMİR - Anadolu University, TURKEY
Dr. Olga DEBICKA - University of Gdańsk, POLAND
Dr. Ozan BAHAR - Muğla S. Koçman University, TURKEY
Dr. Phatima MAMARDASHVILI - Tbilisi State University, GEORGIA
Dr. Puiu NISTOREANU - Academia de Studii Economice din Bucureşti, ROMANIA
Dr. Qızılgül ABBASOVA - Baku State University, AZERBAIJAN
Dr. Tamar DOLBAIA -Tbilisi State University, GEORGIA
Dr. Yusuf GÜNAYDIN – International Final University, TRNC

Focus and Scope: *International Journal of Social Sciences and Education Research* is a peer-reviewed online journal which publishes original research papers. *IJSSER* welcomes submissions related to academic and scientific practices, approaches, applied research studies, critical reviews on major issues, development of new technologies and tools in social science and education research in English or Turkish.

Peer Review Process: All submitted manuscripts by author(s) are subject to initial appraisal by the section editors to peer review as a double-blind by at least two independent and expert referees. For the article to be published, at least two referees agree on the publication of the work.

Indexes & Databases:

- ISI - International Scientific Indexing
- ESJI - Eurasian Scientific Journal Index
- OAJI- Open Academic Journals Index
- CiteFactor
- Google Scholar
- IPIndexing
- ResearchBib-Academic Research Index
- DRJI - Directory of Research Journals Indexing
- SIS - Scientific Indexing Services
- JournalSeek
- SOBIAD
- Türk Eğitim İndeksi
- Türkiye Turizm Dizini
- ASOS Index

Odak ve Kapsam: Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Dergisi orijinal araştırma makalelerini yayınlayan hakemli online bir dergidir. *IJSSER* Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları ile ilgili uygulamalar, yaklaşımlar, araştırma çalışmaları, önemli konularda kritik yorumlar, yeni teknolojilerin ve araçların geliştirilmesini içeren akademik ve bilimsel içeriğe sahip İngilizce veya Türkçe hazırlanmış her türlü makaleyi kabul etmektedir.

Değerlendirme süreci: Yazar(lar) tarafından gönderilen çalışmalar öncelikle bölüm editörleri tarafından değerlendirilerek alanından uzman ve birbirinden bağımsız, yazarlarla akademik olarak eş düzeydeki en az iki hakeme gönderilmektedir. Makalenin yayımlanması için en az iki hakemin olumlu görüş bildirmesi şarttır.

İndeks ve Veri tabanları:

- ISI - International Scientific Indexing
- ESJI - Eurasian Scientific Journal Index
- OAJI- Open Academic Journals Index
- CiteFactor
- Google Scholar
- IPIndexing
- ResearchBib-Academic Research Index
- DRJI - Directory of Research Journals Indexing
- SIS - Scientific Indexing Services
- JournalSeek
- SOBIAD
- Türk Eğitim İndeksi
- Türkiye Turizm Dizini
- ASOS Index

Table of Contents / İçindekiler

Cover-Contents / Kapak-İçindekiler	<i>i-vi</i>
★ Research Articles / Ampirik Araştırma Makaleleri	
Metinlerin temalara uygunluğu bakımından Türkçe ders kitapları üzerine bir inceleme <i>Özlem KURTOĞLU ZORLU</i>	<i>1-11</i>
A research on the evaluation of consumers' voluntary simplicity lifestyle tendency in the Covid-19 period <i>Dilaysu ÇINAR</i>	<i>12-23</i>
A critical discourse analysis of a news report on two mosques shooting in Christchurch-New Zealand <i>Aminuddin HASHEMİ, Kew Si NA</i>	<i>24-32</i>
Gıda okuryazarlığı: Bileşenlerin tespiti ve tanımlanması <i>Mehmet BAHAR, Mustafa YILMAZ</i>	<i>33-54</i>
Bölgesel kalkınmada kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin önemi: Torku örneği <i>Ozan BAHAR, Yahya NAS</i>	<i>55-71</i>
Attitudes of Persian, Pashtun and Uzbek parents toward their daughters in learning English language in Takhar-Afghanistan <i>Besmillah DAQIQ</i>	<i>72-81</i>
Covid-19 sürecinde tüketicilerin otel seçimini etkileyen faktörler <i>Mahmut DEMİR, Şirvan Şen DEMİR, Fatma Doğanay ERGEN, Ali DALGIÇ</i>	<i>82-94</i>
★ Review Articles / Derleme Makaleler	
Travma sonrası gelişim perspektifinden gelişimsel eğride yeni bir kuşak olarak COVID-19 <i>Ece Naz ERMİŞ, Seda BAYRAKTAR</i>	<i>95-105</i>

Metinlerin temalara uygunluğu bakımından Türkçe ders kitapları üzerine bir inceleme¹

A study on Turkish textbooks in terms of the appropriateness of texts to themes

Özlem Kurtoglu Zorlu

Dr. Öğr. Üyesi., Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye, ozlemkurtoglu@mersin.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1853-9843>

Makale Bilgisi	Öz
<i>Araştırma Makalesi</i> <i>Gönderilme: 20 Eylül 2020</i> <i>Düzeltilme: 5 Aralık 2020</i> <i>Kabul: 15 Aralık 2020</i> Anahtar kelimeler: <i>Türkçe ders kitapları,</i> <i>Metin,</i> <i>Tema</i>	<i>Bu çalışmanın amacı, 2016-2017 öğretim yılında okutulan tüm ilkökul ve ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin, buldukları temaya uygunluğunu incelemektir. Çalışmanın önemi, metin ve tema uyumunu ele alan en geniş kapsamlı çalışma olmasıdır. Hem nitel, hem nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada öncelikle doküman analizi yöntemiyle temaya uygun olmayan metinler belirlenmiş ve uygunsuzluğun nedenleri açıklanmıştır. Daha sonra, kitaplardaki temalar, içerdikleri metinlerin uygunluk oranları bakımından incelenmiştir. Elde edilen bulgular, toplam metin sayısına göre az sayıda da olsa, tema ile kısmen uyumlu ve tamamen uyumsuz metinlerin bu kitaplarda yer aldığını göstermektedir.</i>
Article Info	Abstract
<i>Research Article</i> <i>Received: 20 September 2020</i> <i>Revised: 5 December 2020</i> <i>Accepted: 15 December 2020</i> Keywords: <i>Turkish textbooks,</i> <i>Text,</i> <i>Theme</i>	<i>The aim of this study is to analyze the appropriateness of texts to themes in primary and secondary school Turkish textbooks used in 2016-2017 school year. This study is significant because its scope is the widest among other studies on text and theme appropriateness. In this study, in which both qualitative and quantitative research methods are used, firstly, the texts that are not appropriate to the theme are determined by the document analysis method and the reasons for the inappropriateness are explained. Then, the themes in the books are examined in terms of the appropriateness rates of the texts they contain. The findings indicate that most of the texts are appropriate but there are also some texts that are partially appropriate or completely inappropriate.</i>

1. Giriş

Türkçe öğretiminde tematik yaklaşım 2005 İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-5. Sınıflar) ve 2006 İlköğretim Türkçe Dersi (6,7, 8. Sınıflar) Öğretim Programında esas alınmış, bu yaklaşıma göre her sınıf için zorunlu ve seçmeli temalar belirlenmiş, bu temalara uygun olan metinlerin ders kitaplarında yer alması amaçlanmıştır. Sonraki yıllarda hazırlanan öğretim programları ve ders kitaplarında da tematik yaklaşım benimsenmiştir ve halen kullanılmaktadır. Tema, konu ve ünite kavramları genellikle birbiriyle karıştırılmaktadır. Tematik yaklaşımın esas alınmasından önce ders kitaplarında üniteler yer almaktaydı. Tematik yaklaşımda ise ünitelerin yerini “daha kapsamlı öğrenme alanlarını içeren temalar” almıştır (Danacı, 2011: 29). Zorunlu ve seçmeli temalar belirlenmiş; bu temalar ayrıca alt temalara ayrılmış ve metinlerin temalara ve farklı alt temalara uygun olacak şekilde seçilmesi hedeflenmiştir. TDK Güncel Türkçe Sözlükte konu “konuşmada, yazıda, eserde ele alınan düşünce, olay veya durum, mevzu, süje” olarak tanımlanırken tema “asıl konu, temel motif, ana konu” olarak tanımlanmaktadır (TDK Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>). Ürünü (2011:5) temayı bir “ana fikir içinde öne çıkan kavram” olarak tanımlar. “Tema, ders kitaplarına alınacak metinlerin ana konusunu ifade

¹ Bu çalışma, 8-10 Eylül 2017 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen 4. Uluslararası Sosyal Bilimler & Eğitim Araştırmaları Konferansında sunulan “The appropriateness of texts to themes in Turkish textbooks” başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

etmektedir. Tema merkezli dil eğitiminde öğretmen ve öğrenciler belli bir konu veya metin üzerine çalışmaktansa birkaç konuyu veya metni içinde barındıran bir tema çerçevesinde çalışırlar” (Çeçen ve Çiftçi, 2007: 42). Alt tema ise metnin kendi teması anlamındadır ve alt temalar bir üst kavram olan ana temaya bağlıdır (Üründü, 2011:6).

Aynı temada yer alan metinlerin art arda işlenmesi yoluyla öğrencilerin işlenen konuya dair bilgilerini yapılandırılmalarına yardımcı olunabileceğini öne süren Coşkun ve Taş (2008:71), tematik yaklaşımın esas alınmasının, metin seçimine de etkisi olduğunu savunmaktadır. Arhan ve Gültekin (2013) de, tematik yaklaşımın metin seçimine etkileri olduğunu dile getirmiş ve karşılaşılan bazı olumsuzlukları ele almışlardır. Buna göre, bazı alt temalar, bulunduğu temanın dışında başka temalar için de alt tema olabilecek niteliktedir. Örnek olarak “Okuma sevgisi” hem “Okuma Kültürü” hem de “Sevgi” temalarının alt teması olabilir. Ya da “Çevremiz”, hem “Zaman ve Mekan”, hem “Toplum Hayatı”, hem de “Doğa ve Evren” temalarıyla ilgilidir. Çeçen ve Çiftçi (2011:451-456) de, 7. Sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin buldukları temayı ya da alt temayı yansıtmakta yetersiz kaldığını, bunun nedeninin programdaki tema-alt tema ilişkisi olduğunu ifade etmiştir. Metinlerin, buldukları tema ile uygunluğuna değinilen az sayıda çalışma vardır. Bu çalışmalardan bazılarında incelenen metinlerin buldukları temaya uygun olduğu, bazılarında ise uygun olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu farklılığın nedeni, incelenen kitapların farklı tarihlerde basılmış, farklı sınıf düzeylerine veya farklı yayınevlerine ait kitaplar olmasıdır.

2007-2008 öğretim yılında okutulan 6. ve 7. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki düzyazı metinlerini inceleyen Uludoğan (2008) bu metinlerin içinde yer aldıkları temaya ve alt temalara uygun olduğunu ifade etmiştir. İlköğretim 6. Sınıf Türkçe ders kitaplarını inceleyen Batur (2010:210), tüm metinlerin temalara uygun olduğunu belirtmiş ancak bu metinlerin “temaların gölgesinde kalarak anlatım yoğunluğu ve dil zenginliğini vermede yetersiz” kaldığını, edebi zevk vermekten uzak ve yaşamdan kopuk olduğunu ifade etmiştir. Aşıkcan (2012) öğretmen görüşlerine dayanarak Türkçe ders kitaplarını değerlendirdiği çalışmada 1. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin çoğunun temalara uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır. 2012-2013 öğretim yılında okutulan 3. Sınıf Türkçe ders kitabını inceleyen Alkış Küçükaydın (2013:195), metinlerin genellikle temalara uygun olduğunu ve temaların farklı boyutlarını içerdiğini ancak Atatürk temasındaki metinlerin, temanın farklı boyutlarını yansıtmaya açısından yetersiz kaldığını ifade etmiştir.

Üründü (2011) 6-8. sınıf Türkçe ders kitaplarını tema tasarımları, temaların dağılımları, temaların alt temalarla uyumluluğu ve metin türleri açısından incelemiştir. Bu çalışmada, Türkçe Öğretim Programında yer alan bazı temaların 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarında bulunmadığı, kitaplarda yer alan bazı temaların ise üst sınıflarda tekrar ettiği, tekrar eden temaların alt temalarının da aynı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu kitaplarda, belirlenen temaya uygun olmayan bazı metinlerin bulunduğu ve aynı metnin, farklı yayınevlerine ait kitaplarda farklı temalar altında yer aldığı da saptanmıştır. Gündoğdu (2011) ise İlköğretim 8. sınıf Türkçe öğretmen kılavuz kitabında yer alan dinleme metinlerinde metin ve tema uyumunun ne düzeyde olduğunu araştırmış ve incelediği 7 metinden sadece 2’sinin tema ile yüksek derecede uyumlu olduğunu, 2’sinin kısmen uyumlu olduğunu, 3’ünün uyumsuz olduğunu ortaya koymuştur.

1981, 2015 ve 2018 Türkçe Öğretim Programlarına göre hazırlanan 6. Sınıf Türkçe ders kitaplarını inceleyen Pastutmaz (2019), bu kitaplarda bazı temalar ile alt temaların uygun olmadığını tespit etmiş; ayrıca bazı metinlerin konusu ile içinde bulunduğu temanın birbirine uymadığına dikkati çekmiştir. 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programına göre hazırlanan, 2018-2019 öğretim yılında okutulan 6. ve 7. Sınıf Türkçe ders kitaplarını tema ve metin türü açısından inceleyen Civan (2019:102) da, bazı metinlerin içinde bulunduğu temalara uygun olmadığını tespit etmiştir ve temalara uygun olmayan metinlerin oranının ¼ olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, metin ve tema uyumu açısından uygun olmayan metinlerin son yıllarda da kitaplarda yer aldığını göstermekte ve sorunun devam etmekte olduğuna işaret etmektedir.

Alanyazındaki çalışmalar, (yalnızca 1. sınıf, yalnızca 3. sınıf ya da 6-8. sınıf gibi) belirli sınıf düzeyleri ile sınırlandırılmış çalışmalar olduğundan bütüncül bir yaklaşımla daha kapsamlı bir incelemeye ihtiyaç vardır. Bu çalışmanın amacı, 2016-2017 öğretim yılında okutulan tüm ilkököl ve ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin, buldukları temaya uygunluğunu incelemektir. Çalışmanın önemi, metin ve tema uygunluğunu ele alan bütüncül ve geniş kapsamlı bir çalışma olmasıdır.

2. Yöntem

Hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerinin uygulandığı bu çalışmada, 2016-2017 öğretim yılında okutulan tüm ilkököl ve ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki tüm metinler incelenmiştir. Bu kitaplarda toplam 25 tema ve 315 metin bulunmaktadır. Öncelikle doküman analizi yöntemiyle temaya uygunluk bakımından incelenen bu metinler, “uygun”, “kısmen uygun”, “uygun değil” biçiminde işaretlenmiş ve temaya uygun olmayan metinlerin

uygunsuzluk nedenleri açıklanmıştır. Daha sonra temalar, içerdikleri metinlerin uygunluk oranları bakımından incelenmiştir.

Bu çalışmada 2015 Türkçe dersi öğretim programına göre hazırlanmış olan ve 2016-2017 öğretim yılında okutulan Türkçe ders kitapları ele alınmıştır. Ancak ele alınan metinlerin uzunluğu nedeniyle burada kısaca örnekleme mümkün olmadığından, bu bölümde yalnızca metinler üzerinde nasıl bir inceleme yapıldığını en kısa metinlerden yararlanarak örneklendirmek için, 2009 yılında basılmış ders kitaplarında bulunan, 2005 İlköğretim Türkçe dersi öğretim programına göre hazırlanmış iki metin sunulmaktadır. Bu iki metin de *Hayal Gücü* temasının altında bulunmaktadır. 2005 Türkçe öğretim programında *Hayal Gücü* temasının içerik örnekleri düşler, rüyalar, kurgular, tasarımlar, uzaya yolculuk ve gökkuşağı olarak belirtilmiştir. “Gökkuşağı” içeriğinin “Hayal Gücü” teması altında yer alması, gökkuşağının hayal gücü ile ilişkilendirilerek anlatılması gerektiğini ifade etmektedir.

Örnek (1), MEB yayınları 1. Sınıf Türkçe ders kitabından (Erol, A. ve diğ. 2009:16) alınmıştır. Bu şiirde “Uçabilsem keşke / Çıksam göklere / Kaysam gökkuşağının üzerinden” dizelerinde gerçek hayatta yapılamayacak, hayallerde yapılabilecek eylemlerden söz edilmektedir ve bu yönüyle şiir, *Hayal Gücü* temasına uygundur.

- (1) GÖKKUŞAĞI
 Yedi renklidir gökkuşağı,
 Işıl ışıl, cıvıl cıvıl.
 Sarı, turuncu, kırmızı,
 Mavi, lacivert, mor, yeşil...
 Hepsi de sevdiğim renklerden,
 Güzel renkli gökkuşağım.
 Uçabilsem keşke,
 Çıksam göklere,
 Kaysam gökkuşağının üzerinden,
 Işıl ışıl, cıvıl cıvıl renklerden,
 Yedi renkli gökkuşağım.

Örnek (2) ise Selt yayınları 1. Sınıf Türkçe ders kitabından (Şahbaz Dağlıoğlu ve Çağlaroğlu, 2009:64-65) alınmıştır. Bu metinde gökkuşağının nasıl oluştuğu bilimsel olarak anlatılmaktadır. Metin, *Hayal Gücü* teması altında yer almasına rağmen, metinde hayal gücü ile ilgili hiçbir şey yoktur. Bu nedenle bulunduğu temaya uygun değildir.

- (2) GÖKKUŞAĞI

Gökkuşağı, gökyüzünde yağmurlu günlerde görünür. Güneş ışınları, henüz yere düşmemiş yağmur damlalarına çarpar. Böylece gökkuşağı ortaya çıkar. Gökkuşağı, gökyüzüne kurulmuş bir köprüye benzer. Değişik renkteki çizgilerden oluşur. Bu renkler; kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, açık mavi, koyu mavi ve mordur. Yalnızca renklerden oluştuğu için gökkuşağına dokunamayız. Gökkuşağına "Ebem kuşağı" da denir. Bazen şelâle ve çağlayanların üzerinde de görebiliriz.

Bu çalışmada, 2016-2017 öğretim yılında okutulan tüm ilkököl ve ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinler, buldukları temaya uygun olup olmadıkları yönünden yukarıda örneklenen yöntemle incelenmiş, “uygun”, “kısmen uygun” ve “uygun değil” olarak işaretlenmiştir.

3. Bulgular ve yorum

Sağlık ve Çevre, Dünya ve Çevre, Doğa ve Evren, Dünyamız ve Uzay, Atatürk, Atatürk ve Milli Mücadele, Milli Kültürümüz, Güzel Ülkem Türkiye, İletişim, Masallar, Hayal Gücü, Okuma Kültürü, Zaman ve Mekan, Üretim, Tüketim ve Verimlilik ve Kişisel Gelişim temalarında yer alan tüm metinler buldukları temaya uygundur (Tablo 1). Tablo 1’de yer alan metinler, yalnızca metin-tema uyumu açısından incelendiğinde uygun bulunmuştur ama bu, diğer yönlerden de uygun oldukları anlamına gelmemektedir. Bazı metinler, farklı yayınevlerine ait ders kitaplarında, farklı sınıflarda yer almaktadır. Örnek olarak, *Üretim, Tüketim ve Verimlilik* temasında yer alan “Tutumluluk ve Para Biriktirme” başlıklı metin, hem 2. sınıf ders kitabında, hem de 3. sınıf ders kitabında bulunmaktadır. Bu metnin hangi sınıf düzeyine uygun olduğu konusunda bir tutarsızlık göze çarpmaktadır. Ayrıca, öğrencilerin, aynı metni her iki sınıfta da görmeleri, gereksiz bir tekrar olacaktır.

Tablo 1. Tüm metinlerin uygun olduğu temalar

Temalar	Sınıflar ve Yayınları	Metinler
Sağlık ve Çevre	2 Doku	Sağlıklı Yaşamak, Kelebek, Çevreci Çöp Bidonu ve Tırmık, Kutlama Kartı, Ben Bir Gürge Dalıyım
	2 Kartopu	Ece'nin Sevinci, Çevremiz, Sağlık, Temizlik, Kar Tanesi
	4 Özgün	Gümüş Tüylü Martı, Bin Elli Yaşındaki Ağaç, Tüy Can, Hastane, Minik Bir Kutucuk: Tohum
Dünya ve Çevre	5 MEB	Balık Adamlar, Çöpler ve Geri Dönüşüm, Parbat Dağının Esrari, Ağaçlarımızı Takdim Ederim
Doğa ve Evren	6 Dörtel	Yer Çekimsiz Yaşam, Kırkikindiler, Özür, Doğayı Ağlatmayın, Kışla İlkyaz
	6 MEB	Boş Arsa, Kınalı Keklik, Orman Küstü Bize, Hayvan Olimpiyatları, Yıldızlar, Evren ve Galileo (Galile)
	7 MEB	Sular, Son Kuşlar, Kutup Yıldızı, Ormanda, Yeşil Gözlü Kardan Adam
Dünyamız ve Uzay	2 Doku	Güneş'in Aynası Ay, Astronot Olmak İstiyorum, Sonbahar, Güneş, Gökyüzü
Atatürk	2 Doku	Atatürk'ün Hayatı, Cumhuriyet, Atatürk ve Çocuk, Büyük Gazi ve Cumhuriyetin İlanı, Vatan Kurtarmaktan Dönen Mustafa Kemal
	3 Kartopu	Atatürk'ün Hayatı, Burada Bir İğde Ağacı Vardı, Ne Oldu? 29 Ekim, Cumhuriyetin İlanı, Atatürk ve Cemil
	4 Özgün	Gazi'yi Karşladım, Atatürk'ün Hayatında Çeşitli Yönler, Atatürk, Babaevinde 15 ve 16 Mayıs, Atatürk Gülümsedi
	6 Dörtel	Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'ten Son Mektup, Atatürk'ten Anılar, Atatürk ve Tarih, Atamız Atatürk, Atatürk
	6 MEB	Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'ün Fikir Dünyası, Atatürk'ten Anılar, 100. Yıl Atatürk Marşı, Anadolu'nun Sesi
	7 MEB	Unutulmayan Hafta, Atatürk ve Türk Dili, Atatürk ve Türk Tiyatrosu, Atatürk'ün Okuttuğu Mustafa, Mustafa Kemal'i Düşünüyorum
	8 Dikey	Onuncu Yıl Nutku, Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda, Atatürk ve Milli Eğitim, Kuvayi Milliye Destanı'ndan, Sanatkarın Eli Öpülür
	8 MEB	İşte Onun Evrensellik Anlayışı, Onuncu Yıl Nutku, Atatürk ve Bilim, Atatürk'te Millet Sevgisi, Gazi
Atatürk ve Milli Mücadele	1 MEB	Atatürk'ü Anma Günü, 23 Nisan, Katip Murat, Atatürk'ün Kitap Okumaya Verdiği Önem
	5 MEB	Atatürk'ün Kütüphanesi ve Okuma Aşkı, İstiklal Marşı, Bayram Toplantısı, O Geliyor, Tren Rayları
Milli Kültürümüz	5 MEB	Anadolu, Komşuluk, Ben Bir Küçük Kilimim, Nasreddin Hoca, Atasözü Sevgisi
	6 Dörtel	Gelir Nevruz Bayramı, Rumeli Hisarı'nda Bir Sığır Derisi Toprak, Sahnede Canlanan Oyuncak: Kukla, Çanakkale İçinde, Yaşar Doğu
	7 MEB	Miras Keçe, Oğuz Destanı, Mehmet Akif Ersoy, Tatlı Bir Gelenek Lokum, Bol Deyimli Bir Yazı
	8 Dikey	Neşet Ertaş, Hoca Bakkal, Türküler Dolusu, Ninni, Mani, Tekerleme Örnekleri, Anadolu'da Kilim Demek
	8 MEB	Türküler Dolusu, Evliya Çelebi, Orta Oyunu, Yunus Emre, Bağlamacıya
Güzel Ülkem Türkiye	2 Doku	Safranbolu, Türkiye'm, Kömürün Öyküsü, Dağlar, Müzeler
	4 Özgün	Anadolu Üstüne, Ülkem'in Renkli Haritası, Vatan, Adana ve Çukurova, Gezgin Kaplumbağa Denizli'de
İletişim	7 MEB	Tatlı Dil, Öyle Denmez, Bir İletişim Biçimi Olarak Karikatür, Yolcu Konmaz Oteli, Oya
Masallar	3 Kartopu	Kurbağa Prens, Masallarla Büyüyen Çocuk, Masal Penceresinden, Pinokyo, Uyuyan Güzel
Hayal Gücü	4 Özgün	Hayalden Bilime, Dünyalı Yaratıklar, Düş Martısının Şiiri, Yemelik Masallar, Rüya Sana Neler Anlatıyor?
Okuma Kültürü	6 Dörtel	Kitaba Hürmet, Kütüphanelerden Geçer, En İyi Arkadaş, Okumak, Kitaplarım
	6 MEB	Kütüphane, Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması, Canım Kitap Kitap, Vitrindeki Masal Kitabı
	8 MEB	Kitaplarla Kurulan Dostluk, Okuma Serüvenim Nasıl Başladı? Sarı Traktör, Okumak, Sözlükle Muhabbet

Zaman ve Mekan	6 MEB	Anadolu'da Bahar, Bayram Yeri, Hoşgörüler Diyarı Mardin, İnsanı Selçuklu Devrine Götüren Şehir: Kayseri, Atasözü ve Deyimlerde Kalan Mahalleler
	8 Dikey	İğde Çiçeği Kokan Sabahlar, Gar, Çocukluğum, Antalya Evleri, İstanbul
	8 MEB	Güney İlleri, Bir Göl Nasıl Bingöl Oldu? Zamanı Kazanmak veya Kaybetmek, Türk Evinde Türk Dili, Türk Dilinde Türk Evi, Dağın Şiiri
Üretim, Tüketim ve Verimlilik	2 Doku	Kağıt ve Kağıt Yapımı, Ekmek, Mutsuzluğun Çaresi, Tembel Çiftçiler, Tutumluluk ve Para Biriktirme
	3 Kartopu	Yol Ayrımı, Çiftçi, Yerli Malı, Mutfaktakiler, Tutumluluk ve Para Biriktirme
	4 Özgün	Ayakkabının Öyküsü, Pazar Yeri, Şemsiye, Kağıtlar Ülkesinde, Değirmenci
Kişisel Gelişim	8 MEB	Empati ile Yaşamak, Karanfiller ve Domates Suyu, Martı, Hellen Keller, Adam Olmak

Tablo 2. Sağlık, Spor ve Oyun temasındaki metinlerin uygunluk durumu

Sınıflar ve Yayınları	Uygun	Kısmen Uygun	Uygun Değil
1 MEB	Tavşan ile Kaplumbağa, Saklambaç Oyunu, Dişlerimiz, Yıkanmayı Sevmeven Mumu, Oyuncu Bulut		
2 Doku	Anadolu'nun Cirit Oyunları, Hepimizin Oyuncakları, Oyun Alanı, Uçurtmalar, Rengarenk Topacım		
3 Kartopu	Sporcu, Oyuncakçı Dede, Spor Deyince, Spor, Yeşil Bisiklet		
4 Özgün	Bebek, Rüzgarı Yakalayın, Penaltı Atılırken, Oyun ve Arkadaşlık, Olimpiyat Oyunları		
5 MEB	Oyun Tasarımı, Spor, Babaannemin Soğanları		Patates

Tablo 2'de görüldüğü gibi, Sağlık, Spor ve Oyun temasında incelenen 24 metinden biri “uygun değil” olarak işaretlenmiştir. Temaya uygun bulunmayan “Patates” başlıklı metinde patatesin şeklinden, ressamların tablolarında bulunmayışından, yemeklere katılan bir şey olup tek başına pek fazla kullanılmadığından dolayı kişisiz bulunduğundan söz edilmektedir. Metinde patatesin sağlıkla ilgisi kurulamamıştır.

Tablo 3. Vatandaşlık Bilinci temasındaki metinlerin uygunluk durumu

Sınıflar ve Yayınları	Uygun	Kısmen Uygun	Uygun Değil
1 MEB	Toplum İçinde Yaşamak		Ağustos Böceği ile Karınca, Televizyondaki Reklamcı Amca, Balıkçı Osman
5 MEB	Memleket İsterim, Tüketicinin Bilinç Gücü	Ödevsiz Gezegen	Padişahın Kulakçibaşısı, Dük Oldu Hödük

Vatandaşlık Bilinci teması, metin-tema uyumu konusunda oldukça problemlidir (Tablo 3). Kitaplarda bulunan 9 metinden sadece 3'ü uygundur. “Ağustos Böceği ile Karınca” metninde sorumluluk, görev bilinci, çalışma, üretme metinde geçmektedir ama bunlar vatandaşlık bilinciyle ilişkilendirilmemiştir. 2015 Türkçe Öğretim Programında Vatandaşlık Bilinci temasının konu örnekleri arasında “paylaşma” olmasına rağmen, bu metinde “paylaşmama” durumu vardır. Karınca, ağustos böceğiyle yiyeceğini paylaşmaz. “Televizyondaki Reklamcı Amca” metni tutumluluk ve gereksiz tüketimden kaçınma ile ilgilidir. Tüketici bilinci ile ilgilidir ama vatandaşlıkla ilişkisi kurulmamıştır. “Balıkçı Osman” metninde ise denizden hurda çıkarıp satan bir balıkçı anlatılmaktadır. Bu metinde örneklenen davranışın da vatandaşlık bilinci ile ilişkisi kurulmamıştır. Tüm bu metinler, Üretim, Tüketim ve Verimlilik temasına daha uygundur. “Padişahın Kulakçibaşısı” da uygun olmayan metinler arasındadır. “Dük Oldu Hödük” metninde ise hayvan sevgisi ve sorumluluğu üzerinde durulmaktadır ve bunların da vatandaşlıkla ilişkisi açıklanmamıştır.

Tablo 4'te görüldüğü gibi, Bilim ve Teknoloji temasındaki “Nil Soru Soruyor” metni kısmen uygun bulunmuştur. Metinde merak konusu ele alınmış ama bunun bilim ve teknolojiye ilerlemenin gereği olduğu anlatılmamıştır. Temaya uygun olmayan bir başka metin ise “Benim de Uçaklarım Var” şiiridir. Bu şiirde sözü edilen uçak, bir çocuğun kağıttan yaptığı uçaktır; bir buluş değildir. “Nasıl Yaparım?” metninde de bir çocuğun elindeki sopalarla bir oyuncak sal yapması anlatılmaktadır. Bilimle ve teknolojiyle ilişkisi kurulamamıştır.

Tablo 4. *Bilim ve Teknoloji* temasındaki metinlerin uygunluk durumu

Sınıflar ve Yayınevleri	Uygun	Kısmen Uygun	Uygun Değil
1 MEB	Ay'da, Bilgisayar Sevgisayar	Nil Soru Soruyor	Benim de Uçaklarım Var, Nasıl Yaparım?
5 MEB	İlim Kendin Bilmektir, Yelkovan Kuşlarının Efsanesi, Perseid Göktaşı Yağmuru, Bu Robotların Esin Kaynağı Hayvanlar		

Tablo 5. *Birey ve Toplum, Toplum Hayatı, Sanat ve Toplum* temalarındaki metinlerin uygunluk durumu

Temalar	Sınıflar ve Yayınevleri	Uygun	Kısmen Uygun	Uygun Değil
Birey ve Toplum	2 Doku	Öğretmenim, Misafir Ağrlamak ve Uğurlamak, Trafik	Okul	Üç Balık
	3 Kartopu	Sami Öğretmen, Trafik Kuralları, Barışı Getiren Güvercin, Görgü		Benim Güzel Okulum
	4 Özgün	Geçmişten Günümüze Evler, Şenlikli Bir Akşam Yemeği, Karışık Hesap, Hayal Çocuk, Barış Amca		
Toplum Hayatı	7 MEB	Odcu Haftası Şenlikleri, Anadolu'da Konukseverlik Gelenekseldir, Yalnız Kalmak	Osmanlı Dürüstlüğü, Bir Şekerli Bir İspanaklı	
	8 Dikey	Dirse Han Oğlu Bohaç Han Boyu, Misafirliklerimiz, Burçak Tarlası	Gelin Kayası, Hidrellez Bayramı	
	8 MEB	Ergenekon Destanı, Misafirliklerimiz, İmece, Tasmalı Güvercin, Seyfi Baba		
Sanat ve Toplum	5 MEB	Sanatın En Kırılgan Hali, Sahibini Arayan Keman, Sinema Düşlerimizi Gerçekleştiriyor	Alfabe'den Kaçan Harflerin Macerası	Osman Cemal Bey'in Nar Hakkı

Tablo 5'te *Birey ve Toplum, Toplum Hayatı, Sanat ve Toplum* temalarındaki metinlerin uygunluk durumu yer almaktadır. Okul, her ne kadar bireylerin kültürlendiği, sosyalleştiği bir kurum olsa da 3. sınıf ders kitabındaki "Benim Güzel Okulum" metninin toplumsal yaşamla ya da bireyle ilgili bir iletisi yoktur. "Üç Balık" metninin de iletisi net değildir.

Tablo 6. *Sevgi ve Duygular* temalarındaki metinlerin uygunluk durumu

Temalar	Sınıflar ve Yayınevleri	Uygun	Kısmen Uygun	Uygun Değil
Sevgi	3 Kartopu	Sarmaşık Gülü, Arkadaşlarım, Anneciğim Seninle, Atatürk Çocukları Severdi		Altı Kitap
	6 Dörtel	Eskici, Türkiye, İnsanlar Kardeşim, Yeryüzünün İlk ve Tek Mucize Ailesi, Bayrak ve Cumhuriyet		
	6 MEB	Soylu Bilgi Ağacı, Eskici, Anadolu, Bayrak, Forsa		
Duygular	8 Dikey	Yurdum, Eskici, Bayrak, Oğlumuz	Ağaç Sevgisi	
	6 Dörtel	Robenson, Forsa, Bir Hilal Uğruna, Kız Kardeşim, Uçun Kuşlar		
	6 MEB	Meşe ile Saz, Dijon'dan Trabzon'a, Yaşamımızdaki Renkler, Sahibini Unutmayan Köpek		Nasrettin Hoca
	8 Dikey	Dokuzuncu Hariciye Koşuşu, Sevgilerde, Dülger Balığının Ölümü, Gün eksilmesin Pencereden	Gül Hanım'ın Annesi	

Toplum Hayatı temasına kısmen uygun bulunan metinler, *Değerlerimiz* temasına daha uygun oldukları için bu şekilde işaretlenmiştir. "Alfabeden Kaçan Harflerin Macerası" metni *Sanat ve Toplum* temasına kısmen uygundur. Metinde "şiiir" anlatılmaya çalışılmış ama sanat ve toplumla ilişkisi tam olarak açıklanamamıştır. "Osman Cemal Bey'in Nar Hakkı" metninde ise karıncaları öldürmeden ağaçtan uzaklaştırmaya çalışan insanlar anlatılmaktadır. Sanatla da toplumla da doğrudan bir ilişkisi yoktur.

Tablo 6’da *Sevgi* ve *Duygular* temalarındaki metinlerin uygunluk durumu görülmektedir. *Sevgi* temasında yer alan “Ağaç Sevgisi” *Doğa ve Evren ve Dünya ve Çevre* temalarına daha uygundur. Benzer metinler bu temalarda yer almaktadır. “Altı Kitap” metninde ise kitap tanıtımı yapılmaktadır. Bu temaya değil, *Okuma Kültürü* temasına uygundur. “Eskici” başlıklı metin, Dörtel ve MEB yayınevleri 6. sınıf ders kitaplarında ve Dikey Yayınevi 8. sınıf ders kitabında *Sevgi* temasında yer almaktadır. Temaya uygundur ancak metnin hangi sınıf düzeyine uygun düştüğü konusunda ders kitabı yazarları arasında bir fikir birliği olmadığı görülmektedir. Bir başka dikkat çekici nokta ise, aynı metnin kısaltılmış biçiminin Özgün yayınevine ait 4. sınıf ders kitabında *Değerlerimiz* temasında bulunmasıdır. Genellikle *Sevgi* temasında yer alan bu metnin, hangi sınıf düzeyine ve hangi temaya uygun olduğu konusunda ders kitaplarını hazırlayanlar arasında bir görüş birliği sağlanamadığı gözlenmektedir. Bir öğrenci, ilk kez 4. sınıfta karşılaştığı “Eskici” başlıklı metnin daha uzun biçimini hem 6. sınıfta, hem de 8. sınıfta okumaktadır. Temalar farklı sınıflarda pekiştirmek amacıyla tekrar edebilir ancak aynı temalar altında farklı sınıflarda aynı metinlerin yer alması, öğrencilerde bıkkınlık yaratabilir. *Duygular* temasında uygun olmayan “Nasrettin Hoca” başlıklı metinde herhangi bir duygunun hakim olduğunu söylemek zordur. Bu nedenle “uygun değil” şeklinde işaretlenmiştir.

Tablo 7. *Kavramlar ve Çağrışımlar* temasındaki metinlerin uygunluk durumu

Sınıf ve Yayınevi	Uygun	Kısmen Uygun	Uygun Değil
7 MEB	Hayata Açılan Kapılar, İyimserlik Kötümserlik Pembe İncili Kaftan	Bakardım Güneş Avuçlarımda, Anadolu’da Renkler Üstüne	

Kavramlar ve Çağrışımlar temasında kısmen uygun bulunan metinler *Hayal Gücü ve İletişim* temalarına daha uygun oldukları için bu şekilde işaretlenmiştir (Tablo 7).

Tablo 8. *(Biz ve) Değerlerimiz* temasındaki metinlerin uygunluk durumu

Sınıf ve Yayınevi	Uygun	Kısmen Uygun	Uygun Değil
2 Doku	Bayram Yeri, Misafir Odası, Bayrağım		Ana Dilim, Güzel Türkçem, Anadolu Davulu
3 Kartopu	Pehlivan, Ölümüzleşen Bahçe		Anadolu, Nasrettin Hoca’nın Yaşam Öyküsü, 23 Nisan
4 Özgün	İnsan ve Söz, Sevgi Güneşi: Mevlana	Bayram Anıları	Eskici, Halay
5 MEB	Karagöz ile Hacivat – İncelik, Sabır Sularında	İstanbul’un Fethinden Viyana Kapılarına	Dedemin Cep Saati

Değerlerimiz temasında yer alan metinlerin bulunduğu temaya uygunluk durumu Tablo 8’de görülmektedir. 4. sınıf ders kitabında bulunan “Bayram Anıları” metni Kurban ya da Ramazan Bayramı gibi dini bayramların nasıl kutlandığını, bayramlarda eskiden rutin olarak yapılan etkinlikleri ve bayram ziyaretlerini anlatmaktadır. 2015 Türkçe Öğretim Programında *Değerlerimiz* temasının konu örnekleri arasında bulunan “aile, büyüklerimiz, insan ilişkileri” konularını örneklendirse de bu metin *Değerlerimiz* temasına kısmen uygun bulunmuştur çünkü “gelenekler” ve “dini bayramlar” konu örneklerinin yer aldığı *Millî Kültürümüz* temasına daha uygundur. “İstanbul’un Fethinden Viyana Kapılarına” metni ise Fatih Sultan Mehmet’in hayatının bir bölümünü ve İstanbul’un fethini anlatmaktadır. Metinde Fatih Sultan Mehmet’in endişeye kapıldığı, sabrının tükendiği ve öfkelenildiği zaman ona Akşemseddin’in destek olduğu ve Akşemseddin’in onu sabırlı olmaya teşvik ederek hedefine yönlendirdiği ifade edilmektedir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet’in hayatının anlatıldığı bölümde aldığı eğitimlerin fazlalığı ve çeşitliliği düşünülürse, onun çalışkan bir kişiliğe sahip olduğu çıkarımı da yapılabilir. Bu bakımdan metin kısmen ve dolaylı da olsa sabır, çalışkanlık gibi değerlerle ilişkilendirilebilir. Ancak metnin bütünü düşünüldüğünde “tarihi şahsiyetler” ve “özellikli şehirler” konu örneklerinin yer aldığı *Millî Kültürümüz* temasına daha uygun olduğu anlaşılmaktadır.

“Ana Dilim, Güzel Türkçem”, “Anadolu Davulu”, “Anadolu”, “Nasrettin Hoca’nın Yaşam Öyküsü”, “23 Nisan” ve “Halay” metinleri *Değerlerimiz* temasına değil, *Millî Kültürümüz* temasına uygundur çünkü programda *Değerlerimiz* teması için verilen konu örnekleriyle değil, *Millî Kültürümüz* temasının konu örnekleriyle örtüşmektedir. Özgün yayınevine ait 4. sınıf ders kitabında *Değerlerimiz* temasında bulunan “Eskici” metni ise *Sevgi* temasına uygundur ve bu metnin daha uzun biçimi Dörtel ve MEB yayınevleri 6. sınıf ders kitaplarında ve Dikey Yayınevi 8. sınıf ders kitabında *Sevgi* temasında yer almaktadır. “Dedemin Cep Saati” şiiri, bir çocuğun dilinden/bakış açısından yazılmıştır ve metinde çocuk, Kurtuluş Savaşında gazi olan dedesinin cep saatini

anlatmaktadır. Milli mücadeleyle ilgili olduğundan *Millî Mücadele ve Atatürk* temasının konu örnekleriyle örtüşmektedir.

Tablo 9. İçerdikleri metinlerin uygunluğu bakımından temaların durumu

Temalar	Metin sayısı	Uygun	Kısmen uygun	Uygun değil	Uygunluk oranı
Atatürk	41	41	0	0	%100
Millî Kültürümüz	25	25	0	0	%100
Sağlık ve Çevre	15	15	0	0	%100
Üretim, Tüketim ve Verimlilik	15	15	0	0	%100
Doğa ve Evren	15	15	0	0	%100
Okuma Kültürü	15	15	0	0	%100
Zaman ve Mekan	15	15	0	0	%100
Güzel Ülkem Türkiye	10	10	0	0	%100
Millî Mücadele ve Atatürk	9	9	0	0	%100
Dünyamız ve Uzay	5	5	0	0	%100
Masallar	5	5	0	0	%100
Hayal Gücü	5	5	0	0	%100
İletişim	5	5	0	0	%100
Kişisel Gelişim	5	5	0	0	%100
Dünya ve Çevre	4	4	0	0	%100
Sağlık, Spor ve Oyun	24	23	0	1	%96
Sevgi	20	18	1	1	%90
Duygular	15	13	1	1	%87
Birey ve Toplum	15	12	1	2	%80
Toplum Hayatı	15	11	4	0	%73
Bilim ve Teknoloji	9	6	1	2	%67
Sanat ve Toplum	5	3	1	1	%60
Kavramlar ve Çağrışımlar	5	3	2	0	%60
(Biz ve) Değerlerimiz	19	9	2	8	%47
Vatandaşlık Bilinci	9	3	1	5	%33
Toplam	325	290	14	21	%89

Değerlerimiz teması ile ilgili temel sorun, bu kitaplarda yer alan birçok metnin *Millî Kültürümüz* ya da *Millî Mücadele ve Atatürk* temalarında yer alan konu örneklerinin bir ya da birkaçıyla örtüşmesi ancak *Biz ve Değerlerimiz* temasının konu örnekleriyle tam olarak örtüşmemesidir. 2015 Türkçe Öğretim Programının konu örneklerine bakılarak değerlendirildiğinde, bu durum daha net olarak görülmektedir. “Yurdumuz, özellikli şehirler, yerler, kültürel, tarihî vb. önemli mekânlar, geleneksel sporlar, gelenekler, dinî bayramlar, vatan, bayrak, millî bayramlar, tarihî şahsiyetler vb.” *Millî Kültürümüz* teması için programda yer alan konu örnekleridir. “Millî mücadele, kahramanlık, cesaret, fedakârlık, Çanakkale vb.” *Millî Mücadele ve Atatürk* teması için programda yer alan konu örnekleridir. *Biz ve Değerlerimiz* teması için programda yer alan konu örnekleri ise “aile, büyüklerimiz, insan ilişkileri, dostluk, vefa, sadakat, merhamet, saygı, sevgi, paylaşma, dayanışma, yardımlaşma, arkadaşlık, sözünde durma, çalışkanlık, dürüstlük vb.” olarak belirlenmiştir. *Millî Kültürümüz* ve *Millî Mücadele ve Atatürk* temalarına uygun olan bazı metinler, millî değerlerimize de değinen metinler oldukları için *Biz ve Değerlerimiz* temasına uyacağı düşünülerek ders kitaplarını hazırlayanlar tarafından *Değerlerimiz* teması içerisine yerleştirilmiş olabilirler. Ancak bu durumda bu kitapları okuyan öğrenciler, millî değerlerle ilgili birçok metne ulaşabilirken, *Değerlerimiz* temasının konu örneklerinde yer alan evrensel değerler ile ilgili çok daha az sayıda metinle karşılaşmış olacaktırlar. 2015 Türkçe Öğretim Programının genel amaçlarında “millî, manevî, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal, estetik ve sanatsal değerlere önem vermelerini sağlamak; millî duygu ve düşüncelerini güçlendirmek” ve “Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla millî ve evrensel değerleri tanımlarını sağlamak” amaçları yer almaktadır. Millî değerleri yansıtan metinlerin yanısıra evrensel değerleri yansıtan metinlerin de *Değerlerimiz* temasında yer alması programda belirtilen amaçlara ulaşılması için gerekli ve önemlidir.

İncelenen tüm ders kitaplarındaki tüm metinler ele alındığında, toplam 325 metinden 290’ının bulunduğu temaya uygun olduğu, 14’ünün kısmen uygun olduğu, 21’inin ise uygun olmadığı görülmektedir (Tablo 9). Tüm kitaplar değerlendirildiğinde, metinlerin buldukları temaya uygunluk oranının %89 olduğu görülmektedir. Vatandaşlık Bilinci %33 ve Değerlerimiz %47 oranıyla en az uygun olan metinleri içeren temalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Sonuç

Türkçe ders kitaplarında her metnin bulunduğu temaya uygun olması beklenir ancak bazı metinlerin buldukları temayla tamamen ilgisiz olduğu, bazı metinlerin ise yalnızca kısmen ilgili olduğu görülmektedir. Tüm metinlerin uygun olduğu temalar, *Sağlık ve Çevre*, *Dünya ve Çevre*, *Doğa ve Evren*, *Dünyamız ve Uzay*, *Milli Mücadele ve Atatürk*, *Atatürk*, *Milli Kültürümüz*, *İletişim*, *Güzel Ülkem Türkiye*, *Masallar*, *Hayal Gücü*, *Okuma Kültürü*, *Zaman ve Mekan*, *Üretim*, *Tüketim ve Verimlilik* ve *Kişisel Gelişim* temalarıdır. Metin ve tema uyumu açısından en sorunlu temalar ise *Vatandaşlık Bilinci* ve *Değerlerimiz* temalarıdır. *Vatandaşlık Bilinci* temasının programdaki konu örnekleri “eşitlik, özgürlük, sorumluluk, görev bilinci, adalet, hukukun üstünlüğü, çalışma, üretme, paylaşma, emeğin değeri, vergi bilinci, tüketici bilinci vb.” olarak belirlenmiştir. Kitaplarda *Vatandaşlık Bilinci* teması altındaki metinlere bakıldığında bu konulardan bazılarının ele alındığı ancak “vatandaşlık” ile ilişkisinin uygun bir bağlam içerisinde net bir şekilde verilmediği görülmektedir. *Değerlerimiz* temasındaki birçok metin ise *Milli Kültürümüz* ya da *Milli Mücadele ve Atatürk* temasının konularına daha uygundur.

Bu çalışmanın sonuçları alanyazındaki diğer çalışmalar ile karşılaştırılarak değerlendirilecek olursa şunlar söylenebilir: Uludoğan (2008), Batur (2010), Aşıkcan (2012) ve Alkış Küçükaydın (2013) inceledikleri metinlerin çoğunun temalara uygun olarak seçildiğini belirtmişlerdir. Öte yandan Gündoğdu (2011) incelediği metinlerin çoğunun metin-tema uyumunun düşük düzeyde olduğunu belirtmiştir. Farklı yıllarda okutulan kitapların incelendiği, yalnızca 1. sınıf, yalnızca 3. sınıf ya da 6-8. sınıf gibi belirli sınıf düzeyleri ile sınırlandırılan, farklı yayınevlerine ait kitapların ele alındığı, yalnızca düzyazı metinleri ya da yalnızca dinleme metinleri gibi farklı türlerde metinlerin seçildiği bu çalışmaların sonuçlarının birbirinden farklı olması doğaldır. Alanyazında bütüncül ve geniş kapsamlı bir çalışmanın eksikliğinin görülmesi nedeniyle yapılan bu çalışmada, 2016-2017 öğretim yılında okutulan tüm ilkökul ve ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinler incelenmiş ve metinlerin buldukları temaya uygunluk oranı %89 olarak tespit edilmiştir. *Vatandaşlık Bilinci* %33 ve *Değerlerimiz* %47 oranlarıyla en az uygun olan metinleri içeren temalardır. Türkçe ders kitaplarında tüm metinlerin buldukları temaya uygun olmaları beklenir. Bu nedenle metin-tema uyumu düşük olan temaların tespit edilmesi ve gözden geçirilerek gerekli düzeltmelerin yapılması önemlidir.

Alanyazında metin-tema uyumu ile ilgili belirlenen temel sorunlar şunlardır: Kitaplarda metin-tema uyumunun düşük düzeyde olduğu metinlere yer verilmesi (Gündoğdu, 2011), aynı metnin farklı yayınevlerine ait kitaplarda farklı temalara dahil edilmesi ve metinlerin başka bir temaya buldukları temadan daha uygun olması (Üründü, 2011). Belirtilen bu sorunlar, bu çalışmada da gözlenmiş ve metin-tema uyumu açısından geliştirilmesi gereken temalar olduğu görülmüştür. Bunların başında *Vatandaşlık Bilinci* ve *Değerlerimiz* temaları gelmektedir. Ayrıca *Eskici* başlıklı metnin farklı yayınevlerine ait kitaplarda ve farklı sınıf düzeylerinde farklı temalara dahil edildiği de gözlenmiştir. Temaya uygun bulunmayan metinlerin bir kısmının uygunsuzluk nedeni, bir başka temaya çok daha uygun olmasıdır.

Metin-tema uyumsuzluğu ile ilgili sorunların olası nedenleri, bazı temalar ile alt temaların uygun olmaması (Pastutmaz, 2019), Türkçe öğretim programında farklı temalar altında aynı konuların yer alması (Civan, 2019), hem temaya, hem de alt temalara uygun metin bulmanın zorluğu (Çeçen ve Çiftçi, 2011) ve metinlerin temalara yerleştirilmesinde metin-ana tema ilişkisinin değil, konu ya da yardımcı fikirlerin esas alınması (Civan, 2019) olarak açıklanmıştır. Bu çalışmada da 2015 Türkçe Öğretim Programında verilen konu örnekleriyle örtüştüğü halde ana temayı yansıtmayan ve farklı temalara daha uygun görülen metinler olduğu gözlenmiştir. Bu sorunun, yukarıda belirtilen nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çeçen ve Çiftçi (2011), bu konuda şu çözüm önerilerini sunmuştur: (i) Alt temaların hangi temalara ait olduğu netleştirilebilir. (ii) Metinlerin ait oldukları temaların belirlenmesinde metnin kurgusundaki ana çerçeve esas alınabilir. (iii) Tema sayısı çoğaltılabilir. (iv) Alt tema belirleme zorunluluğu kaldırılabilir. (v) Programın yapısında değişikliğe gidilerek temaları en az üç okuma metninden oluşan birer bölüm olarak tasarlamak yerine, kitaplarda belirli sayıda metnin yer alması kararlaştırılıp bu metinlerin temalarının programda belirtilen tema ve alt temalara uygun olacak şekilde seçilmesi istenebilir. Bu çalışmanın bulguları Çeçen ve Çiftçi'nin (2011) tespitleriyle örtüştüğünden, aynı önerileri bu çalışma vasıtasıyla bir kez daha yinelemekte fayda vardır. Türkçe ders kitaplarına metin seçilirken, konuyla ilgili yapılmış çalışmaların sonuçlarının göz önüne alınması ve önerilerin dikkate alınması, ders kitaplarının daha nitelikli hale getirilmelerini sağlayabilir.

Yazarların katkı oranı beyanı

Ö. Kurtoğlu Zorlu makalenin veri toplama, veri analizi, raporlaştırma ve diğer aşamalarından sorumlu tek yazar olduğunu beyan eder.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Onayı

Bu makalenin hazırlanma süreci 2017 yılında başlamış olup Etik Kurul Onayı gerekmemektedir. Ayrıca TR Dizin Etik Kurul Kriterleri 01.01 2020 tarihinde ilan edilmiştir.

Kaynakça

- Alkış Küçükaydın, M. (2013). *İlköğretim 3. sınıf Türkçe ders kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitabı'nın yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına uygunluk düzeyi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Tokat.
- Arhan, S. ve Gültekin, İ. (2013). Türkçe Dersi İlköğretim Programlarında Benimsenen Tematik Yaklaşımın Metin Seçimine Etkileri Yönünden Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim*, 199 (Yaz), 5-31.
- Aşıkcan, M. (2012). *İlköğretim birinci sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre Türkçe ders kitaplarının yapılandırmacı yaklaşıma uygunluğu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Konya.
- Batur, Z. (2010). *İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarının farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Konya.
- Civan, M. (2019). *6. ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarının tema ve metin türü açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Antalya.
- Coşkun, E. ve Taş, S. (2008). Ders Kitaplarına Metin Seçimi Açısından Türkçe Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 59-74.
- Çeçen, M.A. ve Çiftçi, Ö. (2007). İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 173, 39-49.
- Çeçen, M. A. ve Çiftçi, Ö. (2011). Türkçe Derslerinde Tematik Eğitim ve Metin-Tema-Alt Tema İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, *Türkçenin Eğitimi-Öğretiminde Kuramsal ve Uygulamalı Araştırmalar* (Editörler: G. Leyla Uzun-Ümit Bozkurt). ss:445-457.
- Danacı, B. (2011). *6-7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki temaların, metinlerdeki anahtar kelime ve kelime gruplarıyla ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Bolu.
- Erol, A., Özger Bingöl, M., Yalçın, S. Ç., Demiroğlu, R., Irmak, A. ve Ceylan, M. (2009). *İlköğretim Türkçe 1 Ders Kitabı*. İstanbul: MEB.
- Gündoğdu, A. E. (2011). İlköğretim Sekizinci Sınıf Dinleme Metinlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Turkish Studies*, 6(1), 1217-1227.
- MEB. (2005). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (1-5. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2015). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-8. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Pastutmaz, M. (2019). *1981, 2005 ve 2018 Türkçe öğretim programlarına göre 6. sınıf Türkçe ders kitaplarının tema yapısının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Uşak.
- Şahbaz Dağlıoğlu, E. ve Çağlaroğlu, T. (2009). *İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 1. Sınıf*. İstanbul: Selt.
- Uludoğan, O. (2008). *6. ve 7. sınıflarda okutulan Türkçe ders kitaplarındaki düzyazı metinlerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). DEÜ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir.
- Üründü, V. (2011). *6-8. sınıf Türkçe ders kitaplarının tema ve metin türü yönünden incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya.

İncelenen Kitaplar

- Arhan, S., Başar, S. ve Demirel, T. (2016). *İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı*. Ankara: MEB.
- Bıyıklı, H. ve Öztaş, Y. (2016). *İlköğretim Türkçe Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı 2*. Ankara: Doku.
- Bozbey, S., Oğan, M., Özkara, M., Aktaş, A., Demir, E. ve Köksal, K. (2016). *İlköğretim Türkçe Ders Kitabı ve Çalışma Kitabı 4*. Ankara: Özgün.
- Demirel, A. ve Özbay, V. (2016). *İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı*. Ankara: Dikey.
- Erdal, N. (2016). *İlköğretim Türkçe 6 Ders Kitabı*. Ankara: Dörtel.
- Erhan, G. (2016). *İlköğretim Türkçe 3 Ders Kitabı*. İzmir: Kartopu.

- Gültekin, İ., Arhan, S., Başar, S., Coşkun, S., Demirel, T. ve Türker, H. (2016). *İlköğretim Türkçe 6 Ders Kitabı*. Ankara: MEB.
- Gültekin, İ., Arhan, S., Başar, S., Demirel, T. ve Türker, H. (2016). *İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı*. Ankara: MEB.
- Sarbay, A. (2016). *İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı*. İstanbul: Meram.
- Sidekli, S. ve Balcı, E. (2016). *İlkokul Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı Türkçe 1. Sınıf*. Ankara: MEB.
- Tetik, N., Zorlu, N., Türker, H. ve Polat, Z. (2016). *Ortaokul Ders Kitabı Türkçe 5. Sınıf*. Ankara: MEB.

Extended abstract

For many years, thematic approach has been adopted in primary and secondary school curriculums. According to this approach, compulsory and elective themes has been determined for each grade, and in the preparation of textbooks, it has been aimed to select appropriate texts for these themes. However, some texts in these textbooks has not been appropriate to the themes. There are few studies mentioning the appropriateness of the texts with the theme. In some of these studies, the texts are found appropriate to the themes. Other studies conclude that there are some texts which are partially appropriate or completely inappropriate. The reason for this difference is that the books that are examined are published at different dates and they belong to different grade levels or different publishing houses. Since the studies in the literature are limited to certain class levels (such as only the 1st grade, only the 3rd grade or only the 6th-8th grades), a more comprehensive analysis is needed. Therefore, the aim of this study is to examine the appropriateness of the texts to themes in all primary and secondary school Turkish textbooks used in the 2016-2017 school year. The importance of the study is that it is a comprehensive study that deals with appropriateness of texts to themes.

Both qualitative and quantitative methods are used in this study. Firstly, document analysis, which is one of the qualitative research methods, is applied and the texts in Turkish textbooks which are prepared according to 2015 Turkish curriculum and used in 2016-2017 school year are analysed in terms of appropriateness to the themes. 25 themes and 315 texts are analysed and the texts are categorized as “appropriate” “partially appropriate” and “inappropriate”. Then, the reasons of inappropriateness are explained. After that, a quantitative analysis is made to find out the rate of appropriateness for each theme.

All the texts in *Health and Environment, Earth and Environment, Nature and the Universe, Our Earth and Space, Atatürk, Atatürk and the National Struggle, National Culture My Beautiful Country Turkey, Communication, Fairy Tales, Imagination, Reading Culture, Time and Space, Production, Consumption and Efficiency and Personal Development* are appropriate to the themes that they are in. The rate of other themes in terms of appropriateness of texts they include is as follows: *Health, Sports and Play* 96%, *Love* 90%, *Feelings* 87%, *Individual and Society* 80%, *Community Life* 73%, *Science and Technology* 67%, *Art and Society* 60%, *Concepts and Connotations* 60%, *(We and) Our Values* 47% and *Citizenship Consciousness* 33%.

In Turkish textbooks, each text is expected to be appropriate to the theme, but it is seen that some texts are only partially relevant and some texts are completely unrelated to the theme in which they are located. The most problematic themes in terms of text and theme compatibility are *Citizenship Consciousness* and *Our Values*. In the curriculum, the suggested topics for *Citizenship Consciousness* theme are determined as “equality, freedom, responsibility, sense of duty, justice, rule of law, working, producing, sharing, value of labour, tax awareness, consumer awareness, etc.” Some of these issues are discussed in the texts under the *Citizenship Consciousness* theme in the books but their relationship with “citizenship” is not given clearly in an appropriate context. Many texts in the theme of *Our Values* are more appropriate to the subjects of *Our National Culture* or the *National Struggle and Atatürk* themes.

If the results of this study are compared with other studies in the literature, the following can be concluded: In some studies (Uludoğan 2008, Batur 2010, Aşıkcan 2012, Alkış Küçükaydın, 2013), almost all texts that are examined are found to be appropriate to the themes. However, in other studies (Üründü 2011, Gündoğdu 2011, Pastutmaz 2019 and Civan 2019) some texts are found to be inappropriate to the themes. An overall analysis provided by this study reveals that the majority of texts are appropriate to the theme in which they are found. However, there are also some partially appropriate or inappropriate texts in some of the themes in these textbooks. When all the texts in all the examined textbooks are considered, it is seen that 290 out of 325 texts are appropriate to the theme, 14 are partially appropriate, and 21 are not appropriate. When all the books are evaluated, it is seen that the rate of appropriateness of the texts to the themes is 89%. Especially, *Citizenship Consciousness* and *Our Values* (47%) are the themes that contain the least appropriate texts.

A research on the evaluation of consumers' voluntary simplicity lifestyle tendency in the Covid-19 period¹

Dilaysu Çınar

Beykent University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Istanbul, Turkey, E-mail: dilaysucinar@hotmail.com.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5306-9031>

Article Info	Abstract
Research Article Received: 6 November 2020 Revised: 18 December 2020 Accepted: 23 December 2020 Keywords: Consumer behavior, Consumer tendency, Voluntary simplicity lifestyle, Covid-19	The main purpose of this study is to examine the tendency of consumers towards voluntary simple lifestyle in the period of Covid-19. Within the scope of this purpose, in the study, firstly the literature on the subject has searched and then, through the online survey method, it has been tried to reveal the tendency of the consumers towards the voluntary simplicity lifestyle in the Covid-19 period. As a result of the study, it can be stated that consumers have been in a positive tendency in planned shopping, simple life and longevity since the Covid-19 period. In addition, according to the results from the study, it can be claimed that planned shopping, simple life, longevity, self-sufficiency and material wealth factors differ statistically significantly according to some demographic variables.

1. Introduction

Today, consumption has ceased to be a concept that only meets essential needs and it has become a necessity that individuals have in order to gain a place in social life and express themselves. In this context, it can be stated that a person turns towards consumption to reveal his / her social class, lifestyle, personality structure, psychology and value judgments. Therefore, today the phenomenon of consumption is used as a communication tool. This development has caused individuals to consume more and more every day with the effect of globalization and technology. So much so that the difference between which product is essential and which product is unnecessary has reached an incomprehensible dimension. Indeed, it is also among the most important factors that encourage the consumers to consume more, offer a large number of options to the consumer, provide ease of payment, and engage in marketing communication efforts that trigger the hedonic motives of consumers for businesses to earn more profits.

However, there are a considerable number of people around the world who are aware of the fact that excessive consumption causes environmental pollution and disrupts the ecological balance, suffers from consumption fatigue, and seeks alternatives to consumption frenzy. It can be claimed that this conscious consumption state was triggered more in the Covid-19 period. Facing with resource scarcity in situations such as epidemics, earthquakes and disasters can be shown as a reason for this situation. It is thought that the difficulties that can be experienced in case of resource scarcity will enable consumers to awaken against unnecessary consumption. Moreover, the movements related to the voluntary simplicity lifestyle are not newly emerged movements. As a matter of fact, the understanding of simple life based on essential consumption instead of the understanding of life based on excessive consumption extends to the ancient Greek civilization and is among the core elements of many beliefs. The essence of the simple life is to live simply externally and richly internally. This way of life is based on the desire to return to more human scale living and working environments and to have higher human values in the society with others (Elgin and Mitchell, 1977: 2). In other words, voluntary simplicity lifestyle is defined as the process of keeping only the important things in one's life and reducing the rest (Mazza, 1997). Consumers, who adopt a voluntary

¹ This research has ethics committee approval from Beykent university with 15/12/2020 date and - number.

simple lifestyle, are expected to purchase / use only the necessary and important products and exclude others from consumption (Kurtuluş et al., 2019).

The voluntary simplicity lifestyle means that individuals can be happy by purchasing less products voluntarily, contrary to the belief that individuals can be happy by consuming too much (Babaoğul and Buğday, 2012: 76). In a sense, simplicity leads consumers to avoid unnecessary shopping. In this context, voluntary simplicity has created a different market segment for businesses to consider when determining their marketing strategies (Argan et al., 2012: 204). In this study, it is thought that the market segment in question increased in parallel with the perception of resource scarcity in the consumer, especially at the very beginning of the Covid-19 period, and that consumers turned to a more rational consumption style instead of excessive consumption, and the study was revealed on the basis of this thought.

When the literature on voluntary simplicity lifestyle is examined, it is seen that the relationships between voluntary simplicity and variables such as socio-demographic characteristics, lifestyles, environmental movement, consumer attitudes and motivations, value structures, hedonic consumption, materialist consumption, moral identity, shopping motivations, brand experiences and innovativeness are discussed. However, no research has been found regarding the consumers' general tendency of voluntary simplicity lifestyle in Covid-19 period. For this reason, it is thought that the study will produce useful results in both academic and practical areas and can provide important clues about the consumption style of consumers in the Covid-19 period. In the light of the aforementioned explanations, the main purpose of this study is to examine the tendency of individuals towards voluntary simple lifestyle in the period of Covid-19. Within the scope of this purpose, in the study, firstly the literature on the subject was searched and then, through the online survey method, it was tried to reveal the tendency of the individuals towards the voluntary simplicity lifestyle in the Covid-19 period.

2. Literature review

Throughout history, the voluntary simple lifestyle, which has been popular and supported in various societies and religions, has started to attract more consumers with the economic crises in the 1990s. This trend, which attracts attention especially in developed countries and groups with good financial status, can be considered both a threat and an opportunity for marketers with a suitable strategy. Although the voluntary simple lifestyle seems at first glance to be a threat to the consumer society, as it foresees a decrease in consumption and smarter spending, in fact, it can create an opportunity to create a new value proposition, product, price, distribution and communication strategies for the consumer group with high power to make purchases in this manner (Erdoğan and Karapınar, 2015). Voluntary simplicity in terms of consumer behavior includes values such as conserving natural resources, quality life, small is better, having quality products, owning products in proportion to the need, emphasis on sustainability, interest in small shops and creative outlets, tendency to make your own product more and less cooperative shopping (Shama, 1980).

The concept of voluntary simplicity was first used by Richard Gregg (1936) in the Indian magazine *Visva-Bharati Quarterly* when examining Gandhi's lifestyle (Huneke, 2005). This concept, which was first used in 1936, was forgotten after the Second World War. However, this concept once again attracted attention with the acceptance of nature-oriented lifestyle by many individuals in the 1960s (Kurtuluş et al., 2019). Gregg (1936) described voluntary simplicity as "a situation experienced both inside and outside". Target-oriented, sincerity, honesty and avoiding crowds and excesses that are against the basic purpose of life" (İrge and Karaduman, 2018). Thus, the voluntary simplicity of life encompasses both internal and external situations for the individual. While sincerity and honesty are aimed in the internal situation, it is advocated to avoid external confusions consisting of acquiring material that is not related to the main purpose of life in the external situation (Uygun et al., 2018). However, voluntary simplicity is accepted as an understanding that can change depending on the environment, traditions, culture, and the character of the individual, rather than a harsh and rigid approach, such as making people's life difficult by suppressing instincts (Gregg, 1936). According to Huneke (2005), the concept of voluntary simplicity basically refers to the relief of one's resources, including money and time, and limiting the consumption of material resources in order to satisfy the non-material aspects of life. According to Zavestoski (2002), one of the most important aspects of this movement is to reduce consumption. Voluntary simplicity is expressed by Iwata (1997) as a movement that prefers to settle for less. The concept in question is seen by Alexander and Ussher (2012) as a way of living with a higher quality by consuming less. On the other hand, Elgin and Mitchell (1977) express voluntary simplicity in the shortest and clearest definition with the phrase "to be simple from the outside and rich from within".

In literature, studies examining the relationship between consumerism (Iwata, 2006), religiosity (Chowdhury, 2016), sustainability (Oates et al., 2008), consumer communities (Bekin et al., 2005), attitudes (Iwata, 1997), social movements and politics (Alexander, 2011), business ethics (Hellore, 2008), environment (Craig-Lees and Hill, 2002), self-control (Sertoğlu et al., 2016) and voluntary simplicity stand out. When studies in the field of marketing with voluntary simplicity lifestyle are examined, it has been observed that relations between purchasing habits (Craig and Hill, 2002), renunciation of materialism (Moisander and Pesonen, 2002), consumer attitude and behavior (Iwata, 1997), consumer perception (Iwata, 1999), consumption ethics (Zavestoski, 2002), sustainable consumption (Özgül, 2010), conspicuous consumption (Babaoğul and Buğday, 2012), innovation tendency (Köker and Maden, 2012), hedonic consumption (Özgül, 2011) and voluntary simplicity lifestyle being examined. Considering the demographic data of those who tend to voluntary simplicity lifestyle in studies conducted on the subject, it is observed that the leading determining factors are education level and income level (Zavestoski, 2002; Umut et al., 2015; Karaca, 2013; Ergen, 2014; Cengiz, 2014; Elgin, 1993).

Additionally, it has been claimed that age and gender variables are associated with voluntary simplicity lifestyle (Nolen, 1994). Accordingly, the tendency of voluntary simplicity lifestyle increases as the education, income level and age of the individual increase. Additionally, it could be argued that women tend to be more of a voluntary simplicity lifestyle than men. In this study, it was investigated whether the tendency of voluntary simplicity lifestyle differed in terms of the demographic characteristics of consumers in the period of Covid 19.

In order to reveal the evaluation of consumers' voluntary simplicity lifestyle tendency in the covid-19 period, it has benefited from the scale developed by Karaca and Gümüş (2018). The factors have been discussed in this study are; planned shopping, simple life, longevity, self-sufficiency and material wealth. The following theoretical foundations have been established for the mentioned factors.

Planned Shopping: Planned shopping involves the consumer making a shopping-related list before shopping and not purchasing products that he doesn't really need. At this point, it can be stated that the consumer acts with a conscious and rational motive. When comparing consumers with a simple voluntary lifestyle and other consumers, it is observed that consumers with this lifestyle are those who consume much less resources, have environmental awareness and environmental responsibility. The reason for this is that these consumers simplify their lives and change their consciousness and consumption behavior towards environmental problems (Kaynak and Ekşi, 2011). These consumers, who behave towards consuming less resources, prefer businesses that attach importance to environmental, social and individual development when purchasing products and services and tend to quality products and services (Bayat and Sezer, 2018). These consumers have the habit of planned shopping and prefer fewer complex products instead of products with many functions (Özgül, 2010). Therefore, those who have a voluntary simplicity lifestyle make planned shopping, make purchases according to their needs rather than purchases for personal tastes and focus on the quality of consumption rather than the amount of consumption (Zaritska, 2015).

In Covid 19 period, it is thought that consumers turned to rational purchases instead of hedonic purchases and that consumers mostly tried to buy the product they really needed. For this reason, in this study, it is claimed that consumer tendency towards planned shopping lifestyle increased during Covid 19 period.

Self-Sufficiency: This concept includes the consumer's spending equal to his / her income and being self-sufficient in consumption. In addition to these, self-sufficient consumers recycle more than other consumers and even resort to turning their edible wastes into natural fertilizers. They also engage in civic activities that include environmental activities and purchase environmentally friendly products (Ballantine and Creery, 2010). According to the research, most consumers living in Turkey in "self-sufficiency" is the dominant factor (Bayat and Sezer, 2018). Iwata (1997) emphasizes the importance of self-sufficiency with little use of material and not being supported by poverty. As a result of their interviews with those who adopt self-sufficiency, it is observed that the self-efficacy perception of the participants first focused on food products (Ballantine and Creery, 2010). Participants prefer to shop directly from smaller producers rather than shopping at supermarkets with large supply chains. They also tend to grow their own products. Under all these consumption habits, they emphasized the efforts made to reach more fresh and natural products, as well as the guarantee that the products are fresh and natural (Kızılderili, 2020).

In the Covid-19 period, due to long-term home quarantines, consumers are thought to consume self-sufficient. In addition, it has been observed that consumers tend to produce on their own, especially in terms of food (for example, bread making) due to the idea that products sold abroad are unhealthy products. For this reason, it is claimed in this study that consumer tendency towards self-sufficiency lifestyle increased during Covid 19 period.

Material Wealth: Consumers, who embrace voluntary simplicity, abandon the traditional pursuit of material wealth, and try to improve lifestyles that aim to minimize conspicuous consumption and acquiring an image or status through property acquisition (Monopolis, 2010). By choosing a spiritual wealth lifestyle that aims to minimize consumption and addiction, consumers also aim to maximize direct control over their daily activities (Iwata, 2006). According to this philosophy of life, personal and social progress is possible not by material wealth or the striking appearance of status, but by increases in the qualitative richness of daily life, the development of relationships and the existence of social, intellectual, aesthetic development and / or spiritual potentials (Alexander, 2011). In postmodern societies where consumption is glorified and a luxurious life is appreciated, and brands stand out in expressing people's selves and identities, it can be stated that it symbolizes a material, private and different lifestyle.

On the other hand, with the Covid 19 pandemic, it can be argued that instead of seeing products as a means of communication, consumers are seen as a tool that should only be used to continue life. It is believed that consumers no longer tend to buy products as before the Covid 19 period in order to be liked, to be admired or to gain respect. Thus, it is claimed in this study that consumer tendency towards material wealth lifestyle decreased during Covid 19 period.

Longevity: Longevity is a concept that includes using products for as long as possible. Consumption tendencies of individuals who adopt a simple lifestyle are shaped differently than other consumer masses. These individuals tend to consume products produced with functional, healthy, non-polluting, durable, repairable, recyclable or renewable raw materials (Elgin and Mitchell, 1977). It is among the findings that some of those who adopt the longevity lifestyle use locally produced goods, that the energy they consume is renewable energy sources and they prefer durable products. Those who adopt a more activist approach resist mass consumption against political consumption practices with actions such as boycotting. It is also known that among the adopters there are those who grow their own products. Considering these aspects, the longevity lifestyle movement can be perceived as a movement compatible with a multidimensional sustainability perception (Peyer et al., 2017). In essence, when considered together with the concept of consumption, the longevity lifestyle movement provided a way of creating identity and seeking new meanings through limited and ethically modified consumption options in which individuals seek meaning to their identities (Shaw and Moraes, 2009).

With the Covid 19 pandemic period, it is thought that individuals have increased their awareness of how much unnecessary expenditure they spend and at the same time, environmental pollution has reached a scary level with excessive consumption. It can be argued that this awareness leads consumers to long-lasting and sustainable products. Based on this idea, it is claimed in this study that consumer tendency towards longevity lifestyle increased during Covid 19 period.

Simple Life: Simple life is about the adoption of a simple lifestyle instead of conspicuous consumption. It has been observed that those who adopt a simple lifestyle act to share and rent their belongings with the desire to reduce materialism. In addition, it has been determined that they also purchase second-hand goods for their consumption. This concept, which includes elements such as competence, frugality, and moderation, is anti-hedonist and avoids overconsumption. It is thought that by avoiding excessive consumption, more freedom can be achieved and can have positive results both for the planet and for other people by living with less goods (Read, 2018). In addition, Ezell (2019) concluded in his study that people concentrate more on elements such as family, friends, hobbies and nature with the actions of reducing consumption as a result of adopting a simple lifestyle, and as a result, they enjoy more life in the long term. The non-consumption-centered simple lifestyle movement is a lifestyle that aims at happiness by reshaping life spiritually and socially (Moore, 2009). The essence of this lifestyle is to be enriched in the inner sense while simplifying the outside world. This understanding includes a strong sense of environmental sensitivity, the desire to return to a more humane living and working environment, and the desire to realize one's inner potential by having higher human values, both psychologically and spiritually (Elgin and Mitchell, 1977).

With the era of Covid 19, it is thought that consumers tend to enrich their inner worlds by turning to a simpler lifestyle instead of consuming products that allow them to enjoy instant pleasure through hedonic shopping. At the same time, although consumers turned to excessive consumption due to panic purchase at the beginning of the Covid 19 period, it is thought that they tend to move away from excessive consumption in the later times of the Covid 19 period. Based on this idea, it is claimed in this study that consumer tendency towards simple life lifestyle increased during Covid 19 period.

Since there was no study on the voluntary simplicity lifestyle trend in the Covid 19 period, it can be stated that the study is original and therefore it is believed that it will have significant contributions to both academic and practical fields.

3. Methodology

In this study an online survey method was used in order to measure the evaluation of consumers' voluntary simplicity lifestyle tendency in the covid-19 period. The total number of questions in the questionnaire is 18 and consists of two parts. In the first part, demographic questions were asked to the survey participants. In the second part, questions were asked in order to reveal the evaluation of consumers' voluntary simplicity lifestyle tendency in the covid-19 period. For this, it has benefited from the scale developed by Karaca and Gümüş (2018). The factors have been discussed in this questionnaire are; planned shopping (PS), simple life (SL), longevity (L), self-sufficiency (SS) and material wealth (MW). Likert type and equally spaced scales (1 = strongly disagree, 5 = strongly agree) were used to measure the research variables. 387 people participated in the questionnaires. The questionnaires' application lasted about 2 months.

3.1. Analysis of research data

"SPSS 16.0" package program was used to analyze the data obtained from the research. Through this program; frequency analysis, descriptive statistics, validity and reliability analysis, factor analysis, T test and One-Way ANOVA were performed. Accordingly, independent Samples T-Test and One-Way-Anova Test were performed to measure whether planned shopping (PS), simple life (SL), longevity (L), self-sufficiency (SS) and material wealth (MW) differ significantly according to demographic variables. For the other demographic variables One-Way ANOVA test was performed. Because determine whether there are differences between 3 or more groups based on a certain variable, One-Way Anova test was performed. In addition, the mean values for each item that constitute the factors were examined in order to make a general assessment of the voluntary simplicity lifestyle trend of consumers in the Covid 19 period.

3.1.1. Frequency distributions of demographic variables

According to the results obtained from the frequency analysis, the majority of the participants are between 18-27 years old, female, single, with a monthly income between TL 0 and TL 2000 and are at the undergraduate level. The results of the frequency analysis are given in the table below.

Table 1. Frequency analysis on demographic characteristics of participants

Measure	Items	Frequency
Gender	Female	222
	Male	165
Marital status	Single	285
	Married	102
Age	18-27	228
	28-37	42
	38-47	89
	48 years and over	28
Monthly income (TL)	0-2000	219
	2001-4000	66
	4001-6000	33
	6001 and above	69
Education level	High school and below	92
	Undergraduate	208
	Postgraduate	87

3.1.2. The reliability and validity analysis of scales

In the study, internal consistency test was performed primarily in order to find out the result of whether the scales are reliable or not. Questions about voluntary simplicity lifestyle tendency have been prepared using the study conducted by Karaca and Gümüş (2018). In this scale, planned shopping (PS), simple life (SL), longevity (L), self-sufficiency (SS) and material wealth (MW) factors are considered as factors that constitute the voluntary simplicity lifestyle tendency. As a result of the internal consistency analysis, it can be stated that the scale is reliable, since the alpha coefficients of the factors that make up the scale is higher than 0.70. Then, explanatory factor analysis was performed in the study. The KMO value exceeding 0.60 in the scale indicates that the sample

size is suitable. Additionally, the fact that $p \leq 0.05$ in Bartlett's Test of Sphericity, indicates that the expressions in the scale are related to each other. The reliability and validity results of the factors in the study are summarized in the table below.

Table 2. The reliability and the validity analysis of the scale used

Scale	Cronbach's Alpha	Total Variance Explanation Rate (%)
Voluntary Simplicity Lifestyle	.873	77,152
Factors on The Scale	Planned shopping	64,349
	Simple life	83,432
	Longevity	93,884
	Self-sufficiency	72,770
	Material wealth	73,987
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		,816
Bartlett's Test of Sphericity Approx. Chi-Square:		2,572E3
df:		78
sig.:		,000

In addition to the study, factor loads were evaluated in order to observe the relative value of each item that constitutes the factor. Since the factor load values of each items are higher than 0.40, it can be stated that each item in the factor measures the factor well. The factor analysis results obtained in the study are given in the table below.

Table 3. Factor analysis results

Factor Name	Items	Factor Loads
Planned shopping	1. Since the Covid-19 period, I started to think about whether a product is really necessary for me and shopping accordingly.	,741
	2. Even if I have money, I have stopped making unplanned purchases since the Covid-19 period.	,770
	3. Since the Covid-19 period, I have started to go shopping by making a list and not to buy products that are not on my list.	,768
	4. Since the Covid-19 period, I have started living a simple life and not buying products that are not very necessary.	,875
	5. Since the Covid-19 period, I have started buying and consuming only the products I need.	,849
Simple life	6. Since the Covid-19 period, I have come to believe that the simple lifestyle is better.	,834
	7. Since the Covid-19 period, I preferred to live a simple life rather than being in a flamboyant life.	,757
Longevity	8. With the Covid-19 period, I focused on using a product I bought as long as possible.	,913
	9. Since the Covid-19 period, I've tried to use the products I have purchased as long as possible.	,822
Self-sufficiency	10. Since the Covid-19 period, my desire to live a self-sufficient life in the future has started.	,969
	11. With the Covid-19 period, I started to believe more in the necessity of being self-sufficient in terms of income-expenditure balance.	,762
Material wealth	12. With the Covid-19 period, I started to give more importance to mental development and success rather than material wealth.	,728
	13. Since the Covid-19 period, material wealth is no longer important to me.	,860

4. Findings

After the validity and reliability analysis, the mean values for each item that constitute the factors were examined in order to make a general assessment of the voluntary simplicity lifestyle trend of consumers in the Covid 19 period.

According to the data in the table above, it can be stated that consumers have been in a positive tendency in planned shopping, simple life and longevity since the Covid 19 period. In addition, it can be argued that consumers have a relatively positive tendency in self-sufficiency and material wealth with the Covid 19 period. Independent Samples T-Test and One-Way-Anova Test were performed to measure whether planned shopping (PS), simple life (SL), longevity (L), self-sufficiency (SS) and material wealth (MW) differ significantly according to demographic variables.

Table 4. Descriptive statistics results

Factors	Items	Mean Values of Items	Mean Values of Factors
Planned shopping	1. Since the Covid-19 period, I started to think about whether a product is really necessary for me and shopping accordingly.	4,61	4,4558
	2. Even if I have money, I have stopped making unplanned purchases since the Covid-19 period.	4,54	
	3. Since the Covid-19 period, I have started to go shopping by making a list and not to buy products that are not on my list.	4,09	
	4. Since the Covid-19 period, I have started living a simple life and not buying products that are not very necessary.	4,53	
	5. Since the Covid-19 period, I have started buying and consuming only the products I need.	4,50	
Simple life	6. Since the Covid-19 period, I have come to believe that the simple lifestyle is better.	4,37	4,4729
	7. Since the Covid-19 period, I preferred to live a simple life rather than being in a flamboyant life.	4,57	
Longevity	8. With the Covid-19 period, I focused on using a product I bought as long as possible.	4,77	4,7442
	9. Since the Covid-19 period, I've tried to use the products I have purchased as long as possible.	4,72	
Self-sufficiency	10. Since the Covid-19 period, my desire to live a self-sufficient life in the future has started.	3,74	3,3992
	11. With the Covid-19 period, I started to believe more in the necessity of being self-sufficient in terms of income-expenditure balance.	3,06	
Material wealth	12. With the Covid-19 period, I started to give more importance to mental development and success rather than material wealth.	3,67	3,3101
	13. Since the Covid-19 period, material wealth is no longer important to me.	2,95	

Table 5. Independent samples t-test results

Measure	Variable	Group	Mean	Std. Dev.	F	Sig.	t	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Diff.
Gender	PS	F	4,5459	,88994			2,371	364,560		
		M	4,3345	,83642						
	SL	F	4,5473	1,16850	3,871		1,539	376,428		3,871
		M	4,3727	1,00858						
	L	F	4,8243	,97282			1,949	368,913		
		M	4,6364	,88924						
	SS	F	3,8851	,95917	3,728		-,355	376,559		3,728
		M	3,9182	,82693						
	MW	F	3,3041	1,04476			-,134	362,250		
		M	3,3182	,99556						
Measure	Variable	Group	Mean	Std. Dev.	F	Sig.	t	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Diff.
Marital status	PS	S	4,4168	,88014			-1,471	385		
		Ma	4,5647	,84638						
	SL	S	4,4053	1,07130			-2,020	385		
		Ma	4,6618	1,17978						
	L	S	4,7000	,96250	3,169		-1,546	385		3,169
		Ma	4,8676	,87293						
	SS	S	3,9000	,92100	1,369		,028	385		
		Ma	3,8971	,85982						
	MW	S	3,6029	1,04434	4,538		-3,416	385		
		Ma	3,2053	,90197						

F: Female; M: Male; S: Single; Ma: Married

According to the test results, planned shopping and longevity tendency levels of men and female are different from each other. Accordingly, female's planned shopping and longevity tendency levels are higher than men. In addition, the levels of simple life and material wealth tendency levels of married and singles are different. Accordingly, married people's simple life tendency level is higher than single people. On the other hand, single people's material wealth tendency level is higher than married people. For the other demographic variables One-Way ANOVA test was performed. Because determine whether there are differences between 3 or more groups based

on a certain variable, One-Way Anova test was performed. The results of the mentioned test are given in the table-6.

Table 6. One-Way Anova test results

Measure	Factors	F	Sig.
Age	Planned shopping	1,863	,035
	Simple life	,201	,896
	Longevity	1,537	,004
	Self-sufficiency	1,086	,355
	Material wealth	1,543	,023
Monthly income	Planned shopping	1,088	,354
	Simple life	,771	,011
	Longevity	3,428	,017
	Self-sufficiency	1,014	,386
	Material wealth	,847	,469
Education level	Planned shopping	,417	,659
	Simple life	2,879	,047
	Longevity	,061	,041
	Self-sufficiency	,678	,008
	Material wealth	1,690	,186

Table 7. Multiple comparisons results

Multiple comparisons result for age groups					
Dependent Variable	AGE (I)	AGE (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
PS	18-27	28-37	-,31842	,14605	,031
		38-47	-,14651	,10872	,033
		48 years and older	-,08271	,17418	,015
L	18-27	28-37	-,12124	,15777	,009
		38-47	-,24564	,11743	,018
		48 years and older	-,13910	,18815	,027
	28-37	48 years and older	-,30377	,16921	,046
MW	18-27	48 years and older	-,12520	,19585	,039
Multiple comparisons result for monthly income (TL)					
Dependent Variable	Monthly income (I)	Monthly income (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
SL	0-2000	2001-4000	-,21171	,15533	,023
		6001 and above	-,09708	,15271	,020
L	4001-6000	0-2000	,48568*	,17418	,028
		6001 and above	,44071	,19742	,116
Multiple comparisons result for education level					
SL	Postgraduate	High school and below	,36169	,16448	,037
		Undergraduate	,07825	,14043	,043
L	Undergraduate	Postgraduate	-,01636	,12051	,099
SS	Postgraduate	High school and below	,13818	,13533	,044
		Undergraduate	,01945	,11554	,012

When the results are evaluated, planned shopping, longevity and material wealth tendency levels differ according to age ranges. Simple life and longevity tendency levels differ according to the monthly income level. Finally, simple life, longevity and self-sufficiency tendency levels differ according to education levels. Multiple comparisons values for the mentioned variables are shown in the table above.

When the data in the table is evaluated, consumers aged 28-37,38-47 and 48 and over have, on average, more planned shopping and longevity tendencies than consumers in the 18-27 age range. Consumers aged 48 and over have, on average, more longevity tendencies than consumers in the 28-37 age range. Additionally, consumers aged 48 and over tend to have, on average, more material wealth than those aged 18-27. When the groups are evaluated in terms of monthly income, consumers who earn TL 2001-4000 and TL 6001 and above have a simpler life

tendency on average than those who earn TL 0-2000. In addition, consumers who earn between TL 4001-6000 have more longevity tendencies on average than those who earn TL 0-2000 and TL 6001 and above. When the groups are evaluated in terms of education level; People with a postgraduate education level tend to have more simple life and self-sufficiency on average than those with high school and below and undergraduate education levels. Finally, consumers with postgraduate education have, on average, less longevity tendencies than those with undergraduate education.

5. Conclusion and discussion

The consumption culture, which started to take shape with the product richness and diversity that emerged in the markets towards the end of the 20th century, causes individuals to move away from simplicity and has a stimulating effect on their hedonic behavior. Due to the characteristic of functional needs that narrow the differentiation in the product, the consumption increase came with the fact that enterprises engage in production activities based on hedonic needs. Being in an effort to show the place of individuals in society, their status and most importantly the values they have with their consumption and the belief that individuals will be valued as much as their consumption has carried humanity to a process that can be dangerous in many aspects both for society and environment. However, the voluntary simplicity lifestyle has come to the fore again with the increasing number of movements that encourage and support simplicity in all areas of life. In modern and developed societies, excessive consumption can be the root of the world's most critical problems, such as environmental degradation, global poverty and consumer discomfort. For this reason, the need for transition from materialist consumption to a simpler lifestyle is increasing day by day in order to transition to a sustainable and just society. In this sense, today the voluntary simplicity movement stands out as a different social movement consisting of people who resist high consumption lifestyles and adopt a lower consumption in various ways in order to have a higher life.

Particularly with the Covid 19 era, voluntary simplicity is considered to be an important component in the transition to a fair, sustainable and developing human civilization. Indeed, voluntary simplicity allows the individual to focus on what is really needed. This situation helps the individual to be fed spiritually. The individual can be spiritually enriched by preferring to live with less property, by developing intangible and satisfying resources, by making deeper connections with the social and ecological community, and by consciously and carefully reducing consumption of goods and services. In the light of the aforementioned information, this study evaluated the voluntary simplicity lifestyle tendency of consumers in the Covid-19 period.

When the literature on voluntary simplicity lifestyle is examined, it is seen that studies examining the relationship between consumerism (Iwata, 2006), religiosity (Chowdhury, 2016), sustainability (Oates et al., 2008), consumer communities (Bekin et al., 2005), attitudes (Iwata, 1997), social movements and politics (Alexander, 2011), business ethics (Helloire, 2008), environment (Craig-Lees and Hill, 2002), self-control (Sertoğlu et al., 2016) and voluntary simplicity stand out. When studies in the field of marketing with voluntary simplicity lifestyle are examined, it has been observed that relations between socio-demographic characteristics (Kızılderili, 2020), consumer decision styles (İrge and Karaduman, 2018), consumer value structures (Kurtuluş et al., 2019), moral identity (Bayat and Sezer, 2018; Shaw and Moraes, 2009), shopping motivations (Uygun et al., 2018), brand experiences (Uygun et al., 2018), purchasing habits (Craig and Hill, 2002), renunciation of materialism (Moisander and Pesonen, 2002), consumer attitude and behavior (Iwata, 1997), consumer perception (Iwata, 1999), consumption ethics (Zavestoski, 2002), sustainable consumption (Özgül, 2010), conspicuous consumption (Babaoğul and Buğday, 2012), innovation tendency (Köker and Maden, 2012; Demireli, 2014), hedonic consumption (Özgül, 2011) and voluntary simplicity lifestyle being examined. However, no research has been found regarding the consumers' general tendency of voluntary simplicity lifestyle in Covid-19 period. For this reason, it is thought that the study will produce useful results in both academic and practical areas and can provide important clues about the consumption style of consumers in the Covid-19 period.

According to the results of the research conducted, it can be stated that consumers have been in a positive tendency in planned shopping, simple life and longevity since the Covid 19 period. In addition, it can be argued that consumers have a relatively positive tendency in self-sufficiency and material wealth with the Covid 19 period. Additionally, planned shopping and longevity tendency levels of men and female are different from each other. Accordingly, female's planned shopping and longevity tendency levels are higher than men. In addition, the levels of simple life and material wealth tendency levels of married and singles are different. Accordingly, married people's simple life tendency level is higher than single people. On the other hand, single people's material wealth tendency level is higher than married people. According to another result obtained in the study, planned shopping, longevity and material wealth tendency levels differ according to age ranges. Simple life and longevity tendency

levels differ according to the monthly income level. Finally, simple life, longevity and self-sufficiency tendency levels differ according to education levels. According to the last finding from the study, consumers aged 28-37, 38-47 and 48 and over have, on average, more planned shopping and longevity tendencies than consumers in the 18-27 age range. Consumers aged 48 and over have, on average, more longevity tendencies than consumers in the 28-37 age range. Additionally, consumers aged 48 and over tend to have, on average, more material wealth than those aged 18-27. When the groups are evaluated in terms of monthly income, consumers who earn TL 2001-4000 and TL 6001 and above have a simpler life tendency on average than those who earn TL 0-2000. In addition, consumers who earn between TL 4001-6000 have more longevity tendencies on average than those who earn TL 0-2000 and TL 6001 and above. When the groups are evaluated in terms of education level; People with a postgraduate education level tend to have more simple life and self-sufficiency on average than those with high school and below and undergraduate education levels. Finally, consumers with postgraduate education have, on average, less longevity tendencies than those with undergraduate education.

In the voluntary simplicity movement, the understanding of consumption is shaped differently than other consumption conceptions and is more complex. For this reason, marketing management studies that require more adaptation than other consumption approaches should be implemented. In this sense, marketing practitioners should turn to product, price, promotion and distribution activities specifically for individuals who have a voluntary simplicity lifestyle. In terms of the product, the product should be simpler to use, longer lasting, environmentally friendly and recyclable. Products that consumers can make themselves can also be introduced. In terms of pricing, prices need to be kept as low as possible and competitive. In terms of promotion, the functionality, longevity and quality of the product should be emphasized rather than the hedonic contribution of the product in marketing communication activities. In addition, print advertisements that cause unnecessary waste of paper should be avoided as much as possible. Finally, social responsibility projects can be sponsored. In terms of distribution, it can be said that distribution channels should be shortened, orders and sales should be carried out online as much as possible, and distribution-related costs should be reduced.

The first limitation of the study is time and the study should be done in a longer period of time in order to obtain more realistic results from the analysis. Another limitation of the study is that it is not possible to obtain an equal number among demographic data due to convenience sampling method in the study in question. In future studies, it can be examined whether there is a change in the tendency of the voluntary simplicity lifestyle of the consumer between the end of the Covid 19 pandemic and the Covid 19 pandemic period. In addition, tendencies regarding the voluntary simplicity lifestyle of the consumer during the Covid 19 era can be compared between countries.

Author contribution statements

D. Çınar contributed to the design and implementation of the research, to the analysis of the results and to the writing of the manuscript.

Disclosure statement

No potential competing interest was reported by the authors.

Ethics committee approval

This research has ethics committee approval from Beykent university with 15/12/2020 date and - number.

References

- Alexander, S. (2011). The voluntary simplicity movement: Reimagining the good life beyond consumer culture. *The International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability*, 53, 1689–1699.
- Alexander, S. and Ussher, S. (2012). The voluntary simplicity movement: A multi-national survey analysis in theoretical context. *Journal of Consumer Culture*, 12 (1), 66-86.
- Argan, M., Argan-Tokay M., and Sevim, N. (2012). Tükenmeden tüketiren yaşam tarzı: Gönüllü sadelik, E. Akkiliç, V. Özbek and F. Koç (Ed.), in 17th National Marketing Congress Proceedings (pp. 201-220), Balıkesir: Elman Kitap Yayın Dağıtım.
- Babaoğul, M. and Buğday, E. B. (2012). Gösteriş tüketimine karşı gönüllü sadelik. M. Babaoğul, E. B. Buğday, A. Şener (Ed.), in *Tüketici Yazıları III* (76-87). Ankara: T ÜPADEM.
- Ballantine, P. W. and Creery, S. (2010). The consumption and disposition behaviour of voluntary simplifiers. *Journal of Consumer Behaviour*, 9(1), 45-56.

- Bayat, M. and Sezer A. (2018). Bireylerin gönüllü sade yaşam tarzları ve yaşam doyumlarının, geleneksellik değeri açısından değerlendirilmesi: Düzce üniversitesi örneği. *İş Ahlakı Dergisi*, 11(1), 69-87.
- Bekin, C., Carrigan, M., and Szmigin, I. (2005). Defying marketing sovereignty: Voluntary simplicity at new consumption communities. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 8(4), 413-429.
- case of Ankara-Turkey. *Beta Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 2(1), 21-50.
- Cengiz, H. (2014). Gönüllü sade yaşam davranışının ölüm tüketimi davranışına yönelik tutumlar üzerine etkisi: Türk ve Amerikan kültürleri arasında bir karşılaştırma (Doctoral Thesis, Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir). Retrieved from: <http://openaccess.ogu.edu.tr:8080/xmlui/handle/11684/966?locale-attribute=en>
- Chowdhury, R. M. M. I. (2016). Religiosity and voluntary simplicity: The mediating role of spiritual well-being. *Journal of Business Ethics*, 152, 149-174.
- Craig-Lees, M., and Hill, C. (2002). Understanding voluntary simplifiers. *Psychology & Marketing*, 19(2), 187-210.
- Demireli, C. (2014). Tüketici yenilikçiliği ve gönüllü sade yaşam tarzı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 24(2014), 320-337.
- Elgin, d. (1993). *Voluntary simplicity: toward a way of life that is outwardly simple*, New York.: Quill Publishing.
- Elgin, D. and Mitchell, A. (1977). Voluntary simplicity. *The Co-Evolution Quarterly*, 3, 5-18.
- Erdoğan, I., and Karapınar, E. (2015). Understanding levels of voluntary simplicity in Turkey. *Bogazici Journal*, 29(2), 1-19.
- Ergen, A. (2014). Maddi değerler, gönüllü sade yaşam biçimi, çevre bilgisi: Sürdürülebilir tüketim davranışı açısından bir araştırma (Doctoral thesis, Marmara Üniversitesi, İstanbul). Retrieved from: <http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/18185?locale-attribute=tr>
- Ezell, D. (2019). Consumer well-being: A typology and examination of voluntary simplicity (Doctoral thesis, The University of Mississippi, Oxford). Retrieved from: <https://egrove.olemiss.edu/etd/1580/>
- Gregg, R. (1936). Voluntary simplicity. *Visva-Bharati Quarterly*, reprinted in *Manas* in 1974.
- Hellere, L. L. (2008). Voluntary simplicity - the next step in business ethics development? *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, 61(3), 123
- Huneke, M. E. (2005). The face of the unconsumer: An empirical examination of the practice of voluntary simplicity in the United States. *Psychology & Marketing*, 22(7), 527-550.
- İrge, N. T. and Karaduman, İ. (2018). X ve Y kuşaklarında gönüllü sadelik algısının tüketici karar tarzlarına etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 120-143.
- Iwata, O. (1997). Attitudinal and behavioral correlates of voluntary simplicity lifestyles. *Social Behavior and Personality*, 25(3), 233-240.
- Iwata, O. (2006). An evaluation of consumerism and lifestyle as correlates of a voluntary simplicity lifestyle. *Social Behavior and Personality*, 34(5), 557-567.
- Karaca, Ş. (2013). Tüketicilerin yeşil ürünlere ilişkin tutumlarının incelenmesine yönelik bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 99-111.
- Karaca, Ş. and Gümüş N. (2018, April). Tüketicilerin gönüllü sadelik algılarının demografik özelliklere göre incelenmesi: Sivas örneği. Paper presented at 2nd International Congress of Eurasian Social Sciences. http://www.icoess.com/Content_Files/Content/indirilecek%20dosyalar/ICOESS%202018%20Tam%20metin%20bildiri%20kitab%C4%B1%20%C4%B1sbn.pdf
- Kaynak, R. and Ekşi, S. (2011). Ethnocentrism, religiosity, environmental and health consciousness: Motivators for anti-consumers. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 4(8), 31-50.
- Kızılderili, C. (2020). Gönüllü sadelik hareketini benimsemiş ailelerin tüketim motivasyonlarının keşfedilmesi (Unpublished master thesis). Akdeniz Üniversitesi, Social Science Institute, Department of Marketing, Antalya.
- Köker, N. E. and Maden, D. (2012). Hacı ve faydacı tüketim bağlamında tüketicinin ürün temelli yenilikçiliği algılaması: Ampirik bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 94-121.
- Kurtuluş, S. Karapınar, E. and Özkan, E. (2019). Organik ürün tüketicilerinin tipolojisi: Gönüllü sadelik, çevre bilinci ve değerler açısından pazar bölümlerinin incelenmesi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 107-142.
- Moisander, J. and Sinikka, P. (2002). Narratives of sustainable ways of living: Constructing the self and the other as a green consumer. *Management Decision*, 40(4): 329-342.
- Monopolis, A. N. (2010). Voluntary simplicity, authentic happiness, and ecological sustainability (Unpublished doctoral thesis). University of California, California.
- Moore, L. (2009). Educating simplicity: The ideal lifestyle of voluntary simplicity and the promotional role of government (Master thesis). Retrieved From: <https://mspace.lib.umanitoba.ca/xmlui/handle/1993/21349>

- Nolen, T. P. (1994). Choosing voluntary simplicity as a lifestyle (Unpublished doctoral thesis). The University of North Carolina, Greensboro.
- Özgül, E. (2010). Tüketicilerin değer yapıları, gönüllü sade yaşam tarzı ve sürdürülebilir tüketim üzerindeki etkisi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(2), 117-150.
- Özgül, E. (2011). Tüketicilerin sosyo- demografik özelliklerinin hedonik tüketim ve gönüllü sade yaşam tarzları açısından değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakış*, 11(1), 25-38,
- Peyer, M., Balderjahn, I., Seegebarth, B. and Klemm, A. (2017). The role of sustainability in profiling voluntary simplifiers. *Journal of Business Research*, 70, 37-43.
- Read, R. (2018). Voluntary simplicity: Strongly backed by all three main normative-ethical traditions. *Ethical Perspectives*, 25(1), 649-675.
- Sertoğlu, A. E., Bozoklu, Ç. P., and Korkmaz, S. (2016). Voluntary simplicity, values and lifestyles: A
- Shama, A. (1980). How marketers can cater to “voluntary simplicity” segment. *Marketing News*, 13(19), 2-3.
- Shaw, D. and Moraes, C. (2009). Voluntary simplicity: An exploration of market interactions. *International Journal of Consumer Studies*, 33, 215-223.
- Umut, M. Ö., Topuz, Y. V. and Velioglu, M. N. (2015). Çöpten geri dönüşüme giden yolda sürdürülebilir tüketiciler. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 263–288.
- Uygun, M., Akın, P.D. and Güner, E. (2018). Gönüllü sade yaşam tarzı, alışveriş motivasyonu ve marka deneyimi arasındaki ilişkiler, *TUJOM*, 3(3), 199-222.
- Zaritska, N. (2015). Downshifting as alternative lifestyle practices and result of individual voluntary life strategies: Case of Ukrainian society. *Teorija in Praksa*, 52(1-2): 220-235.
- Zavestoski, S. (2002). The social - psychological bases of anticonsumption attitudes. *Psychology & Marketing*, 19 (2), 149-165.

A critical discourse analysis of a news report on two mosques shooting in Christchurch-New Zealand

Aminuddin Hashemi^{a*} and Kew Si Na^b

*Corresponding author

^aTakhar University, Taloqn, Takhar Province, Afghanistan. E-mail: aminuddin.hashemi@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8132-7878>

^bSchool of Education, Faculty of Social Science and Humanity, University Teknologi Malaysia Email: snkew@utm.my ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6648-6806>

Article Info	Abstract
Research Article Received: 9 November 2020 Revised: 9 December 2020 Accepted: 16 December 2020 Keywords: Mass shooting in Christchurch, Guardian newspaper, CDA's tools, Halliday's SFG, Linguistic features	News reports are regarded as a reflection of world reality. People around the world are watching the news reports to get the first aid information about incidents or events they need. Hence, languages in the news reports are, of course, considered neutral, impartial, and unbiased. Thus, this paper attempts to provide a critical discourse analysis CDA of a news report in its online version taken from the Guardian newspaper regarding the mass shooting of the Muslims in Christchurch, New Zealand. In this respect, Halliday's systematic functional grammar is employed to explore the linguistic features along with two CDA's tools (nominalization and passivization). Moreover, the researcher used these different tools of discourse analysis to unfold the use of biased language in this news report. For achieving this goal, the paper attempts to define some theoretical background of the CDA approach with its tools initially. Afterward, there is an interpretation and discussion of the analysis which is adopted based on CDA tools. However, the result of the analysis unfolded that Guardian news reports concerning the two Mosques shooting in Christchurch, New Zealand were not remained unbiased in reporting such sensitive issues. The implication for the journalists is to keep always their impartiality in advance while reporting any incidents or events.

1. Introduction

It is a fact that in this contemporary world of technology people turned to various resources of information like; social media, newspapers, and televisions to keep updated on the important incidents happening around the world. In some countries, media is regarded as their pillar to reinforce democracy and freedom of speech. The number of languages and discourses is being transmitted to people via different types of media which the role of a newspaper is considered prominent in manipulation. Fowler (1991) indicates that newspapers are not impartial in reporting the different events specifically when they follow a viewpoint. Therefore, when an event happens around the world the news reports are different in terms of their ideologies and the terminologies they use to a piece of specific news. However, news reports have recently been the center of much critical discourse analyst's attentions to unfold the language biased of the journalists in their reports.

The present paper aims to achieve its goal by using different analytical tools of critical discourse analysis CDA to find out the linguistic features and the ideology of the news report about the Christchurch mosques shooting. To achieve the objectives, this study is going to answer the following questions:

1. What linguistic features are used in the news report of the Guardian about Christchurch mosques shooting in New Zealand?
2. What ideology is covered behind the Guardian's newspaper report?

In what follows, the researcher will introduce the paper initially with the theoretical background on which the paper is based. Afterward, the paper will mainly focus on and analyze the article which is available on Guardian's

website in its online version. To do so, the report will be analyzed for Transitivity and, the researcher will go through mainly two discourse analytical tools of CDA (nominalization and passivization) to analyze the article. Finally, the analysis process will be carried out and the findings along with the conclusion will be discussed respectively.

2. Literature review

News reports are increasingly analyzed by many discourse analysts in the last few decades. Mahfouz (2013) analyzed two Egyptian news reports Al-Gomhuria and Al-Dostour which was mainly focusing on Police news. He explored the ideological aspects of the two newspapers using the framework of critical discourse analysis. The result of the study on these mentioned newspapers revealed that the language is manipulated in terms of the beliefs of the newspaper's audience (Mahfouz, 2013, p. 309). While another research was done by Ghannam (2012) on six Lebanese newspapers, he aimed to identify the ideology laid behind the text that limits the freedom of thoughts and choices of the newspaper's author. The system of transitivity, activation, and passivization is used in the article. The study revealed that different newspaper carries over different ideological aims through language manipulation. Ghannam (2012) believed that a language is a tool that is intentionally manipulated to interlace the covered interpretation of the newspaper's expectation.

Donkin (2012) explored online newspapers and applied three-dimensional models of Fairclough. She used Existential, propositional and valuable tools to analyze the articles in terms of ideological constructs. The study revealed that "online newspaper portrayals of the Chaplaincy Program are predominantly biased based upon the assumptions made by journalists, and the people they choose to represent in their news articles" (p. iii). Similarly, he investigated two Australian newspapers to determine the ideological constructs of racism using adopting a critical discourse analysis CDA framework. The study concluded the ideology covered behind these two Australian newspapers (The Daily Telegraph and The Sydney Morning) as the white majority dominate the other ethnic groups of the Australian community. The result also has been revealed that two Australian news agencies "reflect and reinforce the marginalization of the current Vietnamese immigrants into Australia" (Teo, 2012).

Finally, based on the literature reviewed above, we concluded that each literature comprises different ideologies and different purposes are embedded in their reports based on different political ideologies. The literature shows there is bias in the language of the news reports accordingly. According to critical discourse analysis views, different news reports opposed different ideologies to demonstrate and report various events based on social and political perspectives. To consider media in general and the online newspapers in specific are embedded with covered ideologies and discourse structures are manipulated.

3. Theoretical background

3.1. What is "discourse"?

The concept of discourse has been defined differently by the researchers based on the contexts in which they applied. The discourse researchers previously considered the concept of discourse from a linguistic viewpoint. Van Dijk (1997) viewed "discourse as a form of spoken language". Later, Van Dijk (1998) considered discourse as part of language where the language is used in social contexts. Discourse requires social interaction, expressing feelings, ideas, and beliefs through which language is used for communication (Van Dijk 1997). On the other hand, Van Dijk (1997) is also dealing with discourse as a social dimension that illustrates the relationship between society and language.

3.2. What is critical discourse analysis?

Critical discourse analysis CDA is considered both an approach and discourse analytical research tool to uncover hidden ideologies and to reveal the issue of power. Critical discourse analysis CDA mainly focuses on how language is related to society Ndambuki & Janks (2010: 73). As mentioned above, the main objective of critical discourse analysis is to examine how power, ideology, and discourse are constructed by language as a tool. Thus, Van Dijk as an efficient pioneer of critical discourse analysis CDA pointed out as analytical research that studies "*the way social power abuse, dominance, and inequality are enacted, reproduced and resisted by text and talk in the social and political context* (2001: 352). In this regard, the most well-known discourse analysts like Fairclough, Van Dijk, Wodak, and Fowler primarily initiated this link.

CDA is also considered a multi-dimensional system that can allow different approaches to be used based on its purposes. As the current paper investigates a news report, Fairclough's linguistic approach will be used as one

of the well-characterized approaches to CDA. This approach allows us to use different analytical tools in the analysis of the news report. There are three dimensions of analysis characterized by Fairclough as follow:

- Discourse as text
- Discourse as a discursive practice
- Discourse as social practice

The first dimension which truly focuses on linguistic features of the text will be our concern in the present paper. Concerning this, Halliday's systematic functional grammar SFG was investigated by Fairclough in a discourse analysis Bloomaert (2005:29).

3.3. Systematic functional grammar SFG

Systematic functional grammar SFG has initially emerged from British and European language studies. Later, Michael Halliday developed this approach and its focus is on the social context that is related to the structure and forms. SFG is considered a basis for Fairclough's approach to critical discourse analysis CDA. Therefore, SFG is vital for CDA as it concerns and interprets language as meaningful behavior. Mayr (2008) argued that language is socially constructed and embedded in the culture that can be useful for its application in CDA.

The systematic functional grammar suggests three meta-functions in language namely, the ideational function, the interpersonal, and the textual function. Ideational function refers to the experience and understanding of the world. The interpersonal function is concerned with how we interact with other people, raise our thoughts, beliefs, influence behavior, and judgments. Finally, the focus of the textual function is about the structure and the organization of the language system which is called cohesion and coherence. In the present paper, we attempt to use the ideational function of the meta-functional process mainly the transitivity system which involves processes, participants, and circumstances. There are mainly six processes involved in the system of transitivity: material, mental, behavioral, verbal, relational, and existential.

4. Methods

Critical discourse analysis is employed to explore the use of discourse concerning social and cultural problems and questions whether the discourse is used in a specific way and what the ramifications of this form of use are. The relation between the use of language and the social and political contexts in which it happens is discussed by critical discourse research. It addresses topics such as gender, race, cultural differences, and ideology and explains how all these are constructed and expressed in texts. The study of critical discourse considers the use of vocabulary that is often social and represents and builds the social world (Rogers, 2004:5). Thus, the current paper draws on Fowler, Halliday, and Fairclough's methods, and the elements set out below are used as a basis for research.

Therefore, the present critical discourse analysis paper has attempted to analyze a news article critically which is available in its online version in Guardian's newspaper based on Halliday's systematic functional grammar and CDA's tools. This sample news is published on March 15, 2019, about shooting Muslims in two mosques in Christchurch New Zealand. Hence, Halliday's systematic functional grammar is employed to explore the linguistic features and ideology covered in the sample news report. Thus, the focus is on the ideational function mainly with the system of transitivity. Besides, two (CDA) tools, nominalization, and passivization are also employed to identify the hidden ideology covered in this news report.

5. Data analysis

This section involves the analysis of the discursive practices utilized in the news report of the Guardian's newspaper. The article is revolved around the recent shooting of Muslim mosques in New Zealand.

5.1. Transitivity

As a tool for ideological analysis, the following table is shown based on the system of transitivity to give a clear idea of each process type which is used in the Guardian's news report.

Table 1. Shows the total processes of the study

Material process	Relational process	Verbal process	Mental process	Behavioral process	Existential process
80	73	31	17	9	6

If we consider Table 1, we can easily identify that the material process is dominated and has a leading position in this news report. According to Halliday, the material process is the process of acting and ‘doing’ something. It shows how some entity does something or may be affected by some other entities. The following examples have been taken out from the news article to show how the entity has done the action and who has been affected by whom.

Table 2. Material process

Section number	Actor	Material process	Affected
1		shot	Muslims
1		Injured	Muslims
3	Police	Arrested	
4	Brenton Tarrant	Shooting	Muslims
10		Killed	Muslims

From Table 2 one can understand that all the affected people were Muslims in two mosques and the “actor” was named as ‘killer’, ‘shooter’ and ‘man’. What is interesting in this sample news report, the actor is mentioned with different names as pointed out in the preceding line. What is more, the reporter has mentioned the words ‘killed’ and ‘shot’ two times respectively in a different section. But there are no other words like ‘Muslim’ mentioned except in the first section. The witness also described the actor who killed dozens of people as a gunman and shooter rather than any other sensitive words. To add more, the dead are described in the nominal form like victims.

Based on the first sentence as described in the initial section of the news report, the writer attempted to show the salience of the people who were killed and injured rather than mentioning who killed them. For instance: “Forty-nine people have been shot dead and 48 injured in attacks targeting Muslims at two mosques”. To consider this, the reporter depicted the victims as the affected people.

Table 3. Mental processes

Section number	Experiencer (sensor)	Mental process	Experiencer (phenomenon)
3	Police	Determined	How they might be involved
18	They (Killer, shooter, gunman)	See	Religion
22	Len Penaha, a witness	Heard	Dozens of shots, followed by people running away in terror.

As it is shown on Table 3, there are three mental processes used to reflect different perceptions. Concerning the first one, police as the sensor or experiencer are not sure whether the killers are directly involved in killing the Muslims or not. However, in the second mental process a witness as sensor depicted directly the gunman as an extremist who killed the Muslims. He also accused the shooter as the one who sees religion rather than people. On the other hand, Len Penaha another witnesses conservatively mentioned that a dozen shoots have been heard as experiencers and phenomena. Since the Muslims are always indicated as the experience of the phenomenon, the audience can illustrate the killer as an extremist and terrorist. Dealing with another type of process, some examples of verbal processes are represented in the following Table 4.

Table 4. Verbal process

Section number	Sayer	Verbal process	Verbiage
2	Jacinda Ardern	Described	the atrocity as a terrorist attack
2	Police commissioner Mike Bush	Said	explosive devices in a car had been defused
2	Police commissioner Mike Bush	Urged	All mosques across the country to close their doors for the time being.
8	Scott Morrison (The Australian prime minister)	called	the massacre a “right-wing extremist attack”
8	Jacinda Ardern	Condemned	the ideology of the people behind the shootings,
17	Mohammed, a Fijian	Said	his son-in-law was shot in the shoulder

The use of the verbal processes shows that different Sayers are involved in this news report and presented their ideas from various angles. Therefore, I will try to take a look at two people who were directly involved and are responsible. To do so, Jacinda Ardern the prime minister of New Zealand as the sayer described the atrocity as a

terrorist attack. While Scott Morrison the Australian Prime Minister as sayer called the massacre a “right-wing extremist attack”. Furthermore, Arden as Sayer condemned the ideology of the people behind the shooting as she felt the sensitivity of the case. Finally, these verbiages allow the readers to illustrate the terms killer, shooter, extremist, terrorist, and fundamentalist.

6. Nominalization

Nominalization is the process of changing a verb into a noun or its nominal form to keep the tense situation to be secret. Journalists or newsmakers always use the technique of exploiting a nominal form of the word to manipulate the role of participants. On many occasions, the writer used nominal words to prevent giving much information. Here are some examples used in this news report which have been italicized.

1. “Forty-nine people have been shot dead and 48 injured in *attacks targeting Muslims* at two mosques during Friday prayers in Christchurch, in the worst *mass shooting* in New Zealand’s history.”
2. “The Prime Minister, Jacinda Ardern, described the *atrocious* as a terrorist attack and said Friday had been “one of New Zealand’s darkest days”.
3. “New Zealand’s entire police arsenal and personnel were deployed throughout the country and end masse in Christchurch, the South Island’s largest city, which is known to have an active *white-supremacist subculture*.”
4. “As *dusk* fell, people who escaped the two *shootings* returned to the scene, where they waited.”

According to the above examples, the writer attempted to use nominal words on many occasions. Most of the nominal words are used to avoid giving much information on various occasions. At the same time, the writer expected to use these words to diminish the saliency of the action. On the other hand, the newsmaker tried to be unbiased, independent, and keep his talent to be not explored. Furthermore, the aim of using these words can be shown not fomenting to the sensitivity of the issue among Muslims and non-Muslims. In sum, these transformational techniques are used to reduce the gravity of the action in this news report.

7. Passivization

Mostly, the newsmakers use the passivization technique to hide the doer of the action in the following two situations: a) to make it more salient and b) consciously, keeping the doer of the action secret. Concerning the first sentence of the writer, two purposes can be detected as follow: “Forty-nine people have been shot dead and 48 injured in attacks targeting Muslims at two mosques during Friday prayers in Christchurch, in the worst mass shooting in New Zealand’s history.” The first reason for using such a sentence is to keep the agent (doer) secret as the audience can understand and infer who has killed these people but rather the writer used passive voice to make the number of the dead and the injured people more salient.

The same process goes to another sentence that the writer passivizes the word not to hide the doer of the action but to make the action itself more eminent. As can be seen in the following sentence: A “manifesto” was posted online before the attacks.”

8. Interpretation and explanation

Several techniques have been used in this sample news report and the writer does ideological work on various occasions. At the first stage, the use of material processes is dominant in this news report and allows the reader to identify Muslims as victims affected by an extremely terrorist attack. Similarly, the use of mental processes circulates on a different ideology of naming the killer as a terrorist or extremist. More specifically, these processes carry the same ideology that the writer remained biased while using uncertain words for the terrorist, as the agent and the affected Muslims as dead. Furthermore, the use of verbal processes portage different ideologies as the writer viewed different opinions from different people. This can allow the reader to observe whether what to name the killer or are these terms used in this news report are wielding as the right word? Or there is always something hidden behind these reports.

This sample news report will be regarded as an inequitable report in the history of news reporting around the world in terms of such mass shootings of innocent people based on our analysis. The reporter used different choices of words to convey his ideological views from a particular position. For instance, he used the terms, killers, shooters, and gunmen for the terrorists and the use of all these choices may be considered to influence the readers toward terrorism attacks by non-Muslims. Similarly, the writer of this sample news report has also illustrated

inconspicuously the terrorists who killed tens of Muslims and injured tens of others. Therefore, the reflection of ideology can be simply identified in this news report and it can be also considered as the example of ideological biased conveyed by the writer.

As the last stage of the analysis, the current sample news reports is explained in terms of the journalism's criteria. According to the journalism's rules and criteria a correspondent is expected to keep his or her impartiality while reporting an incident whether it is war, peace, social and or even any related issues to the society. From the above analysis, we figured out that news reporting is no easy task or the news reports are not self-sufficient for the newsmakers. Thus, the result of this study shows that the writer of this report opposed his political ideologies through language manipulation. Besides, language is used as a tool to be manipulated consciously to meet the hidden ideologies and expectations of the writer. More generally, it is so difficult to find out any news report which is not associated with governmental institutions and political parties.

9. Conclusion

The current paper employed the critical discourse analysis using a news article from Guardian's newspaper in its online version concerning the two mosques attack in Christchurch, New Zealand. The present paper has tried to unfold the ideological bias of the author's perspective regarding the perception of terrorism, extremism, and racism concerning the mass shooting of the Muslims in New Zealand. It is identified that the language in the news report of Guardian's newspaper is by no means neutral concerning the mass shooting of the Christchurch Mosques. The result of the current analysis also indicates that the Guardian's news reporter reported this incident for the interests of their own religious beliefs and thoughts. Most importantly, the study of this news article tells us that critical analysis is of great importance in helping news readers not only to gain a deeper understanding of what they are reading but also to learn more about the social and cultural context. To increase critical sensitivity and understanding, critical analysis can benefit newsreaders. Besides, the result of different processes in analyzing the report revealed that the writer of this report could not keep his impartiality and does some ideological biases. Moreover, the first implication of the present paper shows that critical discourse analysis is an effective way to allow the readers of the news report for a better understanding of what they read and for the journalists to keep always their impartiality in advance while reporting any incidents or events. However, the second implication helps the students in particular and the readers of newspapers in general, to be aware of the language manipulation. Finally, the findings of this study suggest newsmakers and journalists remain unbiased in reporting such sensitive incidents.

Author contribution statements

A. Hashemi and K.S. Na contributed equally to the design and implementation of the research, to the analysis of the results and to the writing of the manuscript.

Disclosure statement

No potential conflict of interest was reported by the authors.

Ethics committee approval

All responsibility belongs to the researchers. All parties were involved in the research of their own free will.

References

- Blommaert, J. (2005). *Discourse: A Critical Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Donkin, A. (2012). Australian national school chaplaincy program: A critical discourse analysis of online newspaper portrayals. Unpublished BA thesis, Edith Cowan University, Perth, Australia.
- Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and ideology in the press*. London: Routledge.
- Ghannam, N. (2012). Newspaper ideology: A critical discourse analysis of an event published in six Lebanese newspapers. Unpublished Master's thesis, University of the Witwatersrand, South Africa. Retrieved from <http://wired-space.wits.ac.za/bitstream/handle/10539/11267/NADA%20FINAL%20checked%20by%20JInggs.pdf?sequence=1>
- Mahfouz, A. R. (2013). A critical discourse analysis of the police news story framing in two Egyptian newspapers before the January 25 revolution. *European Scientific Journal*, 9(8), 309-332.
- Mayr, A. (2008). Introduction: Power, discourse, and institutions. In A. Mayr, *Language and Power: An Introduction to Institutional Discourse* (pp. 1-25). London: Continuum International.

- Ndambuki, J., & Janks, H. (2010). Political Discourses, Women's Voices: Mismatches in Representation. *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*.
- Rogers, R., 2004. An Introduction to Critical Discourse Analysis in Education. Mahwah, NJ: Laurence Erlbaum Associates Inc.
- Slembrouck, S. (2010). Discourse Analysis. In K. Malmkjær, *the Routledge Linguistics Encyclopedia* (3rd ed., pp. 133-137). New York: Routledge.
- Teo, P. (2000). Racism in the news: a critical discourse analysis of news reporting in two Australian newspapers. *Discourse Society*, 11(7), 7-49. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926500011001002>
- Van Dijk, T. A. (1997). The study of discourse. In T. A. Van Dijk (Ed.), *Discourse as structure and process* (Vol.1, pp. 1-35). London: Sage.
- Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A multidisciplinary study*. London. Sage Publications.
- Wodak, R. (2001). What CDA is about: A summary of its history, important concepts, and its developments? In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse analysis* (pp. 1-13). London: Sage

Aminuddin Hashemi is a junior lecturer in the English department of language and literature faculty at Takhar University, Afghanistan. His research interests are teaching and learning, Teaching English as a Second Language (TESL), Technology Enhanced Language Learning (TELL), Computer Assisted Language Learning (CALL), Critical Discourse Analysis (CDA), etc

Kew Si Na is a senior lecturer in the language academy, faculty of social science, school of education at Universiti Teknologi Malaysia. Her research interests are English Language Teaching and learning, Online Teaching and Learning, Learning Analytics (LA), Digital literacy, technology-based education, etc.

APPENDIX

49 shot dead in attack on two Christchurch mosques

Mar 15, 2019, Eleanor Ainge Roy in *Christchurch and* Lisa Martin

The Guardian

1. Forty-nine people have been shot dead and 48 injured in attacks targeting Muslims at two mosques during Friday prayers in Christchurch, in the worst mass shooting in New Zealand's history.
2. The Prime Minister, Jacinda Ardern, described the atrocity as a terrorist attack and said Friday had been "one of New Zealand's darkest days". Police commissioner Mike Bush said explosive devices in a car had been defused and urged all mosques across the country to close their doors for the time being.
3. A man in his late 20s was arrested and charged with murder. He will appear in court on Saturday morning. Two other armed suspects were being held in custody. Police said they were trying to determine how they might be involved.
4. Police have not named any of the suspects, but a man identifying himself as Brenton Tarrant, a 28-year-old born in Australia, broadcast live stream footage on Facebook *showing him driving* to a mosque, *entering and shooting* randomly at people inside.
5. New Zealand's entire police arsenal and personnel were deployed throughout the country and en masse in Christchurch, the South Island's largest city, which is known to have an active *white-supremacist subculture*.
6. Hotels in the inner city stationed security guards at their entrances and armed police protected landmarks of significance, including the courthouse and Christchurch hospital, which is believed to have been a further target. A Christchurch spokesperson told local media police were concerned the suspects had plans to target the victims of the mosque attack as they were transported to the hospital.
7. A "manifesto" was posted online before the attacks, in which the suspected gunman espoused far-right and anti-immigrant ideology.
8. The Australian Prime Minister, Scott Morrison, called the *massacre* a "rightwing extremist attack" and said one suspect was Australian-born, without giving further details. Ardern condemned the ideology of the people behind the shootings, saying: "You may have chosen us but we utterly reject and condemn you."
9. New Zealand's threat level has been raised from low to high. None of the suspects were on terrorism watchlists, Ardern said.
10. As *dusk* fell, people who escaped the two *shootings* returned to the scene, where they waited at the police cordon in an attempt to reach an unknown number of people still being held in a back room of Al Noor mosque, where 30 people were killed in the first attack. Ten people were later killed at the Linwood Islamic Centre, four miles (6km) away.
11. Relatives of those inside estimated about 100 people remained locked inside the mosque.
12. A trickle of Christchurch residents stood with the victims *keeping vigil, rubbing their shoulders, offering food* and logistical support. "We're so sorry," they repeated, and: "This is not us, this is not New Zealand." Some in typical New Zealand fashion were using black humour, evidently as a coping mechanism in the midst of an overwhelming tragedy.
13. Hassan, 29, a Sri Lankan Muslim who has lived in New Zealand for six months, said he came to the country for its "peace, and because there are no wars". He did not wish to give his last name.
14. He was at the Linwood mosque's Friday prayer service when the shooting began, and hit the floor as women around him rose up and screamed at the gunmen "Do not come here," *some of them charging towards the gunman*.
15. "The shooter was screaming a lot and waving the gun in every direction, shooting, shooting, shooting," he said. "I don't know who of my friends is dead or alive now. I am waiting. Police told me: 'I am sorry; this is the first time this has ever happened in this country.'"

16. Hassan's home is within the Al Noor police cordon, and he was unable to return on Friday night.
17. Mohammed, a Fijian Muslim who also did not wish to give his last name, was in Al Noor mosque when the shooting started. He escaped through the back door, but said his son-in-law was shot in the shoulder and his nephew was trapped inside
18. "I am happy that I am alive," he said. "I am new to New Zealand and at the mosque you find your friends and family. They are after the Muslims. They only see religion ... They don't see people any more.
19. "We are not safe anymore. Where are we safe now?"
20. As shots rang out, police put the city in lockdown and evacuated nearby climate change protests, with children separated from their relatives looked after by council staff until it was safe.
21. Those who live near the two mosques reported people climbing over fences to escape, and begging for help as the massacre unfolded.
22. The gunman entered Al Noor mosque in central Christchurch and opened fire at 1.40pm local time. An estimated 400 people were inside for Friday prayers. Len Peneha, a witness, told Associated Press he saw a man dressed in black go into the mosque and heard dozens of shots, followed by people running away in terror.
23. He said he saw the gunman flee before the emergency services arrived. Peneha said he went into the mosque to try to help: "I saw dead people everywhere."
24. Another man who was at the mosque told TVNZ he had not seen his wife, who was also in the mosque, since the shooting. The man, who was in a wheelchair, pushed himself out to the car park.
25. "It was very peaceful, calm and quiet, as it is when the sermon starts, you could hear a pin drop. Then suddenly the shooting started," he said. "I saw about 20-plus people, some were dead, some were screaming. On the left there were 10-plus people, some were dead."
26. The killer or killers then moved on to the Linwood mosque and killed a further 10 people. In a statement just after 4pm local time, the police said Christchurch was in lockdown and urged people to stay indoors.
27. A Christchurch hospital spokesman said some victims were being treated at the emergency department but he could not provide numbers because the hospital was in lockdown.
28. The mayor of Christchurch, Lianne Dalziel, said the city was in shock: "This has come as a bolt from the blue ... It just feels like it's not what would happen in a place like New Zealand."
29. Earlier, Ardern said many of those directly affected by the shooting might be migrants to New Zealand.
30. "They have chosen to make New Zealand their home, and it is their home. They are us," she told reporters. "The person who has perpetuated this violence against us is not. They have no place in New Zealand."
31. Members of the Bangladesh cricket team, who were outside Al Noor mosque when the shootings occurred, were unhurt. The team were due to play the final Test match of their New Zealand tour in Christchurch on Saturday. The game was cancelled. The New Zealand cricket team sent its "heartfelt condolences" in a post on Twitter.
32. All team members and staff caught up in the incident returned safely to their hotel, Bangladesh Cricket confirmed, after taking refuge in the immediate aftermath of the attack in the dressing rooms at Hagley Oval.
33. The Australian Department of Foreign Affairs and Trade has urged Australians in Christchurch to follow the instructions of local authorities, but has not changed its travel advice from normal safety precautions.
34. As the swell of family members grew outside the cordon at Al Noor mosque, local Christchurch residents began walking to the scene on foot, carrying flowers and laying them beneath a tree, and approaching survivors offering help.
35. Elsewhere, Christchurch seemed eerily deserted, the pubs and restaurants that would usually be bustling on a Friday closed as the city mourned.

Gıda okuryazarlığı: Bileşenlerin tespiti ve tanımlanması¹

Food literacy: The determination and the identification of its components

Mehmet Bahar^a ve Mustafa Yılmaz^b

^aProf. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Bolu, Türkiye, mehmet.bahar@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1234-0347>

^bArş. Gör. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Bolu, Türkiye, mustafayilmaz.fen@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2210-513X>

Makale Bilgisi	Öz
<i>Araştırma Makalesi</i> Gönderilme: 5 Kasım 2020 Düzeltilme: 5 Aralık 2020 Kabul: 30 Aralık 2020 Anahtar kelimeler: Gıda okuryazarlığı, Beslenme, Gıda	<i>Bu araştırmanın amacı, gıda okuryazarlığının bileşenlerinin belirlenmesi ve tanımlanması olarak belirlenmiştir. Araştırmanın deseni olarak, karma araştırma yöntemi içerisinde yer alan açıklayıcı sıralı karma desen belirlenmiştir. Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından literatür taranarak oluşturulan 81 maddelik form aracılığıyla 35 farklı üniversitede görev yapan 14 farklı disiplinden alan uzmanları ile gerçekleştirilen Delfi tekniğiyle elde edilmiştir. Elde edilen verilerin betimsel analizi sonucunda gıda okuryazarlığının kapsamı bilgi, beceri, davranış, tutum ve değer madde türlerini kapsayan ve planlama ve yönetim, seçim, hazırlama ve tüketim boyutlarından oluşan 75 madde ile belirlenmiştir. Araştırmada gıda okuryazarlığı; bireyin enerji ve besin öğeleri ihtiyacını karşılayacak düzeyde besin alınma yönelik olarak planlama ve yönetim, seçim, hazırlama ve tüketim süreçlerini kapsayan birbiriyle ilişkili bilgi, beceri, tutum, değer ve davranışlar bütünü olarak tanımlanmıştır.</i>
Article Info	Abstract
<i>Research Article</i> Received: 5 September 2020 Revised: 5 December 2020 Accepted: 30 December 2020 Keywords: Food literacy, Nutrition, Food	<i>This study aimed to determine and define the components of food literacy. The explanatory sequential mixed design included in the mixed research method was determined as the research design. The data of the study were obtained by the Delphi technique performed with field experts from 14 different disciplines working in 35 different universities by using the 81-item form prepared by the researchers as a result of the literature review. As a result of the descriptive analysis of the data obtained, the scope of food literacy was determined by 75 items, which included the item types of knowledge, skills, behavior, attitude, and value and consisted of the dimensions of planning and management, selection, preparation, and consumption. In the study, food literacy was defined as a whole of interrelated knowledge, skills, attitudes, values, and behaviors, including the planning and management, selection, preparation, and consumption processes for the food intake of individuals at a level to meet their energy and nutrient needs.</i>

1. Giriş

Değişerek gelişen dünya standartlarında, bireylerin ihtiyaç duyduğu temel gereksinimler mevcut statüsünü korumaktadır. Bireyin yaşam sürecinde amaçlarını gerçekleştirebilmesi için temel gereksinimlerini yeterli düzeyde karşılaması kaçınılmazdır (Dölekoğlu ve Yurdakul, 2004). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde de belirtildiği üzere en üst basamak olan kendini gerçekleştirme ihtiyacı için öncelikle birinci basamak olan fizyolojik ihtiyaçların giderilmesi gereklilik arz etmektedir. Belirtilen fizyolojik ihtiyaçların temelini, metabolik faaliyetler için gerekli olan enerjinin kaynağını su ve besinlerin oluşturduğu ifade edilebilir (Lester, 2013; Walsh, 2011).

Zihinsel ve bedensel açıdan sağlıklı bir şekilde gelişim göstererek üretken bir birey olarak yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan besin öğelerinin vücuda alınarak metabolik faaliyetlerde kullanılması beslenme olarak

¹ Bu araştırma "Gıda Okuryazarlığı: Bileşenlerin Tespiti, Tanımlanması ve Öğretim Programlarındaki Yeri" başlıklı tez çalışmasının bir kısmından oluşturulmuştur. Bu araştırma, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından etik açıdan uygun bulunmuştur.

tanımlanabilir (Baysal, 2011). Her bireyin bedensel gelişimini ve yaşamını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi, dengeli şekilde beslenerek ihtiyaç duyulan miktarda güvenli gıdayı tüketmesiyle sağlanabilir (Worsley, 2002). Kişilerin günlük enerji tüketimleri, yaşantı şekillerinden dolayı farklılık gösterdiğinden, günlük olarak harcandığı enerjiyi karşılayacak düzeyde enerjiyi sağlamalıdır (Bender, 2014; Kim ve Ahn, 2020). İhtiyaç duyulan enerji miktarı kadar enerjinin vücuda alınmasına yeterli beslenme, tüm besin öğelerini yeterli düzeyde içerecek şekilde besin alımı ise dengeli beslenme olarak ifade edilebilir (Baysal, 2011; Erkmen, 2010; Worsley, 2002).

Günlük enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik fazla veya yetersiz besin tüketimi obezite, tansiyon, diyabet gibi sağlık sorunlarına yol açabilmektedir (Aihara ve Minai, 2011; Dünya Sağlık Örgütü, 2019). Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de değişen beslenme alışkanlıkları ve fast food beslenme eğiliminin etkisiyle kanser, diyabet, gut, obezite gibi birçok kronik hastalığın erken yaşlardan itibaren en büyük sağlık sorunları olarak yaygınlaştığı ifade edilebilir (Özkoçak, Hınçal, Bektaş ve Gültekin, 2018; Swinburn ve Vandevijvere, 2016; Ural ve diğerleri, 2018). Günümüzde tüm dünyada pandemi olarak ilan edilen covid-19 salgın hastalığına yakalanan bireylerin de beslenmesine oldukça dikkat etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yetersiz ve dengesiz beslenme ile bağışıklık sistemi zayıflayabilir (Kim ve Ahn, 2020).

Bazı bireylerin genetik olarak kronik hastalıklara yakalanma riskini taşıdıkları ifade edilebilir. Tiroit gibi metabolizmayı yavaşlatıcı bezler enerji tüketim kapasitesini düşürebilir (Mozaffarian, 2016). Belirtilen sağlık sorunlarının oluşmasında obezite medyatör etki oluşturabilir (Polsky ve Ellis, 2015). Genetik olarak kronik hastalık eğilimindeki bireylerin yeterli ve dengeli beslenmeye özen göstermeleri sağlıklı ve sürdürülebilir yaşam açısından önem arz etmektedir. (Alp ve Yeşilyurt, 2016; Polsky ve Ellis, 2015).

Birçok ülkede yaşam standartlarının değişmesi ve gelişen teknolojiyle birlikte, beslenme sistemi karmaşıklaşarak farklılaşmaktadır (Vidgen ve Gallegos, 2014). Düzensiz nüfus artışı, ekonomik sorunlar, yetersiz mevzuat, altyapı eksikliği, düzensiz tesisleşme, çevre kirliliği gibi unsurlar güvenli gıda erişimini engelleyici rol üstlenmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2019; Vidgen ve Gallegos, 2014). Teknolojinin hayattaki yeri ve öneminin gelişimiyle birlikte beslenme alışkanlıklarının da farklılaştığı ifade edilebilir (Lai-Yeung, 2011). Son yıllarda özellikle sosyal ortamlarda hazır olarak sunulan, düşük besin içeriğine ve yüksek yağ içeriğine sahip besinlerin tüketiminin yaygınlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte sosyal ortamlardaki gıda işletmelerinde yaygın şekilde kullanılan monosodyum glutamat, bağımlılık yapıcı ve lezzeti artırıcı bir kimyasal olarak fast food beslenme eğilimini artırmaktadır (Mansour ve Nator, 2018; Veuphuteh, 2018). İşletmelerin kampanyaları ve kitle iletişim araçları aracılığıyla yapılan reklamlar da fast food beslenme alışkanlığına yönelimi artırmaktadır (Austin, Austin, French ve Cohen, 2018; Effertz, Teichert ve Tsoy, 2019; Özgen ve Süren, 2019; Rounsefell ve diğerleri, 2019).

Sosyal ve kültürel değişimler, çalışma şartları, eğitim düzeyi, inançlar, üretim, ulaşım, ekonomik düzey gibi parametreler, toplumlarda beslenme şekilleri ve gıda tüketimlerini etkileyici faktörler olarak görülebilir (Chaudhary, Gustafson ve Mathys, 2018). Gelişmiş ve refah seviyesinde bir toplum oluşturabilmek için nitelikli bireylere ihtiyaç vardır. Bu durumun sağlanabilmesi için öncelikle fizyolojik ihtiyaçların yeterli düzeyde sağlanması kaçınılmazdır (Dölekoğlu, 2003; Popkin ve Reardon, 2018). Bireylerin farklı psikolojik durumların üstesinden gelebilmek için enerji ihtiyacından fazla yemek yeme olayı duygusal yeme olarak tanımlanmaktadır. Duygusal yemenin, yetersiz ve dengesiz beslenme durumuna yol açtığından sağlığa olumsuz etkisi olduğu ifade edilebilir (Macht, 2008; Sevinçer ve Konuk, 2013; Turton, Chami ve Treasure, 2017; van Strien, 2018). Fast food beslenme alışkanlığına ve beslenme sistemindeki olumsuz durumlara karşı dünyada "slow food" hareketi başlatılarak biyoçeşitliliği destekleme, hızlı beslenme alışkanlığını terk etme, yerel üreticileri koruma, geleneksel yemek, yetiştirme ve işleme metotlarını koruma gibi hedefler oluşturulmuştur. Ülkemizde de slow food hareketini destekleyici faaliyetler uygulansa da fast food alışkanlığını azaltabilecek bir seviyeye erişilememiştir (Assatelli ve Davolio, 2010; Chung, Kim, Lee ve Kim, 2018; Özgen ve Süren, 2019; Paksoy ve Özdemir, 2014).

Herhangi bir gıda maddesine ilişkin dondurulmuş, konserve, kurutulmuş, organik, taze, salamura, sera gibi farklı gıda türleri olmakla birlikte bu ürünlerin besin içerikleri de benzer şekilde farklılaşabilmektedir (Brooks ve Begley, 2014; Nizamlioğlu ve Nas, 2019). Bu geniş yelpaze içerisinde doğru kararı verebilmek oldukça büyük önem arz etmektedir. Bireylerin karşılaştıkları bir gıda maddesine ilişkin farklı seçeneklerden ideal olan gıdaya karar vererek günlük besin ögesi ve enerji ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde beslenebilmesi önemlidir. Farklı sosyal ortamlarda, enerji tüketim durumlarında, beslenme düzenlerinde ve duygusal durumlarda, bireyin beslenmesini yöneterek dengeli ve yeterli beslenebilmesi üst düzey ve gerekli bir beceri olarak ifade edilebilir (Aktaş ve Özdoğan, 2016; Colatruglio, 2014; Vidgen ve Gallegos, 2011; 2014).

Türkiye, %32 ile Avrupa'nın en obez ülkesi olarak belirlenmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2018). Ebeveynlerin beslenme alışkanlıkları ve davranışları çocukları da doğrudan etkilemekte ve ebeveynlerdeki beslenme kaynaklı

sorunlar çocuklarında da görülebilmektedir (Goodman, Joshi, Nasim ve Tyler, 2015). Sosyal beceriler ve kişilik özelliklerinin erken yaşlarda şekillenerek yaşam boyu sürdürülme eğilimi olduğundan dolayı, çocukluk döneminde bireylere dengeli ve yeterli beslenme alışkanlığının kazandırılması önemli bir durum olarak düşünülebilir (Susar-Kırmızı, 2014). Doğru beslenme alışkanlığının kazandırılabilmesi, nitelikli eğitim ve uygulama ile mümkün olabilir. Belirtilen beceri, erken yaş dönemlerinde bireye kazandırılırsa yaşam standardına dönüşerek sağlıklı ve sürdürülebilir yaşamın temelini oluşturabilir. Belirtilen yaş dönemlerinde çocukların zamanlarının büyük bölümü okulda geçtiğinden okul ortamındaki beslenme standartları da beslenme eğitimi açısından önemlidir. Okullardaki beslenme sistemlerine ilişkin devlet politikalarının son yıllarda olumlu girişimler içerisinde olduğu ifade edilebilir. Devlet tarafından tüm öğrencilere kuru üzüm, süt gibi sağlıklı gıdalar ücretsiz olarak dağıtılmış ve sağlıklı beslenmeye teşvik sağlanmaya çalışılmıştır (Akçay ve Yıldırım, 2018; Demir, Kaya ve Metin, 2012). 2016 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 2852893 sayılı genelgeyle sağlığa zararlı ve yüksek yağ içerikli besinlerinin satışı yasaklanarak taze, doğal ve sağlıklı gıdaların satışına izin verilmiştir. Ayrıca 2020 yılı itibarıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 16476274 sayılı genelgeyle okul gıdası logosu olmayan ambalajlı besinlerin satışı yasaklanmıştır. Sağlığa zarar teşkil etmeyecek ürünlere ilgili logonun verilmesi kararlaştırılmıştır.

Bireyin kendi beslenme sorumluluğunu yeterli ve dengeli şekilde gerçekleştirebilmesi, besinlere ilişkin yeterli bilgi ve beceriye sahip olmasıyla birlikte uygun davranışı gösterebilmesiyle sağlanabilir. Belirtilen bilgi, beceri ve davranışların gerçekleştirilebilmesi bireylerin gıda okuryazarı olabilmesiyle mümkündür (Zoellner, Connell, Bounds, Crook ve Yadrick, 2009). Gıda okuryazarlığına ilişkin literatürde farklı kültürlerde farklı tanımlamaların ve modellemelerin olduğu ifade edilebilir (Truman, Lane ve Elliot, 2017).

2. Literatür

Gıda okuryazarlığına yönelik olarak Avusturalya ve Kanada başta olmak üzere farklı ülkelerde çalışmalar yürütülmekte, toplumsal olarak beslenme sistemine uygun modeller ve tanımlamalar geliştirilmektedir. Örneğin Colatruccio (2014), Kanada'da üniversite öğrencileri ile yapmış olduğu araştırma sonucunda gıda okuryazarlığını bilgi ve beceriler ile tutum ve değerler olmak üzere iki temel başlıkta modellemiştir. Vidgen ve Gallegos (2012), gıda okuryazarlığını, bireyin enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla besin alımına ilişkin besinlerin planlanması ve yönetimi, seçimi, hazırlanması ve tüketimi aşamaları için gereklilik arz eden birbiriyle ilişkili bilgi, beceri ve davranışların bütünü olarak tanımlamışlardır. Pendergast, Garvis ve Kanasa (2011), gıda okuryazarlığını, beslenmeye yönelik temel bilgi ve hizmetleri bilmekle birlikte, bu bilgileri ve sağlığı koruyucu var olan hizmetleri kullanabilme yeterliliği şeklinde tanımlamışlardır. Kimura (2011), gıda okuryazarlığını gıda tercihi, diyet davranışı ve yemek yapmaya ilişkin kişiselleştirilmiş bir anlayış şeklinde tanımlamıştır. Desjardins (2013), gıda okuryazarlığını, bireylerin kendisi ve sosyal çevresi için lezzetli, sağlıklı ve ekonomik yemek hazırlayabilmelerine yönelik beceri ve özellikler şeklinde tanımlamıştır. Benzer şekilde farklı toplumlarda gıda okuryazarlığına ilişkin farklı tanımlamaların olduğu araştırmalar mevcuttur (Brooks ve Begley, 2014; Chambers, 2012; Dyg, 2014; Kolasa, Peery, Harris ve Shovelin, 2001; Moe, 2014; Ruge ve Mikkelsen, 2013; Skeaff ve O'Sullivan, 2015; Slater, 2013; Song, 2014; Stinson, 2010; Thomas ve Irwin, 2011; Vaitkeviciute, Ball ve Harris, 2015; Van Der Vyver, 2013; Vaughan, 2011; Zoellner, Connell, Bounds, Crook ve Yadrick, 2009). Truman, Lane ve Elliot (2017) gıda okuryazarlığına ilişkin 1049 özet ve 67 çalışmayı inceledikleri araştırmalarında, literatürde bulunan gıda okuryazarlığı tanımlamalarının temelde ortak boyutlarının bulunmasıyla birlikte, toplumlararası farklılıkların bulunduğunu ve farklı toplumlarda gıda okuryazarlığına ilişkin farklı unsurlara odaklanıldığını ifade etmişlerdir.

Ülkemizde gıda okuryazarlığına ilişkin araştırmalar incelendiğinde, Durmuş, Gökler ve Havlıoğlu (2019), yapmış oldukları çalışmada, farklı kültürde hazırlanmış bir gıda okuryazarlığı ölçeğinin Türkçe uyarlamasını gerçekleştirmişlerdir. Aktaş ve Özdoğan (2016) araştırmalarında, mevcut yurt dışı yayınların derlemesini, İncedal-Sonkaya, Balcı ve Ayar (2018) ise öğrencilerin gıda okuryazarlığı ve gıda güvenliğine ilişkin davranış ve tutumlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Gerçekleştirilen araştırmalarda kültürel, ahlaki, milli ve manevi değerlerine bağlı bir anlayışa sahip olan Türk toplumunun (Yılmaz ve Duman, 2018) kendi değerleri ile örtüşebilecek bir gıda okuryazarlığı tanımlamasına rastlanmamıştır. Zengin bir mutfak kültürüne sahip toplumumuzda, inançlarımız doğrultusunda gıda tüketimi konusunda diğer ülkelerle belirli noktalarda farklılık gösterebilmemiz kaçınılmazdır (Akkaya, Bayrakçı ve Özcan, 2018; Demirgöl ve Otel, 2018). Örneğin inançlarımız doğrultusunda helal olarak hazırlanmamış gıdaların tüketiminden kaçınma davranışının sergilenebileceği ifade edilebilir. Gıda üzerine oluşturulmuş işletmelerde helal gıda sertifikasının olması, gıda tercihini doğrudan etkileyebilir. Farklı toplumlara kıyasla, belirtilen örnekteki gibi durumlarda, gıda okuryazarlığının tanımlanması hususunda farklılıklar içerebilecek bir toplumsal yapıya sahip olduğumuz ifade edilebilir (Güzel ve Kartal, 2017; Şahingöz ve Onur, 2017). Bu bağlamda gıda

okuryazarlığının bileşenlerinin belirlenmesi ve tanımlanması önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı, gıda okuryazarlığının bileşenlerinin belirlenmesi ve tanımlanmasıdır.

2.1. Araştırmanın literatüre katkısı

Birçok ülkede beslenme ve beslenme kaynaklı hastalıklar, çağın en büyük sağlık sorunu haline gelmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2019). Bireylerin kendi beslenmesini kontrol edebilmesi, vücudunun ihtiyacı olan enerji ve besin öğelerini karşılayabilecek düzeyde yeterli ve güvenli gıdayı alabilmesi beklenen bir beceridir. Bu beceri gıda okuryazarı birey olmakla kazanılabilir (Vidgen ve Gallegos, 2014). Toplumların farklı beslenme sistemleri olduğundan toplumlara özgü gıda okuryazarlığı tanımlamaları alanyazında bulunmakla birlikte toplumumuza özgü gıda okuryazarlığı tanımlaması bulunmamaktadır (Truman, Lane ve Elliot, 2017). Kültürümüz, geleneklerimiz, adetlerimiz diğer toplumlara kıyasla farklılık gösterdiği gibi beslenme alışkanlıklarımız ve beslenme sistemimiz de toplumsal olarak farklılık arz edebilir (Yılmaz ve Duman, 2018). Bireyin yaşadığı toplumun beslenme sistemine uygun şekilde gıda okuryazarı birey olabilmesi sağlıklı bir toplum oluşabilmesi açısından önemlidir. Bu çalışmada toplumsal bir gıda okuryazarlığı tanımlaması ve bileşenlerinin belirlenmesi amaçlandığından toplumsal açıdan literatüre katkı sağlamakla birlikte diğer toplumlarda mevcut olan gıda okuryazarlığı tanımlamalarıyla karşılaştırılabilirliği sağlanmaktadır. Ayrıca toplumsal olarak yeterli ve dengeli beslenmeyi destekleyici eğitim, proje ve faaliyetlerde uygulamanın içeriğine rehber teşkil edebilecek bir model sağlanmasıyla literatüre araştırmanın katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın modeli

Araştırmada gıda okuryazarlığının bileşenlerinin belirlenmesi ve tanımlanması amaçlanmıştır. Gıda okuryazarlığı ile ilişkili olabilecek Milli Eğitim Bakanlığı'nın müfredatında yer alan tüm derslerin öğretim programlarında yer alan kazanımların, araştırmadan elde edilen gıda okuryazarlığının bileşenleri ile ilişkisi devam çalışmasında incelendiğinden araştırmada açıklayıcı sıralı karma desen benimsenmiştir. Bu çalışmada gıda okuryazarlığının bileşenlerinin belirlenmesi ve tanımlanmasına odaklanılmıştır. Gıda okuryazarlığına ilişkin daha anlamlı ve kapsamlı sonuçlar elde edebilmek ve derinlemesine bir anlayış geliştirebilmek amacıyla araştırmanın modeli açıklayıcı sıralı karma desen olarak belirlenmiştir (Creswell, 2012; Creswell ve Plano-Clark, 2007; Johnson ve Onwuegbuzie, 2004; Terrell, 2011). Bu araştırma, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 21.01.2020 tarihli ve 2020/01 toplantısında değerlendirilerek 2020/24 protokol numarası ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

3.2. Çalışma grubu

Bu çalışmada, gıda okuryazarlığının bileşenlerinin belirlenmesi ve tanımlanması amacıyla, gıda okuryazarlığına ilişkin alan uzmanı olarak kabul edilebilecek farklı disiplinlerdeki akademisyenlerden Delfi tekniği aracılığıyla veriler toplanmıştır. 2018-2019 eğitim-öğretim yılı bahar döneminden itibaren çalışmanın Delfi sürecine uzman olarak katkı sağlayabileceği öngörülen farklı disiplinlerden 584 akademisyene ulaşılmaya çalışılmıştır. Alan uzmanlarına, çalışmaya uzman olarak katkı sağlama durumlarına ilişkin elektronik posta aracılığıyla ulaşılmaya çalışılmıştır. Uzman olarak araştırmaya katkı sağlamayı kabul eden akademisyenler aracılığıyla çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ilk Delfi aşamasında Türkiye'deki toplam 35 üniversitede ve 14 farklı alanda aktif şekilde görevine devam eden akademisyenlerden 89 uzman, ikinci Delfi aşamasında ise çeşitli sebeplerden dolayı sürece devam etmeyen 4 akademisyen dışında kalan 85 uzman ile Delfi turları gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katkı sağlayan akademisyenlerin uzmanlık alanları ve akademik unvanları Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo-1 incelendiğinde, araştırmanın birinci Delfi sürecine fen bilimleri (19), biyoloji (19), açıcılık (8), beslenme ve diyetetik (7), halk sağlığı (7), gıda mühendisliği (6), gastronomi ve mutfak sanatları (6), ziraat mühendisliği (5), çocuk gelişimi (3), kimya (3), beden eğitimi (3), aile ve tüketici bilimleri (1), gıda kalite kontrolü ve analizi (1), veterinerlik (1) olmak üzere toplam 35 farklı üniversiteden akademisyenler katılmıştır. Birinci Delfi sürecine katkı sağlayan alan uzmanlarının akademik unvanlarındaki dağılım incelendiğinde, 32 alan uzmanının Profesör Doktor, 28 alan uzmanının Doçent Doktor, 22 alan uzmanının Doktor Öğretim Üyesi ve 7 alan uzmanının Öğretim Görevlisi unvanına sahip olduğu ifade edilebilir.

İkinci Delfi sürecinde çocuk gelişimi, beslenme ve diyetetik, halk sağlığı, gastronomi ve mutfak sanatları alanlarından birer akademisyen olmak üzere 3 Profesör Doktor ve 1 Doçent Doktor unvanına sahip 4 alan uzmanı araştırmaya devam etmemiştir. Öğretim görevlisi unvanına sahip alan uzmanlarının tümü, açıcılık alanında görev yapan akademisyenlerdir. Ayrıca Delfi sürecinde, genetik ve biyomühendislik, tarım ekonomisi ve tarımsal

biyoteknoloji ve beslenme ve metabolizma alanlarına ait uzmanlara ulaşılmasına karşın bu alanlardaki akademisyenler, çeşitli sebeplerden kaynaklı olarak Delfi sürecine dahil olmamışlardır.

Tablo 1. Çalışma grubunun demografik özellikleri

Kriter	Alt Kategoriler	Birinci Delfi		İkinci Delfi	
		f	%	f	%
Uzmanlık Alanı	Aile ve Tüketici Bilimleri	1	1	1	1
	Aşçılık	8	10	8	10
	Beslenme ve Diyetetik	7	8	6	7
	Beden Eğitimi	3	3	3	4
	Biyoloji	19	21	19	22
	Çocuk Gelişimi	3	3	2	2
	Fen Bilimleri	19	21	19	22
	Gastronomi ve Mutfak Sanatları	6	7	5	6
	Gıda Kalite Kontrolü ve Analizi	1	1	1	1
	Gıda Mühendisliği	6	7	6	7
	Kimya	3	3	3	4
	Halk Sağlığı	7	8	6	7
	Veterinerlik	1	1	1	1
	Ziraat Mühendisliği	5	6	5	6
	Toplam	89	100	85	100
Akademik Unvan	Profesör Doktor	32	36	29	34
	Doçent Doktor	28	31	27	32
	Doktor Öğretim Üyesi	22	25	22	26
	Öğretim Görevlisi	7	8	7	8
	Toplam	89	100	85	100
Üniversite	Sayı	35	100	35	100

3.3. Veri toplama aracı

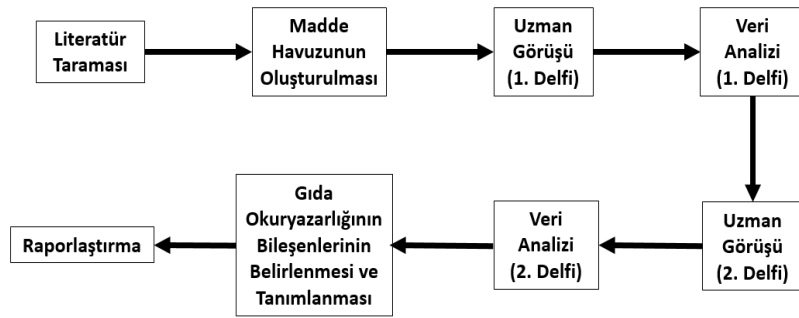
Çalışmanın Delfi aşamalarında kullanılmak amacıyla araştırmacılar tarafından ilgili alan yazın taranarak, farklı toplumlarda yer alan gıda okuryazarlığının bileşenleri belirlenmiş, literatürde bulunan bileşenler dışında toplumsal olarak gıda okuryazarlığının bileşeni kabul edilebilecek maddeler de eklenerek 81 maddelik Likert tipi bir form oluşturulmuştur. Madde havuzu üç alan uzmanı ve iki dil bilimcinin görüşleri doğrultusunda şekillendirilmiştir.

Delfi sürecine alan uzmanı olarak katılan akademisyenlerden, her bir maddeye yönelik olarak gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumunu “kesinlikle gıda okuryazarlığının bileşenidir” den “kesinlikle gıda okuryazarlığının bileşeni değildir” e doğru beşli Likert tipi derecelendirilmiş ve aynı maddenin türünü (bilgi, beceri, tutum, değer, davranış) seçebileceği bir Excel formu oluşturulmuştur. Madde türünde, birden fazla türe ait işaretleme yapılabileceğine ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca alan uzmanlarından, formda yer alan 81 madde dışında gıda okuryazarlığının bileşeni olabilecek maddeler ekleyebilecekleri imkan sağlanmıştır. Delfi sürecinin ikinci aşamasında, birinci aşamadan elde edilen verilerin sonuçları ile birlikte maddelerin gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumu “gıda okuryazarlığının bileşenidir” ve “gıda okuryazarlığının bileşeni değildir” olmak üzere iki seçeneğe dönüştürülmüş, madde türü birinci Delfi süreciyle aynı şekilde sorulmuştur. Ayrıca gıda okuryazarlığının bileşeni olduğu düşünülen maddelerin, gıda okuryazarlığının olası boyutlarından hangileri kapsamında (planlama ve yönetim, seçim, hazırlama, tüketim ve diğer) ele alabileceğine ilişkin görüş belirtilebilecek çevrimiçi form haline dönüştürülmüştür. Madde türü ve boyutlara ilişkin birden fazla seçeneğin tercih edilebileceğine yönelik açıklamalar yapılmıştır.

3.3. Verilerin toplanması ve analizi

Araştırmada veriler, bir grup alan uzmanının gıda okuryazarlığı hakkında sahip oldukları görüşlere yönelik olarak en güvenilir şekilde uzlaşma sağlamaları amacıyla Delfi tekniği kullanılarak toplanmıştır (Clayton, 1997; Cochran, 1983; Erffmeyer, Erffmeyer ve Lane, 1986; Powell, 2003). Elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistik kullanılmıştır (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2011). Araştırmanın birinci Delfi aşamasında 81 maddelik form Excel formatında alan uzmanlarına elektronik posta aracılığıyla yönlendirilmiş olup, her bir maddenin gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumu ve madde türüne ilişkin görüş bildirmeleri istenmiştir. Tüm maddelere ilişkin uzmanlar görüş belirttiği için herhangi bir veri kaybı yaşanmamakla beraber, birinci Delfi sürecinin tamamlanması 185 gün sürmüştür. Her bir maddenin gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumuna ilişkin ortalama puan ve madde türüne ilişkin uzmanlar arası uyum yüzdesi Excel paket programı aracılığıyla hesaplanmıştır. Uyum yüzdesi alan uzmanların görüş birliğinin tüm görüşlere oranı üzerinden hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994).

Katılımcıların Excel formatını kullanışlı bulmamasından dolayı ikinci Delfi aşamasında birinci Delfi sonuçlarıyla birlikte her bir maddenin gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumu, madde türü ve boyutunu belirlemeye yönelik çevrimiçi form oluşturularak, ilgili link katılımcılara elektronik posta aracılığıyla yönlendirilmiştir. Dört katılımcının sürece devam etmemesini beyan etmesiyle ikinci Delfi süreci 63 günde tamamlanmıştır. Her bir madde için frekans değerleri ve katılımcılar arası uyum yüzdeleri belirlenmiştir. Literatürde farklı değerler bulunmasına karşın uyum yüzdesine yönelik olarak referans değerinin genel olarak %60 olarak kabul edildiği ifade edilebilir (Bıkmaz-Bilgen ve Doğan, 2017; Hartmann, 1977; McHugh, 2012). Yapılan istatistiksel hesaplamaların sonucunda uyum yüzdesi %60'dan daha düşük olan 6 madde araştırmadan çıkartılmıştır. Ayrıca ilgili maddelerin gıda okuryazarlığının hangi boyutu kapsamında ele alınması gerektiğine ilişkin alan uzmanlarının ortak fikirde ve kabul edilebilir uyum yüzdesinde görüş bildirmiş olmalarından dolayı üçüncü Delfi süreci gerçekleştirilmemiştir. Alan uzmanlarının, ilk Delfi sürecinde görüş bildirdiği maddeleri tekrar cevaplaması, gıda okuryazarlığına yönelik olarak farklı disiplinlerden oluşması, farklı akademik unvanlara sahip olmasından kaynaklı heterojen yapıya rağmen fikirlerini belirgin şekilde kesmiş olması yapılan tanımlamanın geçerlik ve güvenilirliğini destekleyici etki oluşturabilir (Cohen, Manion ve Morrison, 2002). Delfi sonuçları tablolar halinde raporlaştırılmıştır. Veri toplama ve analiz sürecinin aşamaları Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Veri toplama ve analiz süreci

Şekil 1 incelendiğinde literatür taraması sonucunda araştırmacılar tarafından madde havuzu oluşturularak birinci Delfi sürecinin gerçekleştirildiği, birinci Delfi sonuçları doğrultusunda ikinci Delfi sürecinin gerçekleştirildiği, görüşlerde yüksek uyum değerinin çıkmasıyla birlikte verilerden hareketle gıda okuryazarlığının bileşenlerinin belirlenerek tanımlandığı ve elde edilen bulguların raporlaştırıldığı ifade edilebilir.

4. Bulgular

Araştırmanın birinci Delfi sürecinde alan uzmanlarının, 81 maddelik forma ilişkin gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumu ve madde türüne yönelik görüşleri Tablo 2' de belirtilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde, alan uzmanları birinci Delfi sürecinde 81 maddelik havuzda yer alan gıda okuryazarlığına yönelik maddelerin büyük çoğunluğunu gıda okuryazarlığının bileşeni olarak kabul ettikleri ifade edilebilir. Havuzda yer alan maddelerin ortalama puanları 5 üzerinden 2,77 ile 3,44 arasında farklılık gösteren 13 maddeye yönelik gıda okuryazarlığının bileşeni olma noktasında alan uzmanlarının kararsız kaldıkları ifade edilebilir. Havuzda yer alan maddelerin büyük çoğunluğunun davranış ve bilgi boyutlarında olması gerektiğine yönelik alan uzmanları görüş belirtmişlerdir. Madde türlerine yönelik havuzda bulunan birçok maddenin bir madde türü altında ele alınabileceğine ilişkin belirgin şekilde görüşlerin kesiştiği söylenebilir. Buna karşın 11, 13, 22, 23, 28, 34, 37, 41, 47, 48, 52, 53, 56, 60, 64, 66, 68, 74, 79. maddelerin hangi madde türü altında ele alınabileceğine ilişkin alan uzmanların kararsız kaldıkları ifade edilebilir.

Ayrıca yüzdeler değerlendirildiğinde, birçok alan uzmanının bir maddeye yönelik birden fazla madde türünü tercih ettiği ifade edilebilir. 19 maddenin madde türüne ilişkin kararsızlık olmasına karşın en yüksek yüzdeye sahip madde türleri üzerinden havuzda yer alan mevcut 81 maddenin 39 maddesi bilgi, 29 maddesi davranış, 6 maddesi beceri, 4 maddesi tutum ve 3 maddesi değer madde türü altında alan uzmanları tarafından ele alınmıştır. Bazı maddelerin madde türüne ilişkin uyum yüzdelilerinin %50'nin altında olduğu, uzmanların büyük çoğunluğunun bu maddelere ilişkin farklı görüşlere sahip olduğu ifade edilebilir. Bundan dolayı ikinci Delfi sürecinin gerekliliği oluşmuştur. İkinci Delfi sürecinde birinci Delfi aşamasından elde edilen verilerin sonuçları ile birlikte alan uzmanlarına her bir maddenin gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumu, madde türü ve gıda okuryazarlığının hangi boyutu altında ele alınabileceğine ilişkin alan uzmanlarından görüş alınmıştır. Elde edilen verilerin betimsel analiz sonuçları Tablo 3'de belirtilmiştir.

Tablo 2. Birinci Delfi aşamasında alan uzmanlarının maddelere ilişkin görüşleri

Madde	Gıda okuryazarlığının billeşeni olma durumu \bar{X}	Madde Türü				
		Bilgi %	Beceri %	Tutum %	Değer %	Davranış %
1-Beslenme için gerekli olan zamanı ön planda tutar.	4,00	40	5	32	17	31
2-Besinlerin kalitesini değerlendirir.	4,44	73	39	12	9	19
3-Enerji ihtiyacını karşılamada (besin içerikleri, sınırlılıkları, uygun öğün ve porsiyon belirleme) öz-farkındalık gösterir.	4,56	58	21	39	12	30
4-Her mutfakta bulunan temel araç-gereçleri etkin şekilde kullanır.	2,91	26	60	4	4	36
5-Çevre veya koşullardaki değişime karşı düzenli olarak tüketilen besin miktarına uygun şekilde temin edilecek besinleri belirler.	4,09	49	29	19	5	34
6-Gıda güvenliğine ilişkin temel hijyen ve paketleme kurallarını bilir.	4,50	88	9	8	4	18
7-Bulunduğu konuma (ev, okul, işyeri, jeopolitik konum vs.) uygun temin edilebilecek besinleri belirler.	3,91	62	40	13	5	30
8-Beden kütle indeksini uygun değerler arasında tutacak şekilde beslenir.	4,35	44	19	27	8	65
9-Sosyal ortamda besin temin edilecek işletmenin inançlara uygunluğunu değerlendirir.	3,53	34	13	32	56	12
10-Zamana göre mevcut besinleri kullanarak farklı yemekler hazırlar.	3,65	29	79	9	6	35
11-Daha önce hiç tatmadığı besinler hakkında bilgi edinmeden tüketmekten kaçınır.	3,50	21	4	52	14	51
12-Misafir ağırlarken gerekli besin ihtiyacına uygun planlama yapar.	3,35	25	23	34	17	45
13-Enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak uygun kaynaklardan besin almaya karar verir.	4,31	47	18	35	10	42
14-Beslenmenin kişisel mutluluğu etkilediğini bilir.	3,77	51	3	27	23	18
15-Besinlerin hijyeninde gerekli temizleme yöntemlerini uygular.	4,28	47	30	16	1	65
16-Besinlerin farklı kaynaklardan seçilebileceğini ve bu kaynakların avantaj ve dezavantajlarını bilir.	4,44	88	9	12	1	17
17- Farklı beslenme düzenlerinde (diyet, oruç, vs.) günlük enerji ihtiyacına uygun davranır.	4,41	55	13	21	6	70
18-Besinlerin üretim şekline göre (organik, sera, dondurulmuş, konserve, vs.) beslenme için uygun besine karar verir.	4,35	58	19	29	12	35
19-Besinleri hazırlarken gerekli güvenlik önlemlerini alır.	4,14	36	29	17	4	69
20-Günlük ihtiyaca uygun su tüketir.	4,27	38	8	17	9	77
21-Hazırladığı öğünün günlük enerji ihtiyacının ne kadarını karşıladığını hesaplar.	4,35	68	26	10	1	36
22-Farklı enerji tüketim durumlarına (hareketsiz, çok hareketli, ağır işlerde çalışma, spor vs.) uygun beslenme planlar.	4,28	58	31	10	4	45
23-Diyabete yol açabilecek beslenme şekillerinden kaçınır.	4,19	49	5	32	9	51
24-Besinler hakkında medya (TV, radyo, internet vs.) tarafından yapılan açıklamaları değerlendirir.	4,42	51	17	21	12	29
25-Besinlerin lezzetine göre beslenme sürecini planlar.	2,96	25	18	21	9	40
26-Alerjik reaksiyon oluşturabilecek gıdaları tüketmekten kaçınır.	4,28	47	6	26	8	64
27-İnançlarına uygun besinleri tercih eder.	3,53	26	6	38	61	31
28-Besinleri uygun koşullarda saklar.	4,64	58	19	14	5	65
29-Tüketeceği besinin içerdiği besin öğelerini ve miktarlarını belirler.	4,35	65	25	10	5	31
30-Alışveriş için uygun ortamı (Semt pazarı, organik pazar, bakkal, market, kasap manav vs.) tercih eder.	3,79	26	6	32	8	68
31-Geleneksel yemekleri yapar.	2,83	17	22	17	25	49
32-Besinlerin içeriklerinin ne olduğunu, nereden geldiklerini, nasıl saklanacağını ve tüketileceğini bilir.	4,59	90	12	9	6	19
33-Besin ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak yeterli miktarda besin almaya karar verir.	4,35	52	30	22	4	31
34-Mevcut malzemelerle sağlıklı öğün hazırlar.	4,00	42	55	6	4	44
35-Gıdaların paketleme ve hijyen kurallarına uygun davranır.	4,32	45	22	12	6	73
36-Herhangi bir yemek tarifini gerçekleştirir.	2,85	18	53	6	3	31
37-Obeziteye yol açabilecek beslenme şekillerinden kaçınır.	4,37	49	6	45	9	60
38-Besin maddelerine ait etiketleri okur.	4,62	40	8	21	8	66

39-Özel günlerde (bayram, misafirlik, düğün vs.) ihtiyaç duyulan besin değerlerine uygun beslenir.	3,44	25	3	23	13	66
40-Besinlerin temini için gerekli olan maliyeti ön planda tutar.	3,04	14	10	42	13	31
41-Açlık düzeyine göre tüketilecek besinlere ve miktarına karar verir.	3,50	21	25	31	5	36
42-Besin maddelerinin bozulup bozulmadığına karar verir.	4,36	64	38	9	1	27
43-Tüketilecek bir besin maddesinin teminine ilişkin birden fazla seçeneği karşılaştırır.	4,09	55	27	16	6	30
44-Sosyal ortamda besin temin edilecek işletmenin sahip olması gereken sertifika (Helal Gıda, Kosher, Okul Gıdası, BRC vs.) ve belgeleri (HACCP, TSE, ISO 22000 vs.) bilir.	4,31	90	0	8	10	5
45-Genetik hastalıklara göre beslenme sürecini planlar.	3,68	61	26	12	3	39
46-Besinlerdeki koruyucu, renklendirici ve katkı maddelerini bilir.	4,32	94	3	5	1	8
47-Farklı besin maddelerini birleştirerek bir yemek hazırlar.	3,33	23	49	8	3	40
48-Sosyal çevrenin yönlendirmelerine karşın kendi beslenmesine karar verir.	3,68	34	21	34	13	44
49-Beden kütle indeksini belirler.	3,96	74	16	8	5	16
50-Besinlerin üretim ve son kullanma tarihine dikkat eder.	4,72	51	5	35	8	64
51-Seyyar satıcılardan besin tüketiminden kaçınır.	3,81	22	4	49	19	60
52-İnançlarına uygun besinleri tüketir.	3,35	21	6	38	56	53
53-Mevsimine uygun sebze ve meyve tüketimine önem verir.	4,46	47	3	49	8	55
54-Besinler hakkında uzmanlar tarafından yapılan açıklamaları değerlendirir.	4,27	58	19	19	12	14
55-Farklı duygusal durumlarda (stres, üzüntü, mutluluk vs.) enerji ihtiyacına uygun beslenir.	3,54	29	10	23	4	60
56-Besinleri hazırlarken uygun mutfak gereçlerini doğru şekilde kullanır.	3,35	32	49	10	4	53
57-Geleneksel beslenme alışkanlıklarını değerlendirir.	3,69	43	21	13	25	23
58-Besinler hakkında verilen yazılı kaynakları (gazete, broşür, kitap, makale, dergi, vs.) değerlendirir.	4,32	66	17	10	6	22
59-Beslenmenin sosyalleşmedeki önemini bilir.	3,62	58	1	19	18	13
60-İlgili bakanlıkların (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı vs.) onaylarını kontrol eder.	4,55	55	8	25	9	49
61-Tüketilecek besine ilişkin en sağlıklı pişirme yöntemini bilir.	4,38	78	23	10	4	18
62-Tüm öğünlere ilişkin uygun besin türü ve miktarını belirler.	4,18	61	29	8	1	26
63-Farklı sosyal ortamlarda (tatil, gezi, okul, açık büfe, piknik, vs.) enerji ihtiyacına uygun beslenir.	3,86	30	9	29	5	66
64-Markasına göre besinleri tercih eder.	3,17	23	3	48	19	40
65-Bir besin maddesi ile farklı yemekler hazırlar.	3,10	19	61	8	0	36
66-Gıda güvenliği bilgi sistemini (GGBS) kullanır.	4,22	55	13	6	1	51
67-Besin maddesinin kalitesi ve fiyatı arasında dengeyi kurar.	4,05	52	35	18	10	27
68-Yerli üretim besin ürünlerine öncelik verir.	3,77	26	3	48	40	32
69-Taze veya dondurulmuş besinleri uygun yöntemleri kullanarak hazırlar.	4,15	40	36	3	0	52
70-Günlük alması gereken maksimum enerji miktarlarına uygun olarak beslenir.	4,28	45	16	17	3	70
71-Ara öğünlerde uygun besinlere karar verir.	4,22	56	19	23	4	45
72-Kendi besin maddelerini kendisi yetiştirir.	2,77	18	42	19	6	53
73-ALO 174 Gıda hattını bilir.	4,40	91	1	4	0	9
74-Kansere yol açabilecek besinlerden kaçınır.	4,42	47	4	48	4	55
75-Beslenme sürecine ilişkin ihtiyaç duyabileceği doğru bilgiye nereden ulaşabileceğini bilir.	4,42	86	8	9	4	10
76-Besinleri temizleme yöntemlerini bilir.	4,36	84	19	4	0	14
77-Kendisi için uygun porsiyon miktarını belirler.	4,41	56	25	9	3	35
78-Besinlerin içerik bilgisini anlar.	4,50	75	25	0	0	5
79-Tüketilecek besine ilişkin en sağlıklı pişirme yöntemini uygular.	4,32	43	44	13	4	61
80-Beslenmeye ilişkin devlet politikalarını değerlendirir.	3,96	53	17	14	26	13
81-Sosyal ortamda besin temin edilecek işletmenin sahip olması gereken sertifika (Helal Gıda, Kosher, Okul Gıdası, BRC vs.) ve belgeleri (HACCP, TSE, ISO 22000 vs.) dikkate alır.	4,44	55	4	39	26	31

Tablo 3. İkinci Delfi aşamasında alan uzmanlarının maddelere ilişkin görüşleri

Madde	Gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumu %	Madde Türü					Gıda Okuryazarlığının Boyutu				
		Bilgi %	Beceri %	Tutum %	Değer %	Davranış %	Planlama ve Yönetim %	Seçim %	Hazırlama %	Tüketim %	GO Boyutu Değildir %
1-Beslenme için gerekli olan zamanı ön planda tutar.	95	61	12	31	7	36	88	12	7	13	1
2-Besinlerin kalitesini değerlendirir.	100	81	26	14	5	15	21	77	6	24	0
3-Enerji ihtiyacını karşılamada (besin içerikleri, sınırlılıkları, uygun öğün ve porsiyon belirleme) öz-farkındalık gösterir.	96	66	8	37	13	25	65	32	16	22	1
4-Her mutfakta bulunan temel araç-gereçleri etkin şekilde kullanır.	80	13	80	6	2	24	9	14	75	5	12
5-Çevre veya koşullardaki değişime karşı düzenli olarak tüketilen besin miktarına uygun şekilde temin edilecek besinleri belirler.	100	75	24	17	5	31	38	75	15	13	0
6-Gıda güvenliğine ilişkin temel hijyen ve paketleme kurallarını bilir.	99	95	8	11	5	13	32	26	67	19	1
7-Bulunduğu konuma (ev, okul, işyeri, jeopolitik konum vs.) uygun temin edilebilecek besinleri belirler.	92	76	30	18	8	21	74	37	14	16	6
8-Beden kütle indeksini uygun değerler arasında tutacak şekilde beslenir.	95	39	12	15	4	78	28	26	6	74	5
9-Sosyal ortamda besin temin edilecek işletmenin inançlara uygunluğunu değerlendirir.	83	31	5	23	71	7	22	70	10	15	12
10-Zamana göre mevcut besinleri kullanarak farklı yemekler hazırlar.	89	31	80	8	5	29	23	25	79	14	7
11-Daha önce hiç tatmadığı besinler hakkında bilgi edinmeden tüketmekten kaçınır.	85	21	1	70	2	32	8	29	6	65	13
12-Misafir ağırlarken gerekli besin ihtiyacına uygun planlama yapar.	83	30	19	11	8	70	71	25	23	13	12
13-Enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak uygun kaynaklardan besin almaya karar verir.	99	71	14	24	8	33	34	72	13	29	1
14-Beslenmenin kişisel mutluluğu etkilediğini bilir.	88	79	2	12	8	12	21	21	7	61	10
15-Besinlerin hijyeninde gerekli temizleme yöntemlerini uygular.	98	35	19	13	7	85	20	15	75	20	2
16-Besinlerin farklı kaynaklardan seçilebileceğini ve bu kaynakların avantaj ve dezavantajlarını bilir.	98	99	12	9	5	12	30	84	13	11	1
17-Farklı beslenme düzenlerinde (diyet, oruç, vs.) günlük enerji ihtiyacına uygun davranır.	95	37	20	21	4	80	37	25	7	72	4
18-Besinlerin üretim şekline göre (organik, sera, dondurulmuş, konserve, vs.) beslenme için uygun besine karar verir.	99	85	17	17	6	33	29	77	14	26	1
19-Besinleri hazırlarken gerekli güvenlik önlemlerini alır.	90	38	12	11	4	83	29	13	70	10	6
20-Günlük ihtiyaca uygun su tüketir.	96	32	6	13	4	87	12	15	2	89	4
21-Hazırladığı öğünün günlük enerji ihtiyacının ne kadarını karşıladığını hesaplar.	96	80	17	7	2	17	65	12	17	28	4
22-Farklı enerji tüketim durumlarına (hareketsiz, çok hareketli, ağır işlerde çalışma, spor vs.) uygun beslenme planlar.	96	76	21	11	5	39	85	19	15	15	2
23-Diyabete yol açabilecek beslenme şekillerinden kaçınır.	96	42	5	25	4	74	28	30	6	69	4
24-Besinler hakkında medya (TV, radyo, internet vs.) tarafından yapılan açıklamaları değerlendirir.	98	80	8	13	8	26	71	29	5	11	0
25-Besinlerin lezzetine göre beslenme sürecini planlar.	55	17	13	14	5	39	42	19	14	15	31
26-Alerjik reaksiyon oluşturabilecek gıdaları tüketmekten kaçınır.	98	39	7	23	4	81	21	37	5	76	2
27-İnançlarına uygun besinleri tercih eder.	83	20	2	19	73	15	11	70	6	25	15
28-Besinleri uygun koşullarda saklar.	96	41	13	13	4	89	28	12	67	22	2

29-Tüketeceği besinin içerdiği besin öğelerini ve miktarlarını belirler.	96	88	12	6	2	23	66	22	20	16	4
30-Alışveriş için uygun ortamı (Semt pazarı, organik pazar, bakkal, market, kasap manav vs.) tercih eder.	92	24	6	20	6	80	29	78	5	10	6
31-Geleneksel yemekleri yapar.	45	10	15	7	12	40	4	14	45	7	43
32-Besinlerin içeriklerinin ne olduğunu, nereden geldiklerini, nasıl saklanacağını ve tüketileceğini bilir.	100	98	5	10	5	8	37	78	18	22	0
33-Besin ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak yeterli miktarda besin almaya karar verir.	94	71	11	24	4	24	62	27	8	24	6
34-Mevcut malzemelerle sağlıklı öğün hazırlar.	93	23	79	10	2	23	20	12	79	14	7
35-Gıdaların paketleme ve hijyen kurallarına uygun davranır.	98	33	7	14	4	81	20	20	67	22	2
36-Herhangi bir yemek tarifini gerçekleştirir.	57	13	61	4	2	18	5	7	68	8	29
37-Obeziteye yol açabilecek beslenme şekillerinden kaçınır.	97	38	4	27	6	79	28	30	7	73	4
38-Besin maddelerine ait etiketleri okur.	100	32	6	23	4	83	23	77	6	25	0
39-Özel günlerde (bayram, misafirlik, düğün vs.) ihtiyaç duyulan besin değerlerine uygun beslenir.	87	22	5	23	10	74	17	22	2	69	13
40-Besinlerin temini için gerekli olan maliyeti ön planda tutar.	87	24	6	70	6	23	70	30	4	11	13
41-Açlık düzeyine göre tüketilecek besinlere ve miktarına karar verir.	88	21	11	21	5	65	18	27	8	62	11
42-Besin maddelerinin bozulup bozulmadığına karar verir.	99	77	28	6	2	24	20	67	11	29	1
43-Tüketeceği bir besin maddesinin teminine ilişkin birden fazla seçeneği karşılaştırır.	98	77	21	13	5	23	29	72	4	13	2
44-Sosyal ortamda besin temin edilecek işletmenin sahip olması gereken sertifika (Helal Gıda, Kosher, Okul Gıdası, BRC vs.) ve belgeleri (HACCP, TSE, ISO 22000 vs.) bilir.	99	95	6	8	7	8	68	36	5	15	1
45-Genetik hastalıklara göre beslenme sürecini planlar.	88	79	10	12	5	21	71	28	8	10	12
46-Besinlerdeki koruyucu, renklendirici ve katkı maddelerini bilir.	99	99	4	5	2	3	29	70	6	19	1
47-Farklı besin maddelerini birleştirerek bir yemek hazırlar.	82	14	71	2	2	13	8	10	73	7	18
48-Sosyal çevrenin yönlendirmelerine karşın kendi beslenmesine karar verir.	94	19	6	21	10	76	25	30	12	65	6
49-Beden kütle indeksini belirler.	92	83	12	5	2	7	79	15	2	11	7
50-Besinlerin üretim ve son kullanma tarihine dikkat eder.	100	32	6	29	6	75	20	72	4	28	0
51-Seyyar satıcılardan besin tüketiminden kaçınır.	85	20	5	28	7	65	10	71	1	39	8
52-İnançlarına uygun besinleri tüketir.	87	20	4	13	73	17	10	28	2	67	13
53-Mevsimine uygun sebze ve meyve tüketimine önem verir.	96	29	5	32	4	75	22	36	7	77	4
54-Besinler hakkında uzmanlar tarafından yapılan açıklamaları değerlendirir.	99	77	13	19	6	15	77	31	11	12	1
55-Farklı duygusal durumlarda (stres, üzüntü, mutluluk vs.) enerji ihtiyacına uygun beslenir.	88	23	5	14	5	75	17	24	4	68	12
56-Besinleri hazırlarken uygun mutfak gereçlerini doğru şekilde kullanır.	88	20	30	5	2	70	12	19	76	4	12
57-Geleneksel beslenme alışkanlıklarını değerlendirir.	87	68	8	14	14	13	68	26	10	12	11
58-Besinler hakkında verilen yazılı kaynakları (gazete, broşür, kitap, makale, dergi, vs.) değerlendirir.	99	85	17	8	5	15	72	34	7	8	1
59-Beslenmenin sosyalleşmedeki önemini bilir.	85	74	5	14	10	7	26	12	1	64	12
60-İlgili bakanlıkların(Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı vs.) onaylarını kontrol eder.	100	78	5	24	6	41	26	79	5	20	0
61-Tüketilecek besine ilişkin en sağlıklı pişirme yöntemini bilir.	96	92	14	4	1	8	20	18	70	10	4
62-Tüm öğünlere ilişkin uygun besin türü ve miktarını belirler.	96	87	17	4	1	8	67	23	21	15	4
63-Farklı sosyal ortamlarda (tatil, gezi, okul, açık büfe, piknik, vs.) enerji ihtiyacına uygun beslenir.	93	12	4	13	1	81	17	23	1	70	7
64-Markasına göre besinleri tercih eder.	56	15	2	46	7	25	5	51	1	17	37
65-Bir besin maddesi ile farklı yemekler hazırlar.	59	12	63	1	1	11	10	14	62	1	30
66-Gıda güvenliği bilgi sistemini (GGBS) kullanır.	95	70	11	6	1	34	65	23	11	8	5
67-Besin maddesinin kalitesi ve fiyatı arasında dengeyi kurar.	93	70	16	13	1	18	67	35	2	13	7

68-Yerli üretim besin ürünlerine öncelik verir.	86	10	2	63	23	12	7	71	1	10	14
69-Taze veya dondurulmuş besinleri uygun yöntemleri kullanarak hazırlar.	95	27	26	5	0	71	16	14	77	5	5
70-Günlük alması gereken maksimum enerji miktarlarına uygun olarak beslenir.	96	27	2	12	2	79	21	21	2	73	4
71-Ara öğünlerde uygun besinlere karar verir.	94	72	12	11	1	24	22	68	5	24	6
72-Kendi besin maddelerini kendisi yetiştirir.	44	10	19	5	1	45	24	20	21	5	45
73-ALO 174 Gıda hattını bilir.	94	93	1	4	2	5	70	18	2	14	6
74-Kansere yol açabilecek besinlerden kaçınır.	95	32	1	22	2	69	15	39	4	70	5
75-Beslenme sürecine ilişkin ihtiyaç duyabileceği doğru bilgiye nereden ulaşabileceğini bilir.	99	96	6	5	2	6	76	29	1	7	1
76-Besinleri temizleme yöntemlerini bilir.	95	90	11	5	0	8	23	8	73	6	4
77-Kendisi için uygun porsiyon miktarını belirler.	96	76	15	7	0	24	26	13	12	65	4
78-Besinlerin içerik bilgisini anlar.	100	94	5	4	0	1	30	80	8	17	0
79-Tüketilecek besine ilişkin en sağlıklı pişirme yöntemini uygular.	94	24	18	4	0	71	10	11	81	6	6
80-Beslenmeye ilişkin devlet politikalarını değerlendirir.	93	80	11	10	11	8	77	21	1	8	7
81-Sosyal ortamda besin temin edilecek işletmenin sahip olması gereken sertifika (Helal Gıda, Kosher, Okul Gıdası, BRC vs.) ve belgeleri (HACCP, TSE, ISO 22000 vs.) dikkate alır.	98	81	2	24	4	13	33	71	1	8	2

Tablo 3 incelendiğinde, alan uzmanlarının havuzda yer alan maddelerin gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumuna ilişkin 75 maddeyi gıda okuryazarlığının bileşeni olarak gördükleri ve %80 ile %100 arasında değişen dikkate değer düzeydeki uyum yüzdeleriyle ortak bir görüşe sahip oldukları ifade edilebilir. Gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumuna ilişkin katılımcılar arası uyum yüzdesi %44 ile %59 arasında farklılık gösteren 25, 31, 36, 64, 65 ve 72. maddeler gıda okuryazarlığının bileşeni olmayan maddeler olarak kabul edilmiştir. 81 maddelik havuzda yer alan 75 maddenin gıda okuryazarlığının bileşeni olarak kabul edildiği, bu maddeler dışında farklı bir maddenin de alan uzmanları tarafından önerilmediği söylenebilir. Alan uzmanları tarafından dikkate değer uyum yüzdesiyle gıda okuryazarlığının bileşeni olarak kabul edilen 75 maddenin 39 maddesi bilgi, 26 maddesi davranış, 4 maddesi beceri, 3 maddesi tutum ve 3 maddesi değer madde türü altında ele alınabileceğine ilişkin alan uzmanları görüş bildirmişlerdir. Gıda okuryazarlığının bileşeni olan 75 maddenin, madde türlerine ilişkin alan uzmanlarının uyum yüzdeleri %61 ile %99 arasında farklılaşmakla birlikte görüşlerin dikkate değer şekilde kestiği ifade edilebilir. Gıda okuryazarlığının bileşeni olan maddelerin büyük çoğunluğunun bilgi ve davranış madde türü altında ele alınması gerektiğine ilişkin alan uzmanları görüş bildirmişlerdir.

Gıda okuryazarlığının bileşeni olarak belirlenen 75 maddenin, gıda okuryazarlığının hangi boyutu altında ele alınabileceğine ilişkin dikkate değer uyum yüzdesiyle alan uzmanlarının görüşlerinin kestiği ifade edilebilir. İlgili 75 maddenin 22 maddesinin planlama ve yönetim boyutu, 20 maddesinin seçim boyutu, 14 maddesinin hazırlama boyutu ve 19 maddesinin tüketim boyutu altında ele alınabileceği alan uzmanları tarafından belirtilmiştir. Gıda okuryazarlığının bileşeni olan maddelerin gıda okuryazarlığının boyutları altında ele alınmasına ilişkin alan uzmanlarının uyum yüzdelerinin %61 ile %88 değerleri arasında farklılaştığı ifade edilebilir. Ayrıca alan uzmanlarından, belirtilen boyutlar dışında gıda okuryazarlığının boyutu olarak değerlendirilebilecek farklı kategori önerilerinde bulunmaları istenmelerine karşın herhangi bir öneride bulunulmamakla birlikte belirtilen boyutların uyum olduğunu ifade etmişlerdir.

İkinci Delfi sürecinden elde edilen verilerin analizi sonucunda gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumu, madde türü ve gıda okuryazarlığının boyutuna ilişkin alan uzmanlarının uyum yüzdelerinin %61 ile %100 arasında farklılaştığı görülmektedir. Uyum yüzdeleri gıda okuryazarlığının boyutu olma durumuna ilişkin daha yüksek değerlere sahip olmasına karşın madde türü ve gıda okuryazarlığının boyutu olma durumlarında bu değerlerin nispeten daha düşük seviyede kaldığı ifade edilebilir. Madde türlerinin ve ilgili boyutların kendi içlerinde birbirinden tamamen bağımsız olmadığı, birbirleriyle ilişkili olduğu, alan uzmanlarının farklı alanlardan ve üniversitelerden heterojen bir grup oluşturmasından dolayı belirtilen değerlerin güvenilirlik açısından kabul edilebilir değerler olduğu ifade edilebilir (Bıkmaz-Bilgen ve Doğan, 2017; McHugh, 2012). Heterojen bir yapıya sahip alan uzmanlarının, ilgili maddelere ilişkin dikkate değer düzeyde görüşlerinin keşmiş olmasından ve birinci Delfi sonucunda görüldüğü gibi maddelere ilişkin ikilemler bulunmadığından üçüncü Delfi sürecine gerek duyulmamıştır. Gıda okuryazarlığının bileşenlerinin boyutlara ilişkin dağılımı Tablo 4'de belirtilmiştir.

Tablo 4. Gıda okuryazarlığının bileşenlerinin boyutlara göre dağılımı

Madde	Gıda Okuryazarlığının Boyutu			
	Planlama ve Yönetim	Seçim	Hazırlama	Tüketim
	%	%	%	%
1-Beslenme için gerekli olan zamanı ön planda tutar.	88			
22-Farklı enerji tüketim durumlarına (hareketsiz, çok hareketli, ağır işlerde çalışma, spor vs.) uygun beslenme planlar.	85			
49-Beden kütle indeksini belirler.	79			
54-Besinler hakkında uzmanlar tarafından yapılan açıklamaları değerlendirir.	77			
80-Beslenmeye ilişkin devlet politikalarını değerlendirir.	77			
75-Beslenme sürecine ilişkin ihtiyaç duyabileceği doğru bilgiye nereden ulaşabileceğini bilir.	76			
7-Bulunduğu konuma (ev, okul, işyeri, jeopolitik konum vs.) uygun temin edilebilecek besinleri belirler.	74			
58-Besinler hakkında verilen yazılı kaynakları (gazete, broşür, kitap, makale, dergi, vs.) değerlendirir.	72			
12-Misafir ağırlarken gerekli besin ihtiyacına uygun planlama yapar.	71			
24-Besinler hakkında medya (TV, radyo, internet vs.) tarafından yapılan açıklamaları değerlendirir.	71			
45-Genetik hastalıklara göre beslenme sürecini planlar.	71			
40-Besinlerin temini için gerekli olan maliyeti ön planda tutar.	70			
73-ALO 174 Gıda hattını bilir.	70			
44-Sosyal ortamda besin temin edilecek işletmenin sahip olması gereken sertifika (Helal Gıda, Kosher, Okul Gıdası, BRC vs.) ve belgeleri (HACCP, TSE, ISO 22000 vs.) bilir.	68			
57-Geleneksel beslenme alışkanlıklarını değerlendirir.	68			
62-Tüm öğünlere ilişkin uygun besin türü ve miktarını belirler.	67			
67-Besin maddesinin kalitesi ve fiyatı arasında dengeyi kurar.	67			
29-Tüketeceği besinin içerdiği besin öğelerini ve miktarlarını belirler.	66			
3-Enerji ihtiyacını karşılamada (besin içerikleri, sınırlılıkları, uygun öğün ve porsiyon belirleme) öz-farkındalık gösterir.	65			
21-Hazırladığı öğünün günlük enerji ihtiyacının ne kadarını karşıladığını hesaplar.	65			
66-Gıda güvenliği bilgi sistemini (GGBS) kullanır.	65			
33-Besin ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak yeterli miktarda besin almaya karar verir.	62			
16-Besinlerin farklı kaynaklardan seçilebileceğini ve bu kaynakların avantaj ve dezavantajlarını bilir.		84		
78-Besinlerin içerik bilgisini anlar.		80		
60-İlgili bakanlıkların (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı vs.) onaylarını kontrol eder.		79		
30-Alışveriş için uygun ortamı (Semt pazarı, organik pazar, bakkal, market, kasap manav vs.) tercih eder.		78		
32-Besinlerin içeriklerinin ne olduğunu, nereden geldiklerini, nasıl saklanacağını ve tüketileceğini bilir.		78		
2-Besinlerin kalitesini değerlendirir.		77		
18-Besinlerin üretim şekline göre (organik, sera, dondurulmuş, konserve, vs.) beslenme için uygun besine karar verir.		77		
38-Besin maddelerine ait etiketleri okur.		77		
5-Çevre veya koşullardaki değişime karşı düzenli olarak tüketilen besin miktarına uygun şekilde temin edilecek besinleri belirler.		75		
13-Enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak uygun kaynaklardan besin almaya karar verir.		72		
43-Tüketeceği bir besin maddesinin teminine ilişkin birden fazla seçeneği karşılaştırır.		72		
50-Besinlerin üretim ve son kullanma tarihine dikkat eder.		72		
51-Seyyar satıcılardan besin tüketiminden kaçınır.		71		
68-Yerli üretim besin ürünlerine öncelik verir.		71		
81-Sosyal ortamda besin temin edilecek işletmenin sahip olması gereken sertifika (Helal Gıda, Kosher, Okul Gıdası, BRC vs.) ve belgeleri (HACCP, TSE, ISO 22000 vs.) dikkate alır.		71		
9-Sosyal ortamda besin temin edilecek işletmenin inançlara uygunluğunu değerlendirir.		70		
27-İnançlarına uygun besinleri tercih eder.		70		
46-Besinlerdeki koruyucu, renklendirici ve katkı maddelerini bilir.		70		
71-Ara öğünlerde uygun besinlere karar verir.		68		
42-Besin maddelerinin bozulup bozulmadığına karar verir.		67		

79-Tüketilecek besine ilişkin en sağlıklı pişirme yöntemini uygular.	81
10-Zamana göre mevcut besinleri kullanarak farklı yemekler hazırlar.	79
34-Mevcut malzemelerle sağlıklı öğün hazırlar.	79
69-Taze veya dondurulmuş besinleri uygun yöntemleri kullanarak hazırlar.	77
56-Besinleri hazırlarken uygun mutfak gereçlerini doğru şekilde kullanır.	76
4-Her mutfakta bulunan temel araç-gereçleri etkin şekilde kullanır.	75
15-Besinlerin hijyeninde gerekli temizleme yöntemlerini uygular.	75
47-Farklı besin maddelerini birleştirerek bir yemek hazırlar.	73
76-Besinleri temizleme yöntemlerini bilir.	73
19-Besinleri hazırlarken gerekli güvenlik önlemlerini alır.	70
61-Tüketilecek besine ilişkin en sağlıklı pişirme yöntemini bilir.	70
6-Gıda güvenliğine ilişkin temel hijyen ve paketleme kurallarını bilir.	67
28-Besinleri uygun koşullarda saklar.	67
35-Gıdaların paketleme ve hijyen kurallarına uygun davranır.	67
20-Günlük ihtiyaca uygun su tüketir.	89
53-Mevsimine uygun sebze ve meyve tüketimine önem verir.	77
26-Alerjik reaksiyon oluşturabilecek gıdaları tüketmekten kaçınır.	76
8-Beden kütle indeksini uygun değerler arasında tutacak şekilde beslenir.	74
37-Obeziteye yol açabilecek beslenme şekillerinden kaçınır.	73
70-Günlük alması gereken maksimum enerji miktarlarına uygun olarak beslenir.	73
17-Farklı beslenme düzenlerinde (diyet, oruç, vs.) günlük enerji ihtiyacına uygun davranır.	72
63-Farklı sosyal ortamlarda (tatil, gezi, okul, açık büfe, piknik, vs.) enerji ihtiyacına uygun beslenir.	70
74-Kansere yol açabilecek besinlerden kaçınır.	70
23-Diyabete yol açabilecek beslenme şekillerinden kaçınır.	69
39-Özel günlerde (bayram, misafirlilik, düğün vs.) ihtiyaç duyulan besin değerlerine uygun beslenir.	69
55-Farklı duygusal durumlarda (stres, üzüntü, mutluluk vs.) enerji ihtiyacına uygun beslenir.	68
52-İnançlarına uygun besinleri tüketir.	67
11-Daha önce hiç tatmadığı besinler hakkında bilgi edinmeden tüketmekten kaçınır.	65
48-Sosyal çevrenin yönlendirmelerine karşın kendi beslenmesine karar verir.	65
77-Kendisi için uygun porsiyon miktarını belirler.	65
59-Beslenmenin sosyalleşmedeki önemini bilir.	64
41-Açlık düzeyine göre tüketeceği besinlere ve miktarına karar verir.	62
14-Beslenmenin kişisel mutluluğu etkilediğini bilir.	61

Tablo 4 incelendiğinde gıda okuryazarlığının bileşenlerinin gıda okuryazarlığının boyutları altında dengeli şekilde dağıldığı ifade edilebilir. İkinci Delfi sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda gıda okuryazarlığının bileşenlerinin 75 maddeden oluştuğu, gıda okuryazarlığına ait bileşenlerin bilgi, beceri, tutum, değer ve davranış madde türlerini barındırdığı, gıda okuryazarlığının planlama ve yönetim, seçim, hazırlama ve tüketim olmak üzere dört boyut altında ele alındığı alan uzmanlarının kesişen görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir. Buradan hareketle araştırmacılar tarafından gıda okuryazarlığı; bireyin enerji ve besin öğeleri ihtiyacını karşılayacak düzeyde besin alımına yönelik olarak planlama ve yönetim, seçim, hazırlama ve tüketim süreçlerini kapsayan birbiriyle ilişkili bilgi, beceri, tutum, değer ve davranışlar bütünü olarak tanımlanmıştır.

5. Sonuç, tartışma ve öneriler

Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda, 14 farklı alan ve 35 farklı üniversitede görev yapmakta olan birinci Delfi sürecinde 89, ikinci Delfi sürecinde 85 alan uzmanının ortak görüşleri doğrultusunda gıda okuryazarlığının bileşenleri belirlenmiş ve tanımlaması yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda bilgi, davranış, değer, beceri ve tutuma ilişkin maddeleri kapsamakla birlikte planlama ve yönetim, seçim, hazırlama ve tüketim boyutları altında bulunan 75 madde, gıda okuryazarlığı herhangi bir bireyin taşınması gereken özellikleri ortaya koymaktadır. 81 maddelik havuzdan alan uzmanlarının gıda okuryazarlığının bileşeni olmadığını düşündükleri 6 madde gıda okuryazarlığının bileşenleri dışında bırakılmıştır. Bu maddeler incelendiğinde, herhangi bir gıda maddesiyle birbirinden farklı yemekler hazırlayabilme, geleneksel yemekler hazırlayabilme ve mevcut bir yemek tarifini uygulayabilmeye işaret eden maddelerin gıda okuryazarlığının bileşeni olarak görülmediği, gereksinim duyulan gıdanın tüketim şeklinden ziyade tüketilme durumunun önemsendiği ifade edilebilir. Farklı toplumlarda yapılan gıda okuryazarlığı tanımlamalarında geleneksel yemekleri yapabilme ve mevcut bir yemek tarifini uygulayabilme durumlarının gıda okuryazarlığının bileşeni olarak kabul edildiği söylenebilir (Colatruccio, 2014; Liao ve Lai, 2017; Vidgen ve Gallegos, 2012;2014). Örneğin Vidgen ve Gallegos (2014) araştırmalarında, Avusturalya kültürü bağlamında geliştirmiş oldukları gıda okuryazarlığı tanımlamasında, gıda okuryazarlığı bir bireyin, mevcut malzemeleri kullanarak lezzetli bir yemek yapabilmesi, geleneksel yemekleri yapması, mevcut bir yemek tarifini

gerçekleştirebilecek nitelikte olması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Herhangi bir yemek tarifini gerçekleştirebilmeyi ve geleneksel yemekler yapabilmeyi gıda okuryazarlığının bileşeni olarak görmeyen araştırmalar da bulunmaktadır (Gibbs, 2012). Yapılan bu araştırmada uygun olabilecek pişirme yöntemlerini bilme, sağlıklı öğünler hazırlayabilme, malzemeleri kullanarak yemek yapabilme gibi maddelerin gıda okuryazarlığının bileşeni olarak ele alındığı düşünülürse, geleneksel yemek yapma, herhangi bir yemek tarifini gerçekleştirme gibi spesifik durumların temel bileşen olarak düşünülmemesi beklenen bir durum olarak görülebilir. Türkiye'nin tüm coğrafi bölgelerinde geleneksel yemeklerin farklılık gösterdiği düşünülürse, geleneksel yemek yapabilmeye yönelik maddenin, gıda okuryazarı bireyin sahip olması gereken temel özellik olarak ele alınmaması olası bir durumdur.

Yeterli ve dengeli beslenmek amacıyla gereksinim duyulan gıdayı uygun pişirme teknikleriyle hazırlamakla birlikte, tüketilme durumunun ve tüketilen gıda miktarının ön planda tutulduğu ifade edilebilir. Literatürde bulunan araştırmalarda da besinleri uygun porsiyonlarda ve uygun pişirme teknikleriyle hazırlanmış şekilde tüketmenin ön planda tutulduğu söylenebilir (Amin ve diğerleri, 2019; Fordyce-Vorham, 2011; Perry ve diğerleri, 2017; Vidgen ve Gallegos, 2012). Bununla birlikte, genellikle yemeklerin anneler tarafından yapıldığı, aile üyelerinin geri kalanlarının tüketici rol üstlendiği beslenme sistemimiz doğrultusunda (Güldemir ve Işık, 2011) tüm birey için genel bir gıda okuryazarlığı tanımında, yemek yapılmasına yönelik olan spesifik maddelerin temel bileşenler dışında bırakılması toplumsal açıdan beklenen bir durum olarak düşünülebilir. Farklılaşarak karmaşıklaşan dünya beslenme sisteminde, gıda okuryazarlığının bileşeni olabilecek maddelerin de farklılık gösterebileceği, özellikle hazır gıda tüketiminin yaygınlaşmasıyla birlikte yemek yapmaya ilişkin spesifik maddelerin gıda okuryazarlığı dışında bırakıldığı ifade edilebilir. Giderek gelişen ve değişen dünya beslenme sisteminde gıda okuryazarlığına ilişkin maddelerin de farklılaşabileceği, güncel beslenme sistemlerine uygun şekilde bileşenlerin güncellenebileceği, bundan dolayı temel bileşen olarak yemek yapmaya ilişkin maddelerin hazır gıda tüketiminin yaygınlaştığı beslenme sisteminde (Kaushik, Narang ve Parakh, 2011) temel bileşen olarak ele alınmamış olabileceği ifade edilebilir.

Bireyin kendi besinini kendisinin yetiştirmesi gerekliliğine yönelik maddenin de gıda okuryazarlığının bileşeni olarak düşünülmediği söylenebilir. Günümüz standartlarında, özellikle şehir hayatında bireylerin kendi besin maddelerini yetiştirebileceği alt yapıya sahip olmadıkları göz önünde bulundurulursa, belirtilen maddenin birçok kişi tarafından gerçekleştirilebilir özellik taşınamasından dolayı gıda okuryazarlığının bileşeni olarak ele alınmamıştır. Besin maddelerinin lezzeti ve markasına göre beslenme sürecinin yönetilmesine ilişkin maddelerin de gıda okuryazarlığının bileşeni olarak görülmediği ifade edilebilir. Alan uzmanlarının, tarafından besin maddelerinin marka ve lezzetinden ziyade, tüketilecek besinin içeriği ve taşıdığı besin değerlerinin daha fazla önem taşıdığına yönelik düşünceye sahip oldukları söylenebilir. Bu düşüncenin yeterli ve dengeli beslenme açısından beklenen bir durum olduğu ifade edilebilir. İlgili literatürde gıda maddelerinin markasına göre gıda tercihinin gıda okuryazarlığının bileşeni olarak kabul edilmediği ifade edilebilir (Brooks ve Begley, 2014; Colatruglio, 2014; Guttersrud, Dalane ve Pettersen, 2012; Sumner, 2015; Thomas ve Irwin, 2011).

Araştırma sonucunda gıda okuryazarlığının bileşeni olarak belirlenen 75 madde incelendiğinde, gıda okuryazarlığının enerji ihtiyacı, besin içerikleri ve öğeleri, beslenme sürecinin yönetimi, besin seçimi ve temini, besinlerin temizlenmesi ve hazırlanması, zaman, porsiyon belirleme ve besin tüketimi temelinde yapılandırıldığı ifade edilebilir. Literatür incelendiğinde, gıda okuryazarlığının belirtilen temel bileşenler etrafında yapılandırılmakla birlikte bazı bileşenlerde farklılıkların görüldüğü söylenebilir (Amin ve diğerleri, 2019; Brooks ve Begley, 2014; Colatruglio ve Slater, 2016; Desjardins, 2013; Thomas ve Irwin, 2011; Vidgen ve Gallegos, 2011; 2012). Buradan hareketle, dünya beslenme sisteminde, gıda okuryazarlığı bağlamında toplumsal farklılıklar bulunmasına karşın yeterli ve dengeli beslenebilme amacıyla temel evrensel bileşenlerin bulunduğu ifade edilebilir. Cullen ve diğerleri (2015) gıda okuryazarlığına ilişkin 50 araştırmayı inceledikleri çalışmalarında, gıdaya erişebilme, zevk alma ve hazırlama gibi becerilerle birlikte, bu becerilerin gıda okuryazarlığına olası etkilerine yönelik olarak gıda okuryazarlığına yönelik araştırmalarda kapsayıcı vurgunun bulunmadığını ifade etmişlerdir. Bu araştırmada belirlenen gıda okuryazarlığına ilişkin bileşenler incelendiğinde, seçim boyutunda gıdaya erişime yönelik kapsamlı maddelerin bulunduğu, hazırlama boyutunda yemek hazırlamaya yönelik maddelerin bulunduğu, tüketim boyutunda ise beslenmenin kişisel mutluluğa ve sosyalleşmeye etkisine ilişkin maddelerin de zevk almayı kapsayabileceği ifade edilebilir. Bu bağlamda tanımlanan gıda okuryazarlığı bileşenlerinin alan yazındaki eksik noktaları tamamlayıcı bir yapıda olduğu söylenebilir.

İlgili maddelerin gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumuna ilişkin uyum yüzdeleri %80 ile %100 arasında değişim göstermekle birlikte madde türü ve boyutlara ilişkin uyum yüzdelerinin görece daha düşük olduğu ifade edilebilir. Bireyin herhangi bir duruma yönelik tutum veya davranış sergileyebilmesi, o duruma ilişkin sahip olduğu bilgiyle doğrudan ilişkilidir. Bireyin bir duruma yönelik göstereceği davranış, o duruma yönelik tutumundan

da etkilenebilir. Bir duruma karşı beceri gösterebilmek ancak bilgi sahibi olmakla mümkündür. Bir duruma yönelik bireyin sahip olduğu değer yargıları sergileyeceği tutumu etkileyebilir. Madde türlerinin birbirinden keskin çizgilerle ayrıldığı ve birbirleriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bileşenlerin birden fazla madde türüyle ilişkili olabileceği söylenebilir. Benzer durumun gıda okuryazarlığının boyutları arasında da olduğu ifade edilebilir. Bir birey belirli kriterler ve planlamalardan hareketle bir süreci yönlendirebilir. Verilen kararlar ve planlamalar doğrultusunda oluşan kriterler bağlamında seçimini gerçekleştirir. Tercih edilen ürünün işlenerek kullanılacak forma dönüştürülmesi kaçınılmazdır. İşlenen ürünün amaca hizmet edecek niteliğe sahip olması beklenen bir durumdur. Bu bağlamda planlama ve yönetim, hazırlama ve tüketim boyutlarının birbiriyle ilişkili oldukları ve bir sonraki aşama niteliği taşıdıkları ifade edilebilir. Madde türüne ve boyutlara ilişkin uyum yüzdelerini gıda okuryazarlığının bileşeni olma durumuna kıyasla görece düşük çıkması puanlayıcılar arasındaki uyumsuzluğu göstermediği, çıkan değerlerin (%61 - %99) dikkate değer olduğu ifade edilebilir (Asem, Sabry ve Elfar, 2019; Bıkmaz-Bilgen ve Doğan, 2017; Hanlan, Fuller ve Wilde, 2006; Kenett ve Maisel, 1998; Levine ve Strube, 2012; McHugh, 2012).

Karar verme, anlama, bilme ve değerlendirmeye ilişkin maddelerin bilgi madde türünde olduğu, hazırlayabilme ve kullanabilmeye ilişkin maddelerin beceri madde türünde, tercih ve önceliklere ilişkin maddelerin tutum madde türünde, inançlara ilişkin maddelerin değer madde türünde ve uygulayabilme, yapabilme, beslenme ve kaçınmaya ilişkin maddelerin davranış madde türünde olduğu ifade edilebilir. Belirleyebilme, planlama, dikkate alma, bilme ve değerlendirmeye ilişkin maddelerin planlama ve yönetim boyutunda, tercihte bulunma, kıyaslama, kontrol etme, göz önünde bulundurma ve karar vermeye ilişkin maddelerin seçim boyutunda, kullanabilme, uygulama, temizleme, saklama ve hazırlamaya yönelik maddelerin hazırlama boyutunda, beslenme ve kaçınmaya yönelik maddelerin tüketim boyutunda ele alındığı ifade edilebilir. Gıda okuryazarlığının belirlenen boyutları kapsamında ele alınan maddeler incelendiğinde planlama ve yönetim boyutu; beslenme sürecinde etki oluşturabilecek unsurları (para, zaman, konum, besin öğeleri, enerji ihtiyacı vb.) göz önünde bulundurarak planlama yapma, beslenme sürecini yönetebilme, besinlere ilişkin bilgi sahibi olma ve mevcut bilgi veya yorumlamaları değerlendirebilme, gıdalara yönelik oluşturulmuş platformların önemini bilme durumlarını kapsayan boyut olarak ifade edilebilir. Seçim boyutu; gıdaların kökenlerini ve temin edilebilecek kaynaklar arasındaki farkları, besin etiketlerini ve içerik bilgisini anlayabilme, bulunulan şartlar içerisinde farklı seçenekler arasından beslenme yönünden en uygun gıdayı temin edebilme, gıda ürünlerinin ve işletmelerinin bulundurma gerekliliği onay, sertifika ve belgeleri göz önünde bulundurarak uygun işletme ve gıda ürünü seçme ve gıdaların kalitesini değerlendirebilme durumlarını kapsayan boyut olarak ifade edilebilir. Hazırlama boyutu; mevcut durumda elde bulunan gıda maddeleriyle en sağlıklı pişirme yöntemlerini kullanarak sağlıklı öğün hazırlama, gıda maddelerinin temizlenmesi, paketlenerek saklanmasını sağlayabilme, mutfakta bulunan temel araç gereçleri kullanabilmeyi, güvenlik önlemleri çerçevesinde yemek yapabilme durumlarını kapsayan boyut olarak ifade edilebilir. Tüketim boyutu; yeterli ve dengeli beslenmeye imkan sağlayacak gıdaların tüketimi, özel günler, farklı sosyal ortamlar, beslenme düzenleri ve duygusal durumlarda ihtiyaç duyulan enerji miktarına uygun şekilde beslenme, genetik ve kronik hastalıklara sebep olabilecek gıdaların tüketilmesinden kaçınma, inançlara doğrultusunda beslenme, beslenmenin kişisel mutluluğa etkisi ve sosyalleşmedeki önemini bilincinde olabilme durumlarını kapsayan boyut olarak ifade edilebilir.

Gibbs (2012) çalışmasında, gıda okuryazarlığının temel matematik becerisi, makro besin, porsiyon büyüklüğü, kültür, besin etiketi, besin piramidi, beslenme ve sağlık ilişkisi ve gıda tüketimi boyutlarından oluşması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. İfade edilen boyutlar altında yer alan bileşenler incelendiğinde, bu çalışmada belirlenen planlama ve yönetim, seçim ve tüketim boyutlarıyla benzerlik gösterdiği, hazırlama boyutuna ilişkin bir boyutun bulunmadığı ifade edilebilir. Temel matematik becerisi, makro besin, kültür, besin piramidi, beslenme ve sağlık ilişkisi olarak tanımlanan boyutların planlama ve yönetim boyutu kapsamında, besin etiketi boyutunun seçim boyutu kapsamında, gıda tüketimi boyutunun tüketim boyutu kapsamında ele alınabileceği söylenebilir. Hazırlama boyutuna ilişkin herhangi bir boyut veya bileşene yer verilmemesi kapsamın daha kısıtlı tutulduğunun göstergesi olarak düşünülebilir. Ayrıca boyutlar altında yer alan bileşenler incelendiğinde bu çalışmada ele alınan 75 maddelik gıda okuryazarlığı bileşenlerinin Gibbs (2012) tarafından belirlenen bileşenlerden daha detaylı ve kapsamlı oluşturulduğu ifade edilebilir. Vidgen ve Gallegos (2012) araştırmalarında, benzer şekilde gıda okuryazarlığının planlama ve yönetim, seçim, hazırlama ve tüketim olmak üzere dört boyut altında yapılandırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Belirlenen boyutlar kapsamında ele alınan bileşenler incelendiğinde, planlama ve yönetim, seçim ve tüketim boyutlarına yönelik üçer bileşen, hazırlama boyutuna ilişkin 2 madde bileşen olmak üzere 11 bileşen ile gıda okuryazarı bireyin özellikleri belirlenmiştir. Belirlenen bileşenlerin birden fazla yargı içerdiği görülmekle birlikte bileşenler incelendiğinde, beden kütle indeksi, jeopolitik konum, inançlara uygun beslenme, özel günler ve durumlara uygun beslenme, su tüketimi, sosyal çevredeki işletmelerin değerlendirilmesi, mevsime uygun besin tercihi, gıdaya yönelik bilgi ve şikayet platformlarına ilişkin herhangi bir maddenin yer almadığı ifade edilebilir.

Perry ve diğerleri (2017) çalışmalarında, gıda okuryazarlığının boyutlarını gıda bilgisi, öz-yeterlik ve güven, gıda becerisi, ekoloji ve gıda kararı olarak belirlemiştir. Literatürde gıda okuryazarlığına ilişkin farklı boyutlarda ele alınan bileşenler ve farklı tanımlamalar yapılmış olmasına rağmen gıda okuryazarlığının temelini oluşturan bileşenlerin tüm çalışmalarda genelde örtüştüğü ifade edilebilir.

Elde edilen verilerin analizi sonucunda, alan uzmanlarının ortak görüşleri çerçevesinde bilgi, beceri, davranış, tutum ve değer madde türlerinin kapsayan, planlama ve yönetim, seçim, hazırlama ve tüketim boyutları altında yapılandırılan 75 maddelik gıda okuryazarlığının bileşenleri belirlenerek, ilgili bileşenlerden hareketle gıda okuryazarlığının tanımlaması yapılmıştır. Bu bağlamda, alan uzmanlarının belirtmiş oldukları görüşlerden hareketle, bu çalışmada gıda okuryazarlığı; bireyin enerji ve besin öğeleri ihtiyacını karşılayacak düzeyde besin alımına yönelik olarak planlama ve yönetim, seçim, hazırlama ve tüketim süreçlerini kapsayan birbiriyle ilişkili bilgi, beceri, tutum, değer ve davranışlar bütünü olarak tanımlanmıştır.

Gıda okuryazarlığının tanımı ve 75 maddeden oluşan bileşenleri doğrultusunda gıda okuryazarı bir birey, günlük yaşantısındaki tüm öğünlerde tüketeceği gıda maddelerinin içerdiği enerji miktarı, besin öğelerini ve porsiyonlarını belirleyebilmeli, beslenme için gerekli olan zaman, maliyet ve jeopolitik konumu dikkate alabilmeli, gıda maddelerine yönelik tüm kaynakları değerlendirebilmelidir. Besinlerin farklı kaynaklardan temin edilebileceğini ve bu kaynakların olumlu ve olumsuz yönlerinin farkında olmalıdır. Gıda okuryazarı bir birey, besinlerin kalitesi ve içeriğini değerlendirebilmeli, gıda maddelerine ait besin etiketlerini analiz edebilmeli, besin maddelerinin pazarlamasını gerçekleştiren işletmelerin bulundurulması zorunlu olan belge, sertifika ve ilgili bakanlık onaylarını göz önünde bulundurabilmeli, inanclarına uygun ve yerli üretim gıda maddelerini tercih etmelidir. Gıda hazırlama sürecinde temel temizleme, güvenlik, paketlenme ve saklama kurallarına uygun davranış sergileyebilmeli, mevcut malzemelerle hazırlanacak olan gıda maddesine uygun pişirme tekniklerini kullanarak sağlıklı öğünler oluşturabilmeli, her mutfakta bulunan temel araç-gereçleri amacına uygun şekilde kullanabilecek beceriye sahip olmalıdır. Farklı enerji tüketim durumları ve beslenme düzenlerinde günlük enerji ihtiyacını karşılayacak ve beden kitle indeksini sağlık açısından uygun referans değerler arasında tutacak şekilde beslenebilmelidir. Ayrıca, genetik ve kronik hastalıkların açığa çıkmasına sebebiyet verebilecek besinlerin tüketiminden kaçınılmalı, beslenmenin kişisel mutluluğa etkisi ve sosyalleşmedeki öneminin farkında olunmalı, günlük ihtiyacını karşılayacak miktarda su tüketilmeli, mevsimine uygun meyve ve sebze tüketimine önem verilmelidir.

Literatürde yer alan tanımlamalar ve bileşenler ile karşılaştırıldığında, temelde benzer oldukları bileşenler olmakla birlikte bu çalışmadaki gıda okuryazarlığının kapsamı özellikle 'değer' madde türünde diğer tanımlamalardan farklılaşmaktadır. Bu çalışmada, toplumsal değerlerin beslenme sistemi üzerindeki etkisinden hareketle, inanç faktörünün gıda okuryazarlığının bileşeni olabilme hususunda büyük önem taşıdığı ifade edilebilir. Toplumumuzda, bazı değer yargıları doğrultusunda, inançlara aykırı besin maddelerinin tüketiminden kaçınma eğiliminin olduğu ifade edilebilir. Özdemir ve Yaylı (2014) 18 yaş ve üzerindeki 400 tüketici ile gerçekleştirdikleri çalışmada, bireylerin helal olmayan içeriğe sahip gıdaları tercih etmedikleri, domuz ürünü veya helal sertifikası olmayan etleri tüketmedikleri, alkol ürünlerinden uzak durdukları, helal olma durumuna ilişkin şüphe uyandıran ürünleri tüketmekten kaçındıkları sonuca ulaşılmıştır. Aktaş ve Özdoğan (2016) çalışmalarında, gıda okuryazarlığını, besinlere ilişkin kaynaklara erişim, analiz, değerlendirme, karar verme ve kararı uygulama, yeterli ve dengeli beslenmeye yönelik gıda seçimi, tüketimi ve güvenliğine ilişkin bilgi, beceri, davranış, yetenek ve tutumların birleşimi olarak tanımlamışlardır. Vidgen ve Gallegos (2012) çalışmalarında gıda okuryazarlığını, bireyin besin gereksinimini karşılamak amacıyla besin alımına ilişkin besinlerin planlanması, yönetimi, seçimi, hazırlanması ve tüketimi aşamalarını gerçekleştirebilmek için gerekli olan birbiriyle ilişkili bilgi, beceri ve davranışlar bütünü olarak tanımlamışlardır. Beslenme sürecine ilişkin bireyin sahip olduğu tutum ve değerlerin etkin rol oynayabileceği yadsınamaz bir gerçektir. Colatruglio (2014) çalışmasında gıda okuryazarlığını, bilgi ve beceri ile tutum ve değerler olmak üzere iki bileşen üzerinde yapılandırarak davranış madde türünü göz ardı etmiştir. Davranışa dönüşmeyen hiçbir bilginin bireye fayda sağlayamayacağı bir gerçektir. Truman, Lane ve Elliot (2017) gıda okuryazarlığına ilişkin 1049 özet ve 67 çalışmayı inceledikleri çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda, literatürde bulunan gıda okuryazarlığı tanımlamaları ve bileşenlerinin sağlık açısından kapsamlı şekilde ele alınmadığı belirtilmiştir. Bu çalışmada obezite, diyabet, kanser ve alerjik reaksiyona yol açabilecek besin maddelerinin tüketiminden kaçınma, genetik hastalıklar dikkate alınarak beslenme sürecini planlayabilme, gıda maddeleri ve yemek hazırlama sürecinde kullanılan malzemelerin temizlenmesi ve hijyenine dikkat edilmesi, seyyar satıcılardan besin temininden kaçınma gibi bileşenlerin bulunması, gıda okuryazarı bireyin beslenme sürecinde sağlığa yeterince önem vermesi gerektiğini karşılayacak kapsama sahiptir. Belirtilen durumlar doğrultusunda literatüre kıyasla bu çalışmada tanımlanan gıda okuryazarlığı ve bileşenlerinin, daha kapsamlı ve detaylı olarak oluşturulduğu ve diğer tanımlamalarda göz ardı edilen parametreleri barındırdığı ifade edilebilir. Bu bağlamda bu çalışmada tanımlanan ve bileşenleri belirlenen gıda okuryazarlığının alan yazına katkı sağlayacağı, toplumumuzun genel beslenme sistemine

uygun bir yapı oluşturduğu ve sağlıklı bireylerin bulunduğu bir toplumsal yapı oluşturabilmek adına teorik bir alt yapı oluşturduğu düşünülebilir.

Gıda okuryazarı bir birey olabilmek nitelikli bir eğitimle mümkündür. Bu bağlamda öğretim programları gıda okuryazarlığı açısından değerlendirilebilir. Ayrıca gıda okuryazarlığı seçmeli dersi ile bireylerin yaşamları boyunca yeterli ve dengeli beslenmeye yönelik öz farkındalığı sağlanabilir. Birçok ülkede olmakla birlikte, ülkemizde gıda okuryazarlığına ilişkin özellikle uygulamalı eğitim modülleri oluşturulabilir. Kullanışlılık açısından belirlenen tüm bileşenleri kapsayıcı, genel bileşenlerden oluşturulmuş bir gıda okuryazarlık modeli oluşturulabilir. Sosyal eşitsizliklerin önüne geçebilmek amacıyla özellikle okullarda devlet tarafından karşılanan veya makul ücret karşılığı hizmeti sağlanabilecek besin öğeleri ve enerji ihtiyacı açısından dengeli bir standart öğlen yemeği hizmeti oluşturulabilir. Özellikle ebeveynlerin hazırladıkları yemeklerin tüketildiği toplumumuzda, velilerin gıda okuryazarlığı eğitimi sağlanmalıdır. Özellikle kitle iletişim araçlarında toplum tarafından takip edilen yemek yapma ve beslenme içerikli programların gıda okuryazarlığı bağlamında farkındalık oluşturacak şekilde planlanması, halkın gıda okuryazarlığına ilişkin bilinçlenebilmesi açısından önemlidir.

Yazarların katkı oranı beyanı

M. Bahar ve M. Yılmaz makalenin veri toplama, veri analizi, raporlaştırma ve diğer aşamalarından eşit düzeyde sorumlu olduğunu beyan ederler.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması belirtilmemiştir.

Etik Kurul Onayı

Bu araştırma, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 21.01.2020 tarihli ve 2020/01 toplantısında değerlendirilerek 2020/24 protokol numarası ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Kaynakça

- Aihara, Y. & Minai, J., (2011). Barriers and catalysts of nutrition literacy among elderly Japanese people. *Health Promotion International*, 26(4), 421-431.
- Akçay, D., & Yıldırım, A. (2018). Ebeveynlerin okul kantininde satılan gıdalar ile ilgili görüşleri. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 14-22.
- Akkaya, A., Bayrakçı, S., & Özcan, C. C. (2018). Osmanlı mutfağının yemek, fiyat, mekân ve ekonomik bakımdan değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 60-80.
- Aktaş, N., & Özdoğan, Y. (2016). Gıda ve beslenme okuryazarlığı. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 20(2), 146-153.
- Alp, M. Y., & Yeşilyurt, A. (2016). Diyabet ve genetik. *Türkiye Klinikleri Medical Genetics-Special Topics*, 1(2), 57-63.
- Amin, S. A., Lehnerd, M., Cash, S. B., Economos, C. D., & Sacheck, J. M. (2019). Development of a tool for food literacy assessment in children (TFLAC). *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 51(3), 364-369.
- Asem, N., Sabry, H. A., & Elfar, E. (2019). Patient safety: knowledge, influence and attitude among physicians: an exploratory study. *Journal of the Egyptian Public Health Association*, 94(1), 22.
- Assatelli, R. & Davolio, F. (2010). Consumption, pleasure and politics slow food and the politico-aesthetic problematization of food. *Journal of Consumer Culture*, 10(2), 202-232.
- Austin, E. W., Austin, B. W., French, B. F., & Cohen, M. A. (2018). The effects of a nutrition media literacy intervention on parents' and youths' communication about food. *Journal of Health Communication*, 23(2), 190-199.
- Baysal, A. (2011). *Beslenme*. (13. Baskı). Ankara: Hatiboğlu Yayınları.
- Bender, D. A. (2014). *Introduction to nutrition and metabolism*. (4th Press). Florida: CRC Press.
- Bıkmaz-Bilgen, Ö., & Doğan, N. (2017). The comparison of interrater reliability estimating techniques. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 8(1), 63-78.
- Brooks, N., & Begley, A. (2014). Adolescent food literacy programmes: A review of the literature. *Nutrition & Dietetics*, 71(3), 158-171.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. & Köklü, N. (2011). *Sosyal bilimlerde istatistik* (7. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

- Chambers, C. (2012). *A pilot study: the use of a survey to assess the food knowledge of nutrition students at various levels of nutrition education*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nebraska Üniversitesi, Lincoln, Amerika Birleşik Devletleri.
- Chaudhary, A., Gustafson, D., & Mathys, A. (2018). Multi-indicator sustainability assessment of global food systems. *Nature Communications*, 9(1), 1-13.
- Chung, J. Y., Kim, J. S., Lee, C. K., & Kim, M. J. (2018). Slow-food-seeking behaviour, authentic experience, and perceived slow value of a slow-life festival. *Current Issues in Tourism*, 21(2), 123-127.
- Clayton, M. J. (1997). Delphi: A technique to harness expert opinion for critical decision-making tasks in education. *Educational Psychology*, 17(4), 373-386.
- Cochran, S.W. (1983). The delphi method: formulating and refining group judgments. *Journal of Human Sciences*, 11(2), 111-117.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2002). *Research Methods in Education*. London: Routledge/Falmer.
- Colatruglio, S. (2014). *Understanding food literacy from perceptions of young Canadian adults: A qualitative study*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manitoba Üniversitesi, Winnipeg.
- Colatruglio, S., & Slater, J. (2016). Challenges to acquiring and utilizing food literacy: Perceptions of young Canadian adults. *Canadian Food Studies/La Revue canadienne des études sur l'alimentation*, 3(1), 96-118.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Approaches to Research*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2007). *Choosing a Mixed Methods Design*. Creswell JW, (ed.) *Designing and Conducting Mixed Methods Research (2. Baskı)* içinde. California: Clark VLP Sage.
- Cullen, T., Hatch, J., Martin, W., Higgins, J. W., & Sheppard, R. (2015). Food literacy: definition and framework for action. *Canadian Journal of Dietetic Practice and Research*, 76(3), 140-145.
- Demir, Ö., Kaya, H. İ., & Metin, M. (2012). Lise öğrencilerinde okul kültürünün bir ögesi olarak okul yaşam kalitesi algısının incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(4), 9-28.
- Demirgöl, F., & Otel, L. (2018). Çadırdan saraya Türk mutfağı. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 105-125.
- Desjardins, E. (2013). *Making something out of nothing: food literacy among youth, young pregnant women and young parents who are at risk for poor health*. A Locally Driven Collaborative Project.
- Dölekoğlu, C. (2003). *Gıdalarda kalite güvenlik sistemleri*. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Bakış Yayınları.
- Dölekoğlu, C. Ö., & Yurdakul, O. (2004). Adana ilinde hane halkının beslenme düzeyleri ve etkili faktörlerin logit analizi ile belirlenmesi. *Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(8), 62-86.
- Durmuş, H., Gökler, M. E., & Havlıoğlu, S. (2019). Reliability and validity of the Turkish version of the short food literacy questionnaire among university students. *Progress in Nutrition*, 21(2), 333-338.
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), (2018). *European Health Report*. Public Health.
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), (2019). *WHO European database on nutrition, obesity and physical activity (NOPA)*. Public Health.
- Dyg, P. M. (2014). *Fostering food literacy and food citizenship through farm-school cooperation and beyond*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aalborg Üniversitesi, Kopenhag, Danimarka.
- Effertz, T., Teichert, T., & Tsoy, M. (2019). Fast food, ads, and taste in a Russian child's mind. *Psychology & Marketing*, 36(3), 175-187.
- Erffmeyer, R. C., Erffmeyer, E. S., & Lane, I. M. (1986). The Delphi technique: An empirical evaluation of the optimal number of rounds. *Group & Organization Studies*, 11(1-2), 120-128.
- Erkmen, O. (2010). Gıda kaynaklı tehlikeler ve güvenli gıda üretimi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 53(3), 220-235.
- Fordyce-Voorham, S. (2011). Identification of essential food skills for skill-based healthful eating programs in secondary schools. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 43(2), 116-122.
- Gibbs, H. D. (2012). nutrition literacy: foundations and development of an instrument for assessment. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Illinois Üniversitesi, Urbana-Champaign.
- Goodman, A., Joshi, H., Nasim, B., & Tyler, C. (2015). *Social and emotional skills in childhood and their long-term effects on adult life*. London: Institute of Education.

- Guttersrud, Ø., Dalane, J. Ø., & Pettersen, S. (2014). Improving measurement in nutrition literacy research using Rasch modelling: examining construct validity of stage-specific 'critical nutrition literacy' scales. *Public Health Nutrition*, 17(4), 877-883.
- Güldemir, O., & Işık, N. (2011). Nevşehir mutfak kültürü ve yemekleri. *Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, 6(1), 16-19.
- Güzel, Y., & Kartal, C. (2017). Helal gıda sertifikası ve tüketici (halal food certificate and consumer). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4), 299-309.
- Hanlan, J., Fuller, D., & Wilde, S. (2006). Destination decision making: the need for a strategic planning and management approach. *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 3(3), 209-221.
- Hartmann, D. P. (1977). Considerations in the choice of interobserver reliability estimates. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 10(1), 103-116.
- İncedal-Sonkaya, Z., Balcı, E., & Ayar, A. (2018). Üniversite öğrencilerinin gıda okuryazarlığı ve gıda güvenliği konusunda bilgi, tutum ve davranışları "Amasya Üniversitesi Sabuncuoğlu Şerefeddin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu örneği". *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 75(1), 53-64.
- Johnson, R. B., & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33(7), 14-26.
- Kaushik, J. S., Narang, M., & Parakh, A. (2011). Fast food consumption in children. *Indian pediatrics*, 48(2), 97-101.
- Kenett, R. S., & Maisel, M. E. (1998). *Process performance, appraisal and employee development planning. in handbook of total quality management*. Boston: Springer, MA.
- Kim, D., & Ahn, B. I. (2020). Eating out and consumers' health: evidence on obesity and balanced nutrition intakes. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(2), 586-602.
- Kimura, A. H. (2011). Food education as food literacy: privatized and gendered food knowledge in contemporary Japan. *Agriculture and Human Values*, 28(4), 465-482.
- Kolasa, K. M., Peery, A., Harris, N. G., & Shovelin, K. (2001). Food literacy partners program: a strategy to increase community food literacy. *Topics in Clinical Nutrition*, 16(4), 1-10.
- Lai-Yeung, W. L. T. (2011). Nutrition education for adolescents: principals' views. *Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition*, 20(1), 87-94.
- Levine, D. S., & Strube, M. J. (2012). Environmental attitudes, knowledge, intentions and behaviors among college students. *The Journal of Social Psychology*, 152(3), 308-326.
- Lester, D. (2013). Measuring Maslow's hierarchy of needs. *Psychological Reports*, 113(1), 15-17.
- Liao, L. L., & Lai, I. J. (2017). Construction of nutrition literacy indicators for college students in Taiwan: a Delphi consensus study. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 49(9), 734-742.
- Macht, M. (2008). How emotions affect eating: A five-way model. *Appetite*, 50(1), 1-11.
- Mansour, M., & Nator, A. (2018). *Monosodium glutamate and its relationship to food safety*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, An-Najah Üniversitesi, Veterinerlik ve Tarım Enstitüsü, Filistin.
- McHugh, M. L. (2012). Interrater reliability: the kappa statistic. *Biochemia medica: Biochemia medica*, 22(3), 276-282.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook: qualitative data analysis*. Thousand Oaks London: Sage.
- Moe, J. L. (2014). *Hard to Stomach: Food insecurity and inequitable access to nutritious food in vancouver*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Simon Fraser Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burnaby, Kanada.
- Mozaffarian, D. (2016). Dietary and policy priorities for cardiovascular disease, diabetes, and obesity: a comprehensive review. *Circulation*, 133(2), 187-225.
- Nizamlioğlu, N. M., & Nas, S. (2019). Gıdalarda akrilamid oluşum mekanizmaları, gıdaların akrilamid içeriği ve sağlık üzerine etkileri. *Akademik Gıda*, 17(2), 232-242.
- Özdemir, H., & Yaylı, A. (2014). Tüketicilerin Helâl sertifikalı ürün tercihleri üzerine bir araştırma İstanbul ili örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 183-202.
- Özgen, L., & Süren, T. (2019). Öğrencilerde fast food ve slow food tüketim nedenleri arasındaki farkın incelenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(3), 1836-1851.
- Özkoçak, V., Hınçal, S. H., Bektaş, Y., & Gültekin, T. (2018). Okul çağı çocuklarda vücut kompozisyonu değerleri ve obezite sıklığı. *Anthropology & Archaeology*, 71, 69-78.

- Paksoy, M., & Özdemir, B. (2014). *Yeni bir gıda tüketim alışkanlığı olarak slow food (yavaş yemek) hareketi*. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 3-5 Eylül, Samsun, Türkiye.
- Pendergast, D., Garvis, S., & Kanasa, H. (2011). Insight from the public on home economics and formal food literacy. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 39(4), 415-430.
- Perry, E. A., Thomas, H., Samra, H. R., Edmonstone, S., Davidson, L., Faulkner, A., ... & Kirkpatrick, S. I. (2017). Identifying attributes of food literacy: a scoping review. *Public Health Nutrition*, 20(13), 2406-2415.
- Polsky, S., & Ellis, S. L. (2015). Obesity, insulin resistance, and type 1 diabetes mellitus. *Current Opinion in Endocrinology, Diabetes and Obesity*, 22(4), 277-282.
- Popkin, B. M., & Reardon, T. (2018). Obesity and the food system transformation in Latin America. *Obesity Reviews*, 19(8), 1028-1064.
- Powell, C. (2003). The Delphi technique: myths and realities. *Journal of advanced nursing*, 41(4), 376-382.
- Rounsefell, K., Gibson, S., McLean, S., Blair, M., Molenaar, ..., & McCaffrey, T. A. (2019). Social media, body image and food choices in healthy young adults: A mixed methods systematic review. *Nutrition & Dietetics* (1), 1-22.
- Ruge, D., & Mikkelsen, B. E. (2013). Local public food strategies as a social innovation: Early insights from the LOMANymarkskolen case study. *Acta Agriculturae Scandinavica, Section BeSoil & Plant Science*, 63(1), 56-65.
- Sevinçer, G. M. & Konuk, N., (2013). Duygusal yeme. *Journal of Mood Disorders*, 3(4), 171-178.
- Skeaff, S., & O'Sullivan, T. (2015). Reliability and validity of an online questionnaire to measure food literacy in primary school children. *The FASEB Journal*, 29(1), 395-403.
- Slater, J. (2013). Is cooking dead? The state of home economics food and nutrition education in a Canadian province. *International Journal of Consumer Studies*, 37(6), 617-624.
- Song, X. (2014). *Influence of nutrition literacy on college-age population's dietary behavior*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kansas State Üniversitesi, Manhattan.
- Stinson, E. (2010). *Eating the world: Food literacy and its place in secondary school classrooms*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Victoria Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Avustralya.
- Sumner, J. (2015). Reading the world: Food literacy and the potential for food system transformation. *Studies in the Education of Adults*, 47(2), 128-141.
- Susar-Kırmızı, F. (2014). 4. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- Swinburn, B., & Vandevijvere, S. (2016). WHO report on ending childhood obesity echoes earlier recommendations. *Public health nutrition*, 19(1), 1-2.
- Şahingöz, S. A., & Onur, A. G. M. (2017). *Tüketicilerin helâl gıda algıları ve tercihleri*. I. International Halal Tourism Congress Proceedings Books, 276-285.
- Terrell, S. (2011). Mixed-methods research methodologies. *The Qualitative Report*, 17(1), 254-280.
- Thomas, H. M., & Irwin, J. D. (2011). Cook It Up! A community-based cooking program for at-risk youth: overview of a food literacy intervention. *BMC research notes*, 4(1), 495-501.
- Truman, E., Lane, D., & Elliott, C. (2017). Defining food literacy: A scoping review. *Appetite*, 116, 365-371.
- Turton R., Chami R. & Treasure J., (2017). Emotional eating, binge eating and animal models of binge-type eating disorders. *Current Obesity Reports* 6(2), 217-228.
- Ural, D., Kılıçkap, M., Gökşülük, H., Karaaslan, S. D. D., Kayıkçıoğlu, ... & Arınsoy, T. (2018). Türkiye'de obezite sıklığı ve bel çevresi verileri: Kardiyovasküler risk faktörlerine yönelik epidemiyolojik çalışmaların sistematik derleme, meta-analiz ve meta-regresyonu. *Türk Kardiyol Dern Ars*, 46(7), 577-590.
- Vaitkeviciute, R., Ball, L. E., & Harris, N. (2015). The relationship between food literacy and dietary intake in adolescents: a systematic review. *Public Health Nutrition*, 18(4), 649-658.
- Van Der Vyver, R. (2013). *Development of a food knowledge test for first-year students at a University of Technology in the Western Cape, South Africa*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Cape Peninsula Teknoloji Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Güney Afrika.
- Van Strien, T. (2018). Causes of emotional eating and matched treatment of obesity. *Current Diabetes Reports*, 18(6), 35.
- Vaughan, L. T. (2011). *A socio-cultural study investigating the influences on food and lifestyle choices, and the cultural transition, of British Bangladeshis living in Tower Hamlets East London*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Londra Üniversitesi, Halk Sağlığı Enstitüsü, Londra.

- Veuphuteh, F. M. (2018). *Gıda kalitesi, sağlık bilinci ve fiyat duyarlılığının, fast-food satın alma niyetine etkisi: Türkiye ve Kanada'daki tüketicilerin karşılaştırması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Vidgen, H. A., & Gallegos, D. (2011). *What is food literacy and does it influence what we eat: a study of Australian food experts*. Brisbane: Queensland University of Technology.
- Vidgen, H. A., & Gallegos, D. (2012). *Defining food literacy, its components, development and relationship to food intake: A case study of young people and disadvantage*. Brisbane: Queensland University of Technology.
- Vidgen, H. A., & Gallegos, D. (2014). Defining food literacy and its components. *Appetite*, 76, 50-59.
- Walsh, P. R. (2011). Creating a "values" chain for sustainable development in developing nations: where Maslow meets Porter. *Environment, Development and Sustainability*, 13(4), 789-805.
- Worsley, A. (2002). Nutrition knowledge and food consumption: can nutrition knowledge change food behaviour?. *Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition*, 11(3), 579-585.
- Yılmaz, M., & Duman, T. (2018). TRT çocuk dergisi'nde milli bir değer olarak "vatan-vatanseverlik" değeri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 639-657.
- Zoellner, J., Connell, C., Bounds, W., Crook, L., & Yadrick, K. (2009). Peer reviewed: nutrition literacy status and preferred nutrition communication channels among adults in the lower Mississippi delta. *Preventing Chronic Disease*, 6(4), 1-11.

Extended abstract

It is important for all individuals to have adequate and balanced nutrition to meet the amount of energy they consume in their daily life and the nutrients they need for a healthy and sustainable life. In the world, the nutrition system is becoming different every day, the alternatives that can provide nutrients are increasing, and the management of the nutrition process is becoming increasingly complex (Lester, 2013). Nowadays, it can be stated that the fast-food dietary habit has become increasingly widespread. The time that individuals will allocate for their nutrition in a busy schedule also becomes restricted. Individuals' dietary habits may also differ in their different social environments, emotional states, energy consumption situations, special occasions, and diets. Furthermore, it is necessary to avoid foods and dietary habits that may lead to genetic and chronic diseases (Bender, 2014). In the complex nutrition system, each individual should prefer healthy and safe foods in a way to meet energy needs by exhibiting self-awareness, should prepare them properly and within the framework of hygiene rules, and should consume them at sufficient portions (Kim and Ahn, 2020; Mozaffarian, 2016).

Individuals are expected to have various knowledge, skills, behaviors, attitudes, and values to be able to manage and perform these stages properly. Based on the mentioned situations, it is necessary for each individual to be food literate to be able to carry out the nutrition process correctly (Vidgen ve Gallegos, 2014). When the literature is reviewed, it can be stated that although there are fundamental similarities concerning food literacy in different societies, there are also different definitions. It can be stated that there are also differences between the societies in the dimensions determined for food literacy. When the components under the dimensions are examined, it can be said that different components are brought to the forefront in different societies and that there are factors that are not taken into account in some societies (Truman, Lane and Elliot, 2017). Socially, arrangements have been made for healthy nutrition, especially in schools, and it has been aimed to raise awareness about adequate and balanced nutrition. Furthermore, it can be stated that programs related to nutrition and cooking have become widespread in mass media. When it is considered that we have a social structure committed to its moral, national, spiritual, and cultural values, it can be indicated that there are differences in our decision-making mechanism in our nutrition process. This study aimed to determine and define the components of food literacy.

The explanatory sequential mixed design included in the mixed research method was determined as the research design. In order to obtain more meaningful and comprehensive results and to develop an in-depth understanding of food literacy, the research model was determined as an explanatory sequential mixed design (Creswell ve Plano-Clark, 2007). In the study, the data were collected using the Delphi technique so that a group of field experts would reach a consensus on their views on food literacy in the most reliable way (Powell, 2003). Delphi rounds were conducted with 89 experts from among academicians actively working in a total of 35 universities and 14 different fields in Turkey in the first Delphi process of the study and 85 experts except for four academicians who did not continue the process due to various reasons in the second Delphi process.

In the study, the components of food literacy in different societies were determined by reviewing the relevant literature by the researchers to collect data, and an 81-item Likert-type form was developed by including the items

that could be socially considered as components of food literacy, apart from the components in the literature. In the first Delphi round, field experts were asked to express their views on the status of the relevant items being components of food literacy and the item types (knowledge, skill, behavior, attitude, value). In the second Delphi round, along with the data analyzed as a result of the first Delphi round, the participants were asked to express their views on the status of the relevant items being components of food literacy, the item types, and the dimensions of food literacy (planning and management, selection, preparation, consumption). As a result of the descriptive analysis of the data obtained, it was determined that the views of field experts were significantly overlapped and that the percentages of agreement of the components varied between 61% and 100%. Therefore, the third Delphi process was not conducted.

As a result of the analysis of the data obtained at the end of the first Delphi round, it can be stated that the field experts were undecided about whether 13 items with an average score of 2.77 to 3.44 out of 5 from the items in the pool were the components of food literacy. Furthermore, it can be stated that there was uncertainty about under which item type 19 components could be discussed. When the data obtained at the end of the second Delphi round were examined, it can be stated that six items with percentages of agreement ranging between 44% and 59% were excluded from the scope of food literacy and that 75 items with percentages of agreement ranging between 80% and 100% were considered as the components of food literacy. The field experts stated that while 39 items of 75 components that were discussed within the scope of food literacy could be discussed under the information item type, 26 items could be discussed under the behavior item type, 4 items could be discussed under the skills item type, 3 items could be discussed under the attitude item type, and 3 items could be discussed under the value item type. Furthermore, it was indicated by the field experts that while 22 items of the relevant 75 items could be discussed under the dimension of planning and management, 20 items could be discussed under the dimension of selection, 14 items could be discussed under the dimension of preparation, and 19 items could be discussed under the dimension of consumption. Based on the components determined, food literacy was defined by the researchers as a whole of interrelated knowledge, skills, attitudes, values, and behaviors, including the planning and management, selection, preparation, and consumption processes for the food intake of individuals at a level to meet their energy and nutrient needs. It can be stated that dimensions such as the effect of the belief factor on the nutrition process, health, national capital, seasonal food consumption, which are ignored in the available definitions, are within the scope of the value item type compared to the relevant literature, and that a more comprehensive definition was made. Furthermore, suggestions were made to raise food literate individuals and create awareness of food literacy.

Bölgesel kalkınmada kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin önemi: Torku örneği¹

The importance of corporate social responsibility activities in regional development: Torku example

Ozan Bahar^a ve Yahya Nas^b

^aProf. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü, Muğla, Türkiye. obahar@mu.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3349-5479>

^bÖğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/İktisat Anabilim Dalı, Muğla, Türkiye. yahyanas@mu.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7858-438X>

Makale Bilgisi	Öz
<i>Araştırma Makalesi</i> Gönderilme: 5 Ekim 2020 Düzeltilme: 31 Aralık 2020 Kabul: 5 Ocak 2021 Anahtar kelimeler: Bölgesel kalkınma, Kurumsal sosyal sorumluluk, Torku	Bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesinde, sermaye gücünü elinde bulunduran firmaların etkin rol oynadığı düşünülmektedir. Firmaların bölgelerin kalkınmasındaki etkisinin yönünü ve boyutunu belirlemek, bölgeler arası kalkınmışlık farklarının azaltılması için uygulanacak politikalara yön verebilir. Bu çalışmanın amacı bölgesel kalkınma ile kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu kapsamda, TR5 Batı Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren ve Torku ismiyle bilinen Konya Pancar Ekicileri Kooperatifinin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ve bu faaliyetlerin bölge kalkınmasına etkileri incelenmiştir. Çalışmada, nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan söyleşi yöntemi kullanılarak Kooperatifin üretim faaliyetleri hakkında bilgi edinilmiştir. Birbirine entegre olan çok sayıda üretim tesisi yoluyla atıklar yeniden üretime sevk edilerek, bir yandan doğaya olası zararın önüne geçilirken bir yandan da katma değeri daha yüksek ürünlere dönüştürülmektedir. Üretim süreçlerinde yerelleşmeye, beşeri ve sosyal sermayenin gelişmesine, bölge potansiyelinin açığa çıkarılmasına ve bölgenin üretim hacminin artırılmasına önemli ölçüde katkı sağlanmaktadır.
Article Info	Abstract
<i>Research Article</i> Received: 5 October 2020 Revised: 31 December 2020 Accepted: 5 January 2021 Keywords: Regional development, Corporate social responsibility, Torku	It is thought that the companies holding the power of capital play an effective role in eliminating regional development differences. Determining the direction and size of the impact of firms on the development of the regions can guide the policies to be applied to reduce the development of disparities among the regions. The aim of this study is to put forth the relationship between regional development and corporate social responsibility activities. In this context, the corporate social responsibility activities of Konya Beet Growers Cooperative, known as Torku and operating in TR5 Western Anatolia Region, and the effects of these activities on the development of the region were examined. In the study, information was obtained about the production activities of the cooperative by using the interview method, which is one of the qualitative data collection methods. Through a large number of integrated production facilities, by wastes are sent backing to production again, on the one hand preventing possible damage to the environment, and on the other hand transforming them into products with higher added value. In production processes, a significant contribution is made to localization, development of human and social capital, revealing the potential of the region and increasing the production volume of the region.

¹Konya Şeker Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü Yusuf İnanç'a çalışmanın hazırlanmasında sağladığı katkılar nedeniyle teşekkür ederiz.
*Bu araştırma Konya Şeker Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü Yusuf İnanç'ın gönüllü katılımı ile söyleşi yapılarak gerçekleştirilmiş olup etik açıdan uygun olmayan bir durum söz konusu değildir.

1. Giriş

Kalkınma faaliyetleri tüm dünya toplumları için önemini korumaya devam etmektedir. Gelişmekte olan ekonomiler kadar gelişmiş ekonomiler de bölgesel kalkınma farklılıklarını ve kalkınma sorunlarını tam olarak gidebilmemiştir. Kavramın içinde barındırdığı geniş ve zengin tanım bu alanda yapılan faaliyetlerin bir sonunun olmadığını; sürekliliği olan bir süreç olduğunu göstermektedir. Kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları başta olmak üzere birçok boyutu vardır. Toplumun kültürel yapısı, siyasi yapısı, hukuki yapısı, ahlaki yapısı, eğitim düzeyi, beşeri sermaye yapısı ve sosyal sermaye yapısı gibi birçok etmen, kalkınmayı etkileyen önemli boyutlardır. Kalkınma, nicel yapısının yanında özellikle nitel yapısının da ön planda olduğu ekonomik ve sosyal gelişmelerin kümülatif ve kalıcı bir şekilde gelişme sürecini ifade etmektedir.

Türk Dil Kurumu (TDK), kalkınma kavramını, ‘durumu düzeltmek, aşamalı bir biçimde gelişmek, ilerlemek’ şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Clark’a (1996) göre, kalkınmadan bahsedebilmek için ekonomik büyümenin yanında sosyal ve siyasal açıdan pozitif gelişmelerin de yaşanması gerekir (Çeken, 2008: 294). Ekonomik büyüme insanların yaşamlarını zenginleştirir, ancak büyüme ve kalkınma arasında otomatik bir bağlantı yoktur. Büyüme ve kalkınma arasında bağlantı kurulmuş olsa bile, bu bağlantı düzenli olarak güçlendirilmedikçe büyüme kalkınma bağlantısı zayıflayabilir. Benzer büyüme ve gelişme düzeylerine sahip ülkeler insani kalkınmada çok farklı ilerleme oranlarına sahip olabilmektedir (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı [UNDP], 1996: 5). Sadece ekonomik büyüme temelli meselelere bakmak, kaynak ve fırsat israfına yol açar, çevresel bozulmalara neden olur. Bu nedenle kalkınma ve çevre birbirinden bağımsız düşünülemez. Kalkınmanın önemi kadar, kalkınmanın sürdürülebilirliği ve bölgeler arasındaki kalkınma farklılıklarının giderilmesi de büyük önem taşımaktadır. Kalkınma sürecinde, bugünün ihtiyaçları karşılanırken gelecek nesillerin imkânları yok edilmemelidir (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu [WCED], 1987: 14). Liberalleşen dünya ekonomisi ile birlikte, kaynakların tükenmesi, iklim değişiklikleri ve ekosistemin bozulması kalkınma sorununu her zamankinden daha önemli hale getirmiştir (Haller, 2012: 66).

II. Dünya Savaşından sonra ülkeler, kalkınma yaklaşımına daha fazla yoğunlaşmaya başlamışlardır. Aynı dönemde liberalleşme politikalarına bağlı olarak firmaların kapasiteleri ve karlılıkları da artmış, aldıkları kararlarla bir bölgenin ya da ülkenin yapısını etkileyebilecek güce ulaşmışlardır. Bu bağlamda firmaların temel kuruluş nedeni olan kar amacı güden faaliyetlerini ne şekilde yürüttükleri ve kar amacı gütmeyen toplum yararına faaliyetlere ne derecede katılım sağladıkları sorgulanmaya başlamıştır. Firmaların kurumsal sosyal sorumluluğu olarak nitelendirilen bu faaliyetleri, Bowen, firmaların kendi çıkarlarını ve toplumun çıkarlarını birlikte gözeterek toplumsal iyileşmeyi sağlayan sorumluluklarının bütünü olarak tanımlamaktadır (Bowen, 1953:6). 1999 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansında (UNCTAD), kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, hayırseverlik ve hukuki davranmaktan daha ötede; istikrarlı, müreffeh ve adil bir dünya toplumunu hedefleyen tüm faaliyetleri kapsayan bir olgu olarak tanımlanmıştır. Toplumun ihtiyaçları ve hedefleri dikkate alınarak, firmaların üretim süreçlerine etkisinin gözden geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (UNCTAD, 1999: 2).

Gerek bölgesel kalkınma kavramı gerekse kurumsal sosyal sorumluluk kavramı muhteviyatları itibarıyla büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, teorik ve pratik açıdan her iki kavram arasındaki ilişkinin açığa kavuşturulmasının toplumsal refahın artmasında belirgin katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, bölgesel kalkınma ve kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri arasındaki ilişki değerlendirilerek bu alanda yapılmış çalışmalar ele alınacak, sonrasında ise Torku kooperatifinin sosyal sorumluluğa dayalı faaliyetlerinin, bulunduğu bölgenin kalkınmasına ve ülke ekonomisine olan katkıları değerlendirilecektir.

2. Bölgesel kalkınma ile kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri arasındaki ilişki

Firmaların kurumsal sosyal sorumlulukları doğrultusunda üretim kapasitelerini artırmaları ulusal geliri ve istihdamı artırırken, enflasyon oranlarının düşmesine neden olur. Üretim maliyetlerini azaltmak amacıyla gerçekleştirilen yenilikler, teknolojik gelişmeleri ve verimliliği de beraberinde getirir. Firmalar ekonomik büyümede kilit rol oynamakta, reel üretim miktarındaki artışlara müteakip ulusal gelir artışları yaşanmaktadır. Özellikle serbest piyasa ekonomisi gereği devletin çok fazla müdahil olmadığı ekonomik ortamda firmaların kaynak kullanımları ve kar amaçlı faaliyetleri büyük ölçüde piyasa üzerinde etkilidir (Sarıkaya ve Kara, 2007: 226). Firmaların büyümesiyle birlikte yükledikleri sorumluluklar da artmaktadır. Özellikle küresel firmaların, geri kalmış ya da gelişmekte olan bir ülkenin yerel kalkınmasında katalizör görevi görmesi beklenir. Bu firmalar beklentileri karşılayamadıklarında itibar kaybeder ve hem müşterinin hem de işgücünün ilgisi azalır (Gardberg ve Fombrun, 2006: 337). Firmaların tedarikçilerini, müşterilerini ve çalışanlarını da düşünerek hareket etmesi, kazancın tüm paydaşlarca adil paylaşımını ve piyasa güvenini artırır. Bu durum bölgesel ve ulusal çapta istikrara, belirsizliklerin ve güvensizliklerin azalmasına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle firmaların, sosyal sorumlulukları gereği çalışanlarının,

müşterilerinin, hissedarlarının, yatırımcıların, devletin ve toplumun diğer tüm kesimlerinin menfaatlerini dikkate alarak hareket etmeleri beklenir (Ömür, 2010: 165).

Firmaların hukuki sorumlulukları doğrultusunda mali yükümlülüklerini yerine getirmesi, merkezi otoritenin bütçe gelirlerinin artmasına neden olacaktır. Bu durumda elde edilen gelir, kamusal harcamalar yoluyla yeniden piyasaya yönlendirilirken, diğer yandan da sosyal devlet ilkesi gereğince yapılan harcamalar yoluyla, gelirin dağılımında daha dengeli bir düzeye ulaşılmasına olanak sağlar. Toplumun ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve hukuksal yapısı iç içedir ve tamamı bireyler arası ilişkilerin eseridir. Sağlıklı bir hukuksal yapı, piyasa mekanizmasının sağlıklı bir şekilde işlemesine zemin oluştururken; sağlıksız bir hukuksal yapı da piyasa aksaklıklarının artmasına ve ekonomik istikrarın bozulmasına neden olur (Baykal, 2008: 77). Firmalar kar amacıyla hareket etmeleri nedeniyle kendilerine en yüksek karları sağlayacak faaliyetleri yürütmekte istekli davranacaklardır. Ancak, bu faaliyetleri yürütmeleri esnasında doğal olarak yasalara uymaları beklenmektedir (Carroll, 1991: 42).

Firmaların maliyetlerini azaltmak amacıyla geliştirecekleri yenilikler aynı zamanda kaynakların etkin ve verimli kullanımına da imkân verir. Kaynakların dikkatli kullanımına bağlı olarak çevresel zararlar da azalmış olacaktır. Bu nedenle, biyolojik çeşitliliğin korunduğu, atmosferin yapısının bozulmadığı, ekonomik kaynak niteliğinde olmayan diğer tüm kaynakların da göz ardı edilmeden korunduğu bir ekosistemi dikkate alan bir kalkınma anlayışı olmalıdır (Harris, 2000: 6). Sürdürülebilirlik hedefleri, özel sektör şirketlerinin sadece ekonomik değer yaratmaları ve yaşam standartlarını artıran mal ve hizmetler sunmaları değil, aynı zamanda faaliyetleri yoluyla ortaya çıkardıkları farklı çevresel ve sosyal sorunların hafifletilmesine aktif olarak katılmaları gerektiğini ortaya koymaktadır (Hahn ve Scheermesser, 2006: 151).

Çalışanların gelişmesine yönelik olarak düzenlenen faaliyetler bir yandan bireylerin eğitim seviyesini ve kültür düzeyini yükseltirken diğer yandan beşeri sermayenin oluşmasına neden olur. Uzmanlaşma yoluyla çalışanlar bireysel tatmin duygusuna erişirken, firmaların üretim süreçleri kısalar ve verimlilik artışına bağlı olarak firma karlılığı artar. Beşeri sermayenin oluşabilmesi için insanın yetiştirilmesi ve eğitimi gerekir. İşgücünün eğitim düzeyi ve deneyimi arttıkça teknolojik gelişmeler ve yenilikler de artış gösterir (Keskin, 2011: 125). Firmaların kar amacı dışındaki eğitim faaliyetlerini yürütmeleri kendilerine toplumun bir parçası olarak uzun vadede karlılıklarını artırarak geri dönmektedir (Gürel, 2010: 115). Firmaların buldukları illerin ya da bölgelerin problemlerini çözmeye yönelik olarak iş birliği yapmaları, diğer kurumlarla istişare yoluyla daha sağlıklı kararlar alınmasına il ve bölge düzeyinde, sonrasında ise ulusal düzeyde yönetim yoluyla problemlerin çözümünde zaman kazanılmasına ve sosyal sermaye birikimine zemin oluşturacaktır. Kamusal yaşam kalitesi ve sosyal kurumların performansı ile sivil katılımların değerleri ve ilişkileri arasında güçlü bir bağın olduğuna dair çok sayıda deneysel kanıt vardır. Bu nedenle sosyal ağlar birçok ekonomik sonuç için hayati önem taşımaktadır (Putnam, 1995: 224). Maliyetlerini azaltmalarında, doğrudan sahip oldukları beşeri sermaye ile bu sermaye ile birlikte oluşturdukları sosyal sermaye yapısı etkilidir. İşgücünün aidiyet hissi ve motivasyonu arttıkça firmanın verimliliği artacaktır. Bu iki duygunun işgücünde oluşabilmesi ise, sosyal sermayenin üç unsuru ile doğrudan ilişkilidir. Firma içi dikey ve yatay ilişkilerde güvenin, iletişimin ve normların olması, firma içi motivasyonu ve ait olma duygusunu artıracak bu da verimliliği ve devamında karlılığı olumlu yönde etkileyecektir (Gerşil ve Aracı, 2011: 46).

2.1. Yazın taraması

İktisat disiplini içerisinde ele alınan bölgesel kalkınma kavramı ile İşletme disiplini içerisinde ele alınan kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, toplumsal refahın önemli belirleyicilerindedir. Bölgesel kalkınma kavramının doğuşu Myrdal (1957) ve Hirschman (1958) tarafından yayımlanan eserlere (Sinemillioğlu, 2009; Sevinç, 2011); kurumsal sosyal sorumluluk kavramının doğuşu Bowen (1953) tarafından yayımlanan esere dayandırılmaktadır (Çalışkan ve Ünüsan, 2011; Akkoyunlu ve Kalyoncuoğlu, 2014; Avcı ve Akdemir, 2014). Bu tarihlerden itibaren her iki kavram da kendi disiplinleri içinde farklı açılardan ele alınmaya başlamıştır. Gerek yurt içi yazında, gerekse yurt dışı yazında, bölgesel kalkınma ve kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramlarının ele alındığı çok sayıda çalışma mevcuttur. Bölgesel kalkınma üzerine yapılan çalışmalarda, bölgesel kalkınma farklılıkları, bölgesel kalkınma ajansları, bölgesel kalkınma farklılıklarını gidermeye yönelik politikalar ve bölgesel kalkınma ile diğer kavramlar arasındaki ilişkiler çoğunlukla teorik açıdan ele alınırken; KSS üzerine yapılan çalışmalarda KSS'nin teorik çerçevesi, firmalara getirileri, KSS projeleri ve KSS performans göstergeleri ele alınmıştır. KSS faaliyetleri ile bölgesel kalkınma ilişkisi üzerinde değerlendirme yapan çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Yurt içinde yapılan çalışmalarda KSS faaliyetleri ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişki teorik açıdan ele alınırken; yurt dışında yapılan çalışmaların bir kısmında uygulama sonucunda elde edilen bulgular yoluyla bölgesel kalkınma ile KSS faaliyetleri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkoğlu (2002), bölgesel kalkınmanın, KOBİ'lerle ilişkisini; Pınar ve Arıkan (2003) devlet yardımlarıyla ilişkisini; Göymen (2004), Zengin vd. (2014) yerel yönetimlerle ilişkisini; Çetin (2006) sosyal ağlarla ilişkisini; Bahar (2007), Çeken (2008), Sevinç ve Azgün (2012), Ekiztepe (2012), Kaypak (2012), Künu vd.(2015), turizmle ilişkisini; Memiş vd. (2007), Paksoy ve Aydoğdu (2010), Karabat ve Sönmez (2012), Göküş vd. (2013), Kasalak (2014), Doğan (2015), Kan vd. (2016) göç, yerel ürünler, sosyal, kültürel yapı ve girişimcilikle ilişkisini; Ersungur ve Yalman (2009) ihracat teşvikleriyle ilişkisini; Işık ve Kılınç (2011) Ar-Ge ve inovasyon ilişkisini; Pirili (2011) kamu yatırımlarıyla ilişkisini; Akbaş (2015) yönetimle ilişkisini, makroekonomik verileri kullanarak teorik çerçevede ele almışlardır. Sarıkaya ve Kara (2007), Kuşat (2012), sürdürülebilir kalkınmada firmaların rolünü ele alırken, Yaylı (2012), Ergün ve Çobanoğlu (2012), çevre etiği ile ilişkisini teorik çerçevede ele almışlardır. Karataş ve Çankaya (2010), Keskin (2011) kalkınma ile beşeri sermaye ilişkisini teorik çerçevede incelemiştir. Küçükaltan vd. (2005), Doğan ve Yıldız (2007), Mesci ve Dönmez (2016) bölgesel kalkınma ile turizm arasındaki ilişkiyi; Gülmez ve Yalman (2010), Şahin ve Uysal (2011), Yayar ve Demir (2012), Bakırcı vd. (2014) bölgesel kalkınma ile yatırım teşvikleri arasındaki ilişkiyi anket yoluyla elde ettikleri verilerden yararlanarak ortaya koymuşlardır. Kolk ve Tulder (2010), Bedük ve Ganiyusufoğlu (2012), Engin ve Akgöz (2013), Heikkurinen ve Bonnedahl (2013), Popa (2015), İyigün (2015), Kolk (2016) kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi teorik çerçevede ele almışlardır.

Rondinelli ve Berry (2000), 38 çok uluslu firmanın sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için yaptıkları uygulamaları, çevresel performans raporlarını kullanarak içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Firmaların sosyal sorumluluklarına dayalı anlayışlarındaki gelişmelerin ve uygulamaların sürdürülebilir kalkınma üzerinde olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bilgin (2002), Isparta ve Burdur illerinde bulunan STK yöneticilerinden, merkezi yönetim temsilcilerinden, yerel yöneticilerden, özel sektör temsilcilerinden ve üniversite temsilcilerinden oluşan toplam 120 kişiye bölgenin kalkınma düzeyi, kalkınma sorunları ve yerel yönetimin bölgenin kalkınmasındaki payı sorulmuştur. Elde edilen bulgularda bölgesel kalkınmada tüm kurum ve kuruluşların etkisinin ve ilgisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Kayalak ve Kiper (2006) bölgesel politikaların belirlenmesinde kullanılan sosyo-ekonomik göstergeleri kullanarak, kümeleme ve diskriminant analizlerini uygulamıştır. Elde edilen sonuçlara göre, sosyo-ekonomik açıdan birbirine benzeyen illerin sekiz küme oluşturduğu ve gelişmişlik açısından Ankara'nın doğusunda yer alan illerin, batısında yer alan illere göre farklılaştığı sonucuna ulaşmışlardır. Ersungur vd. (2007), temel bileşenler analizini uygulayarak bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının düzeyini belirlemeye çalışmışlardır. Dokuz değişkenden yararlanılan çalışmada Türkiye'nin batısı ile doğusu arasındaki gelişmişlik farkı teyit edilmiştir.

Streimikienė vd. (2008) Baltık ülkelerinde enerji sektöründe faaliyet gösteren firmaların kurumsal sosyal sorumluluk anlayışlarının gelişimini incelemiştir. Firmaların gönüllü olarak sorumluluklarını yerine getirmelerinin sürdürülebilir enerjinin gelişimi üzerinde olumlu etkisinin olduğu, kalkınma hedeflerine ulaşmada kamu-özel işbirliğine bağlı etkinliğin arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Gennaioli vd. (2011), Dünya genelinde 110 ülkenin veri tabanını kullanarak bölgesel kalkınmanın belirleyicilerini analiz etmişlerdir. Analizde bölgelerin coğrafi, kültürel, kurumsal ve beşeri sermayelerini karşılaştırırken aynı zamanda bu bölgelerde bulunan tesislerin verimliliklerini de incelemiştir. Analiz sonucunda girişimcilik ve beşeri sermayenin bölgesel kalkınmada önemli derecede etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gür (2012), Türkiye Grameen Bankası Mikrokredi Programı (TGMP), Toplum Gönüllüleri Vakfı (TGV), Mikro Kredi Projesi ve Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfının (KEDV) Türkiye genelindeki 38 şubesinde yapılan anket sonuçlarını değerlendirmiştir. Elde edilen verilere göre KSS anlayışı doğrultusunda sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan mikro finansman kredilerinin bölgedeki istihdamı ve kadın girişimcilerin sayısını artırarak sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Adamek (2014) firmaların kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınma için araç olarak değerlendirmiştir. İki farklı bölgede yer alan 229 firmanın sosyal sorumluluk kapsamındaki faaliyetlerini incelediği çalışmada, KSS faaliyetlerin bölgesel rekabet gücünü artırmada ve bölgesel kalkınmada özel rolünün olduğu sonucuna varılmıştır.

Gorski vd. (2014), Romanya'da oluşturulan merkez kalkınma bölgesinde faaliyet gösteren firmaların kurumsal sosyal sorumluluk düzeylerini kümeleme analizi yöntemi ile incelemiştir. Analiz sonucunda firmaların kurumsal sosyal sorumluluk kavramını duymalarına rağmen uygulama açısından henüz yolun başında oldukları ve kalkınma merkezindeki rollerinin farkında olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bucur vd. (2019), Romanya'daki aynı merkez kalkınma bölgesinde yer alan 25 ticari şirketten elde edilen verileri kümeleme analizine tabi tutmuşlardır. Firmaların kurumsal sosyal sorumluluk uygulama düzeylerini ve çeşitlerini belirleyen çalışmada özel olarak oluşturulmuş olan kalkınma bölgesinde firmaların sosyal kalkınmadaki rollerine bağlı olarak faaliyetlerini arttırmaya başladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Baah vd. (2015), ulusal kalkınma planlarını gözden geçirerek, Gana'daki

firmaların kurumsal sosyal sorumluluklarına dayalı faaliyetlerinin ulusal kalkınmaya olan katkılarını değerlendirmişler, bu doğrultuda firmalarının web sitelerini içerik analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre Gana'daki firmaların kurumsal sosyal sorumlulukları doğrultusunda yürüttükleri faaliyetlerin ülkenin kalkınma ihtiyaçlarını önemli ölçüde ihmal ettiği sonucuna ulaşmışlardır.

Fondevila vd. (2017), kurumsal sosyal sorumluluk ile yeşil ekonomi arasındaki ilişkiyi ele aldıkları çalışmaları firmaların kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki korelasyonu ortaya koymuşlardır. Aragon (İspanya) bölgesindeki 297 şirketin çevresel açıklamaları, çevresel performansları ile yönetim yapısını belirleyici faktörleri de incelemişlerdir. Yönetimsel olarak hesap verebilirlik ile çevresel performans ve paydaş katılımları arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Xia vd. (2018) 2000-2017 yılları arasında farklı dergilerde yayımlanan 67 makaleyi içerik analizi yöntemiyle incelemişlerdir. İnşaat sektöründe faaliyet gösteren firmaların kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki bağa vurgu yaparak, KSS faaliyetlerinin sürdürülebilir kalkınmaya katkısının artırılmasında politika önerisinde bulunmuşlardır. Mbilima (2019), Kuzey Batı Zambiya'da madencilik faaliyeti yürüten firmaların KSS faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin yerel kalkınma üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma kapsamında birincil ve ikincil, nitel ve nicel yapıdaki verilerden yararlanılmış, firmaların KSS faaliyet kararları, KSS performansları, paydaşların katılım düzeyi, KSS faaliyetlerinin yerel kalkınmaya etkisi gözlemler, görüşmeler ve içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular KSS faaliyetleri ile kalkınma arasındaki olumlu yönlü ilişkiyi teyit etmiştir.

2.2. Literatüre katkı

Gerek Bölgesel Kalkınma kavramı, gerekse KSS kavramı toplumsal refahı yükseltmesi açısından büyük öneme sahiptir. Bu nedenle her iki kavram üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak bölgesel kalkınmanın sağlanmasında kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin etkisini belirlemeye yönelik çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Bu açıdan çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Yöntem

Kurumsal sosyal sorumluluk projeleri adı altında çok sayıda firma tarafından projeler yürütülmekte ve bu projelerin bir kısmı reklam ve benzeri kanallarla topluma duyurulmaktadır. Gönüllük esasına dayanan bu projelerin içerikleri ve katkıları, uygulama alanına ve şekline göre değişiklik arz etmektedir. Bununla birlikte; KSS projeleri toplumun bir kesimi tarafından takdirle karşılanırken; bir kesimi tarafından da gösteriş olarak nitelendirilmekte hatta kapitalist ekonomik sistemin sürekliliğini sağlayabilmesi açısından firmalarca yürütülen bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri, bu kavram adı altında yürütülen projelerinden daha ötede; Bowen'in (1953) tanımlaması ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansında (1999) hazırlanan rapor ekseninde ele alınmaktadır. Bowen, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini firmaların kendi çıkarlarını ve toplumun çıkarlarını birlikte gözeterek toplumsal iyileşmeyi sağlayan sorumluluklarının bütünü olarak tanımlarken; Konferans kapsamında hazırlanan raporda, hayırseverlik ve hukuki davranmaktan daha ötede, tüm dünya toplumunun refahını gözetken ve hedefleyen faaliyetler bütünü olarak tanımlanmıştır.

3.1. Araştırmanın amacı ve önemi

Çalışma, TR5 Batı Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren ve 'Torku' markası ile bilinirliğe sahip olan Konya Pancar Ekicileri Kooperatifinin, kurumsal sosyal sorumluluğa dayalı faaliyetlerini yukarıda verilen tanımlamalar doğrultusunda ele alarak, bu faaliyetlerin bulunduğu bölgeye ve ülke ekonomisine olan katkısını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bölgeler arasındaki kalkınma farklılıklarını gidermeye yönelik olarak çok sayıda teşvik politikası geliştirilmiş, bölgenin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla bölgesel kalkınma ajansları kurulmuş ve projeler hayata geçirilmiştir. Ancak güncel duruma bakıldığında bölgesel kalkınma farklılıklarının halen varlığını koruduğu görülmektedir. Bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesinde, sermaye gücünü elinde bulunduran firmaların etkin rol oynadığı düşünülmektedir. Bu nedenle, firmaların bölgelerin kalkınmasındaki etkisinin yönünü ve boyutunu belirlemek, bölgeler arası kalkınmışlık farklarının azaltılması için uygulanacak politikalara yön verebilmek açısından önemlidir.

3.2. Veri toplama

Torku'nun KSS sorumluluk faaliyetleri ile bulunduğu bölgenin kalkınmasında sağladığı katkıları ortaya koymak amacıyla Kooperatifin Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü Yusuf İnanç'la söyleşi gerçekleştirilerek Kooperatifin kar amacı güden ekonomik faaliyetleri ile kar amacı gütmeyen toplum yararına faaliyetleri hakkında bilgi

edinilmiştir. Söyleşi yöntemi nitel veri toplama yöntemlerinden biridir ve bireysel araştırmalarda öğrenme ve veri toplama sürecinin temel unsurlarından biri olarak görülmektedir (Alan, 2016: 10). Farklı disiplinlerde gerçekleştirilen bilimsel söyleşiler, bilgilendirme toplantısı niteliğindedir ve farkındalık oluşturma çabasını güder (Girgin ve Satmaz, 2019: 84).

4. Bulgular

Yukarıdaki kısımda verilen tanımlamalar doğrultusunda 'Torku' ismiyle bilinirliğe sahip olan Konya Pancar Ekicileri Kooperatifinin faaliyetleri değerlendirildiğinde, bölgenin kalkınmasına ve ülke ekonomisine katkı sağlayan çok sayıda kurumsal sosyal sorumluluk faaliyeti olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

4.1. Kalkınmanın ekonomik boyutu açısından Torku'nun KSS faaliyetlerine ilişkin bulgular

1952 yılında Konya Şeker Fabrikasının kurulmasıyla faaliyete başlayan Konya Pancar Ekicileri Kooperatifi, kuruluşundan itibaren geçen yaklaşık 50 yıllık süre içerisinde ağırlıklı olarak pancar şekeri üretimi gerçekleştirirken, 2000'li yıllardan itibaren yakalanan ivme ile birlikte çok farklı yönlerden faaliyetlerini artırmaya başlamıştır. 2000 yılında, üretim gelirlerinden yaratılan tasarruflarla Konya Şeker Fabrikasının teknolojisi ek finansman kaynağına başvurmadan yenilenmiş, akabinde 2004 yılında Çumra Şeker Fabrikası kurulmuştur. Kooperatif bünyesindeki iki fabrikada gerçekleştirilen pancar şekeri üretimi, Türkiye'deki toplam üretim miktarının yüzde 20'sini oluşturmaktadır. Son 20 yılda Kooperatifin öz kaynakları 157 kat artarak 475 milyon TL seviyesine yükselmiştir. 2004 yılından itibaren ticari ve sınai faaliyetler sonucunda elde edilen gelirler –ek finansman ihtiyacı duyulmadan– yeniden yatırıma sevk edilerek, toplam yatırım tutarı 3,8 milyar \$ olan 45 üretim tesisi kurulmuştur. 2004 yılında istihdam edilenlerin sayısı 1236 iken; 2020 yılına gelindiğinde yeni yatırımlarla birlikte istihdam edilenlerin sayısı 7,5 kat artarak 10.500 kişiye ulaşmıştır. Aynı dönemde tarımsal ürün alınan ve talep garantisi verilen üretici sayısı da 20 binden 50 bine yükselmiştir. Talep garantisi verilen çiftçi sayısının artmasıyla beraber tarımsal üretim hacmi ve ürün çeşitliliği de büyük ölçüde artmıştır.

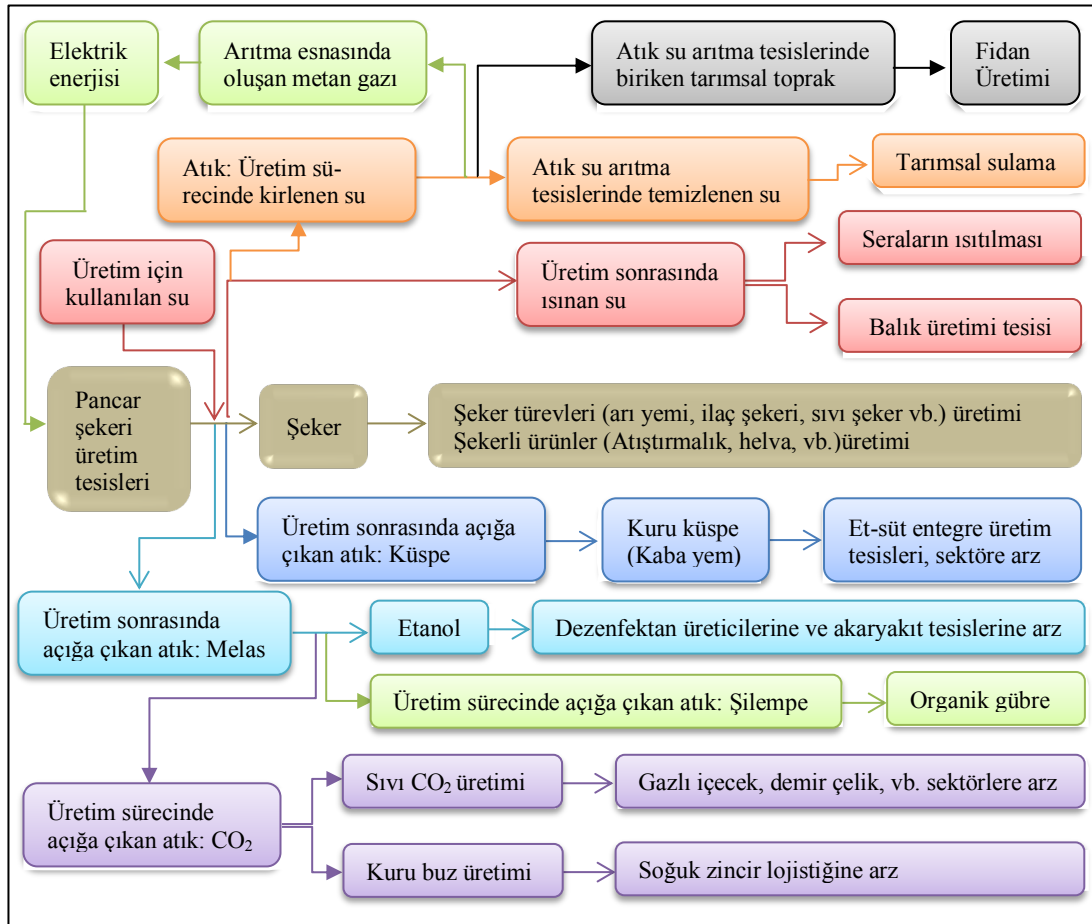
Kooperatifin sosyal sorumluluğa dayalı almış olduğu üretim kararları üç temel prensibe dayanmaktadır. Bunlardan ilki sıfır atık prensibidir. Bu doğrultuda üretim sonucunda açığa çıkan atıkların geri kazanımı için çok sayıda entegre tesis oluşturulurken, üretim esnasında kaynakların etkin kullanımını sağlayacak politikalar belirlenmektedir. İkincisi, bölgenin potansiyelini açığa çıkaracak ürün gruplarının belirlenmesi ve üretim sürecine bölge insanının katılımının sağlanmasıdır. Bu bağlamda her bölgede ön etüt çalışmaları yapılarak en yüksek verim sağlanacağı ürünler belirlenmekte ve çiftçilere üretim için finansal, teknik, teorik ve lojistik destekler verilmektedir. Üçüncüsü ise eğitim, enerji, sarf malzeme gibi üretim esnasında duyulan ihtiyaçlarda, bağımlılığı azaltan ya da tamamen ortadan kaldıran, lojistik destek sunacak diğer tesislerin ve alt yapının oluşturulmasıdır.

'Sıfır atık' yaklaşımı, kooperatifin üretim kararlarını belirleyen prensiplerin ilkidir. Kooperatifin kuruluş amacı olan Konya Şeker Fabrikası ve daha sonra kurulan Çumra Şeker Fabrikası, sıfır atık anlayışı ile entegre edilen üretim tesislerinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Üretim maliyetlerinin düşürülmesi, üretim sonucu elde edilen mamullerin katma değerinin yükseltilmesi ve üretim sonrasında açığa çıkan atıkların yeniden ekonomiye kazandırılması amacıyla şeker fabrikalarına entegre olan çok sayıda üretim tesisi kurulmuştur. Bu kapsamda ilk olarak, şekerin hammaddesi olan pancar üretiminde kota sınırı koymamak ve katma değerini yükseltmek için çikolata, atıştırmalık, helva gibi şeker içerikli ürünler ve sıvı şeker, arı yemi, ilaç şekeri gibi şeker türevleri üretilerek pazar çeşitlendirmesine gidilmiştir. Böylelikle bir yandan üretim kısıtlamalarına gidilmezken bir yandan üretimin katma değeri artırılmaktadır. Pancar şekeri açısından Türkiye'de önemli bir potansiyel olmasına rağmen, ilaç sanayinin talep ettiği ilaç şekerinin tamamı ithalat yoluyla temin edilmekte ve yıllık 5,5 milyon dolarlık dış alım gerçekleştirilmektedir. Kooperatif bünyesinde kurulan entegre tesislerde şeker türevi olan ilaç şekeri üretilerek ithalata olan bağımlılık ortadan kaldırılmıştır.

Şeker üretimi sürecinde kullanıma bağlı olarak ısınan suyun, yeniden üretime dâhil edilebilmesi için enerji kullanılarak soğutma kulelerinde soğutulması gerekmektedir. Enerji tüketimini ve üretim maliyetlerini artıran bu sorunu çözmek için seralar ve balık üretim çiftliği kurulmuştur. Üretim sırasında ısınan suyun bir kısmı seraların ısıtılmasında kullanılmakta ve dolaşım sonrasında soğuyan su yeniden üretim sürecine dâhil edilmektedir. Isınan suyun bir kısmı ise sıcak sularla yaşayabilen ve verimliliği yüksek olan bir balık türünün üretilmesinde kullanılmaktadır. Üretilen balıklar ihraç edilirken, seraların ısıtılmasında da enerji maliyeti sıfıra inmektedir. Bunun yanında, şeker fabrikalarına entegre edilen endüstriyel atık su arıtma tesisi ile şeker üretimi esnasında kullanılan su miktarından yüzde 50 oranında tasarruf sağlanırken, arıtılan su da tarımsal sulamada kullanılmaktadır. Ayrıca pancarla gelen topraklar arıtma tesisinde yeniden depolanarak fidan dikiminde değerlendirilmektedir. Su arıtma sürecinde, atık arıtma havuzlarında açığa çıkan metan gazını değerlendirmek ve doğaya salınımını engellemek

maksadıyla trijen santrali kurulmuştur. Santral vasıtasıyla metan gazı elektrik enerjisine dönüştürülmekte ve tesislerinin ısıtılmasında ve soğutulmasında kullanılmaktadır.

Şekil 1. Kooperatif bünyesinde oluşturulan pancar şekeri üretimine entegre tesisler

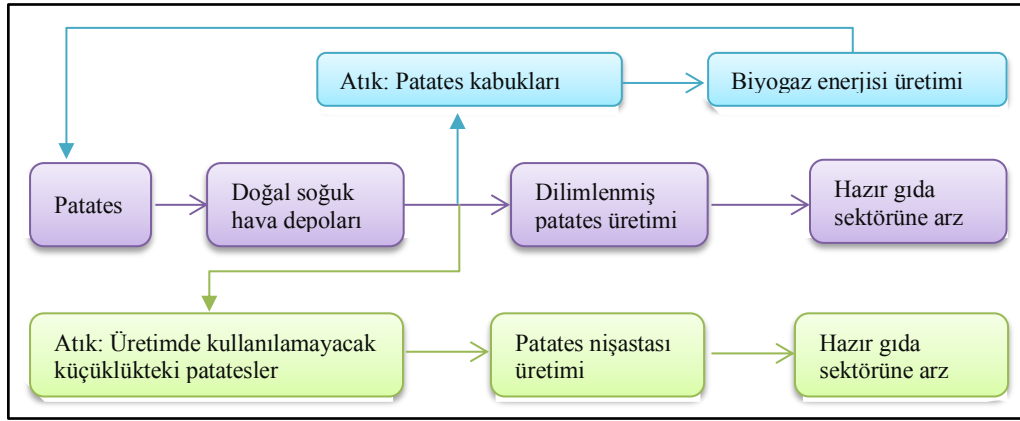
Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Pancarın şekere dönüşmesi sonucunda 'küspe' ve 'melas' adı verilen iki tür atık açığa çıkmaktadır. Küspe, entegre tesislerde buhar yoluyla kurutulmuş kuru küspeye çevrilmektedir. Kullanım ömrü altı aydan iki yıla uzatılan küspe kaba yem olarak hayvancılık sektöründe kullanılmaktadır. Küspenin kurutulmasında, başka bir üretim sürecinin atığı olarak açığa çıkan buhar kullanılmakta, kurutma sürecinde kullanılan buhar yeniden üretime sevk edilerek enerji kaybı sıfıra indirilmektedir. Küspenin ateş yerine buhar yoluyla kurutulması sonucunda doğaya zararlı gaz salınımı engellenmekte, küspenin besin değeri korunmakta, is kokusu vb. etkenlerin ortadan kalkmasıyla süt ve et kalitesi artmaktadır.

Üretim esnasında açığa çıkan ikinci atık olan melas, katma değerini yükseltmek için yeniden üretime sevk edilerek biyoetanol tesislerinde dezenfektanların ana maddesi olan etanole dönüştürülmektedir. Pandemi sürecinde hayati önem taşıdığı görülen etanolün en büyük üreticisi konumunda olan Kooperatif, Türkiye'deki toplam üretiminin yüzde 56'sını gerçekleştirirken, melasın etanole dönüştürülmesi sırasında açığa çıkan karbondioksit gazını da hapsederek havaya salınımını engellemekte ve çevreye verilecek olası zararın önüne geçmektedir. Hapsedilen karbondioksitin bir kısmı, entegre üretim tesislerinde sıvı karbondioksit olarak çevrilerek gazlı içecekler, seracılık, demir çelik sektörleri başta olmak üzere değişik sektörlerde arz edilirken; bir kısmı da kuru buza çevrilerek, soğuk zincir lojistiğinde kullanılmak üzere arz edilmektedir. Melasın etanole dönüştürülmesi sonrasında açığa çıkan bir diğer atık olan 'şilempe' den de organik gübre elde edilmektedir.

Türkiye'nin toplam ihracatının yüzde 72'sinin karşılandığı dondurulmuş parmak patates üretim tesisleri, sıfır atık prensibine dayalı oluşturulmuş bir başka entegrasyon örneğidir. Dondurulmuş parmak patates üretimi sonrasında açığa çıkan patates kabukları biyogaz üretiminde kullanılmakta, üretilen biyogazla tesisin enerji ihtiyacı karşılanmaktadır. Bununla birlikte üretimde kullanılmayacak kadar küçük olan patatesler de patates nişastası üretiminde kullanılmaktadır.

Şekil 2. Kooperatif bünyesinde oluşturulan dilimlenmiş patates üretimine entegre tesisler

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de ilk ve tek olma özelliğine sahip olan tesislerde üretilen patates nişastası, başta bebek mamaları olmak üzere gıda sanayiinde kullanılmaktadır. Yeri geldiğinde arz fazlası nedeniyle patatesler çöpe atılırken; patates nişastası ihtiyacı nedeniyle yıllık 30 milyon dolarlık ithalat gerçekleştirilmektedir. Tamamı ithalat yoluyla karşılanan patates nişastasında, Kooperatifin kurmuş olduğu üretim tesisiyle Türkiye’nin dışa bağımlılığı azalmaya devam etmektedir. Üretim sürecine entegre olmuş bir diğer tesis doğal depolardır. Üretim öncesi tonaj kaybını önlemek için kullanılan soğuk hava depoları yerine, işlenmeye müsait kayalık yapılarla sahip dağlık alanlarda doğal depolar oluşturulmuştur. Doğal depoların yaz kış ısı değişmemesi nedeniyle, ısının korunması için herhangi bir enerji tüketimine ihtiyaç duyulmamaktadır. Böylelikle üretim maliyetleri azaltılırken, bölge potansiyelinden de yararlanılmaktadır.

Kooperatif bünyesinde kurulan ve Türkiye’nin en büyük tesisi konumunda olan, et-süt entegre tesisleri de bir başka entegrasyon örneğidir. Açık ve kapalı alanlara sahip olan tesislerde küçükbaş ve büyükbaş hayvan üretimi yapılmaktadır. Et-süt entegre tesislerinin kurulmasıyla birlikte bölgedeki canlı hayvan ve süt üretimi yüzde 50 oranlarında artış göstermiş, bölge halkının hayvancılığa teşviki sağlanarak bölgedeki hayvan sayısı artırılmıştır. 2010 yılında Konya’daki büyükbaş hayvan sayısı 500 bin civarındayken 2019 yılında 900 bine yükselmiştir. Farklı yerlerde kurulan çiftliklerde üreticilere ait büyükbaşlara bakılmakta, tüm bakım masrafları düşüldükten sonra sütten elde edilen gelir üreticilerin hesabına yatırılmaktadır. Böylelikle hayvanların bakımı esnasında yaşanabilecek birçok olumsuzluktan kaçınılmakta, aynı ortam içerisinde bakılması nedeniyle maliyetler önemli ölçüde azaltılmaktadır. Bunun yanında şeker üretimi sonrasında açığa çıkan pancar küspesi ile sıvıyağ üretimi sonrasında açığa çıkan ayçiçeği küspesi, kaba yem olarak bu tesislerde kullanılırken, tesislerde açığa çıkan organik gübreler de fidan dikimlerinde ve bitkisel üretimde kullanılmaktadır.

İlaç şekeri ve patates nişastasında olduğu gibi damla sulama sistemlerinde de kullanılan ürünlerin tamamı ithalat yoluyla karşılanmaktayken, fiyat pahalılığını ve dışa bağımlılığı ortadan kaldırmak ve üretici ortaklara lojistik destek sağlamak amacıyla, Kooperatif bünyesinde damla sulama sistemleri üretim tesisi kurulmuştur. Üretilen ürünlerin arzına müteakip damla sulama borularının fiyatları aynı yıl yüzde 56 oranında ucuzlamıştır. Sonraki dönemlerde diğer yerli üreticilerin de piyasaya girmesiyle bu alandaki dışa bağımlılık büyük oranda ortadan kalkmıştır. Mevcut dönemde Kooperatif tarafından üretilen damla sulama sistemlerinin ihracatı gerçekleştirilirken, sektörün ve çiftçi ortakların ihtiyacını karşılamak amacıyla, çuval, balya ipi, plastik kasa gibi farklı ürünlerin üretimi ve Torku markası adı altında piyasaya arz edilen ürünlerin ambalajlarının üretimi de aynı tesislerde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, Kooperatif bünyesindeki tüm tesislerin enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla, Çumra, Soma ve Kangal’da bulunan termik santraller Kooperatif bünyesine dâhil edilmiştir. Türkiye’deki elektrik üretiminin yüzde 3’ü bu santrallerde gerçekleştirilmektedir. Üretilen elektrik ile tesislerin ihtiyacı karşılanırken, üretim fazlası da arz edilmekte ve elde edilen gelirler yeniden yatırımlara sevk edilmektedir.

4.2. Kalkınmanın beşeri ve sosyal sermaye boyutu açısından Torku’nun KSS faaliyetlerine ilişkin bulgular

Kalifiye işgücünü artırmak amacıyla mesleki formasyona önem verilmiştir. Meslek yüksekokulu ve meslek lisesi mezunu kalifiye iş gücü oranı yüzde 90’lara ulaşmıştır. Bunun yanında 2016 yılında Türkiye’de ilk ve tek olan Gıda ve Tarım Üniversitesi kurulmuştur. Üniversite kurulmadan önce Amerika, Avrupa ve Uzakdoğu’daki birçok üniversite incelenmiş, ön araştırmalar yapılmıştır. Hollanda, Almanya, Japonya ve ABD’de faaliyet gösteren ve başarısı herkesçe bilinen üniversitelere ziyaretler gerçekleştirilerek protokoller imzalanmıştır. Kurulan

Üniversite ile gerek bölgenin, gerekse ülkenin tarımsal alandaki nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde katkı sağlanmaktadır. Üniversite'nin kurulduğu ilk yılda, tüm öğrencilere burs verilirken aynı zamanda iş garantisi de verilmiştir. Böylelikle tarımsal üretimdeki beşeri sermaye kapasitesi artırılırken, iş garantisi verilerek beyin göçünün önlenmesine yönelik de katkı sağlanmıştır. Bölgede yerleşik halkta oluşan güvene bağlı olarak, kamu kurumlarından sonra işgücünün çalışmak için tercih ettiği kuruluşlar içerisinde önlere yer almaktadır.

Kooperatifin üretici ortakları olan çiftçiler ve besicilere tarımsal ve hayvansal faaliyetler üzerine düzenli olarak bilgilendirme yapılmakta, Kooperatif bünyesindeki ziraat mühendisleri aracılığıyla çiftçiler üretim sürecinde teknik anlamda da desteklenmektedir. Uydu destekli tarım projesi kapsamında topraklardan alınan numunelere bağlı olarak çiftçiler; tohum ekimi, gübreleme, sulama ve ilaçlama gibi konularda anlık bilgilendirilmektedirler. Belirli aralıklarla çiftçilere yönelik eğitim programları düzenlenmektedir. Yerleşme faaliyetlerinde Gıda ve Tarım Üniversitesi, TÜBİTAK ile ortak projeler yürütülerek işbirliği yapılmakta, yerel tohum, yerli maya, ırk ıslahı gibi konularda istişare ve yönetim yoluyla etkili sonuçlara ulaşılmaktadır.

4.3. Kalkınmanın sosyal ve çevresel boyutu açısından Torku'nun KSS faaliyetlerine ilişkin bulgular

Vahşi sulama tekniğinde kullanılan sulama suyu miktarından tasarruf etmek amacıyla, üreticilerin sulama yönteminde damla sulama sistemlerini kullanmaları teşvik edilmiştir. Böylelikle yaşam kaynağı olan suyun kullanımı koruma altına alınmış, sulama faaliyetleri de daha sistemli hale getirilmiştir. Ayrıca, damla sulama sistemlerinin daha kolay temini için kurulan entegre plastik üretim tesislerinde, kullanılmış plastik ürünler işlenerek hammaddeye dönüştürülmekte, elde edilen hammaddeler plastik ürünlerin üretiminde kullanılmaktadır.

Şeker üretimi sürecinde kullanılan suyun atık su arıtma tesislerinde arıtılmasıyla yüzde 50 oranında tasarruf sağlanmakta, arıtılan su da tarımsal sulamada kullanılmaktadır. Üretim sonrası açığa çıkan atıklar yeniden ekonomiye kazandırılırken doğaya salınımı engellenerek çevresel zararların önüne geçilmektedir.

Farklı üretim süreçlerinde açığa çıkan gazların havaya karışması da engellenmekte ya da gaz salınımı olacak üretim yöntemleri yerine alternatif üretim yöntemleri belirlenerek çevresel zararın doğrudan önüne geçilmektedir. Üretim sürecinde enerji kullanımında gösterilen hassasiyetle ve üretim sonrasında açığa çıkan atıkların yeniden enerjiye dönüştürülmesiyle enerji kaynaklarının kullanımını en aza indirmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk projesi kapsamında ormanlık alanların oluşturulması, bölgedeki şehirlerarası yolların ağaçlandırılması, bölgenin iklimini ve çehresini değiştirmekte, yeşil alanların çoğalmasına katkı sağlamaktadır. Kooperatif bünyesinde kurulan biyoetanol tesisleri Türkiye'nin yenilenebilir enerji alanındaki en büyük yatırımlarından biridir. Türkiye'de benzin türlerinde yüzde 3 oranında kullanım zorunluluğu olan, gelişmiş ekonomilerde çevreci yaklaşımlar doğrultusunda kullanım oranı daha fazla artış gösteren biyoetanol, akaryakıt tesislerine satılmakta, kullanıma bağlı olarak yüzde 74'e kadar egzoz emisyon değerlerini azaltabilmektedir.

Birçok hazır gıda üreticisi tarafından, üretim süreçlerinde şeker pancarı kullanımının daha maliyetli olması nedeniyle, yasal olan ancak sağlık açısından zararları bilinen tatlandırıcıların kullanıldığı bu dönemde, Kooperatif tarafından insan sağlığı öncelikli tutularak pancar şekeri üretimine ve kullanımına devam edilmektedir. Üretilen ürünlerde besin değeri korunmakta, renklendirici yerine bitkisel ürün kullanılmaktadır. Süt ürünlerinde gerçek meyve kullanılırken şeker ihtiva eden tüm ürünlerde pancar şekeri kullanılmaktadır. Üretilen meyve sularında katkı malzemesi kullanılmamaktadır, meyvenin suyu sıkıldıktan sonra doğrudan cam kaplara konularak kapatılmakta ve tüketiciye doğal haliyle arz edilmektedir. Ayrıca tüm bu üretim süreçlerinde, kalifiye işgücünün yetiştirilmesine önem verilmesi, üretici ortakların tarımsal faaliyetlerle ilgili olarak bilinçlendirilmesi, üretici ortaklarla işbirliği içerisinde sürecin işlenmesi, Üniversite ve TÜBİTAK ile ortak projelerin yürütülmesi, sosyal kültürün gelişmesini olumlu yönde etkilemektedir.

4.4. Kalkınmanın Ar-Ge boyutu açısından Torku'nun KSS faaliyetlerine ilişkin bulgular

Üretim sürecinde hedeflenen ikinci nokta üretimde yerleşme ve kendi kendine yeterlidir. Bu kapsamda tohum ıslah merkezi ve embriyo üretim tesisleri kurulmuştur. Her iki tesiste yoğun Ar-Ge faaliyetleri yürütülmekte olup hayvansal üretimde ırk ıslahı, bitkisel üretimde tohum ıslahı ve yerleşme çabaları sürdürülmektedir. Tohum üretim tesisinde birçok tohum üretilirken dışa bağımlılık da belli oranda azalmıştır. TÜBİTAK ve Gıda ve Tarım Üniversitesi ile yürütülen işbirlikleri içerisinde, mısır, buğday, domates, kavun tohumu, vb. birçok tohumda tamamen yerleşme çalışmaları devam etmektedir. Bunun yanında Kooperatif bünyesinde kurulan yem fabrikasında üniversite ve TÜBİTAK ile işbirliği yapılarak et ve süt üretiminde daha fazla verimliliği sağlayacak yem çeşitlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

Kooperatif, 2012 yılında sıvı yağ ve kanola yağı üretimine başlamıştır. 2005 yılından 2012 yılına kadar geçen yedi yıllık süre içerisinde 100'ün üzerinde deneme yapılmış, bölge iklimine ve toprak yapısına en uygun, en yüksek verimin elde edilebileceği ayçiçeği ve kanola tohumları belirlenmiştir. Yalnızca sıvı yağ ve kanola yağı üretiminde değil; tüm tarımsal ürünlerin üretiminde gelişmesi ve kalkınması istenen bölgelerde en yüksek verimin elde edileceği türler Ar-Ge faaliyetleri sonucunda belirlenmektedir. Böylelikle bir yandan o bölgedeki potansiyel açığa çıkarılırken bir yandan da ürün verimliliğinin sağlanacağı alanlara yatırım yapılmaktadır.

Yoğurt, Türk kültürüne ait bir lezzet olmasına rağmen, mayası ithal edilmektedir. Yoğurt mayası açısından Türkiye ithalata bağımlıdır. Üniversite ile yürütülen 'Türk lezzetleri projesi' kapsamında yerli yoğurt mayası üretimi gerçekleştirilmiştir. Farklı köylerden toplanan kültür örnekleri laboratuvar ortamlarında analiz edildikten sonra sürdürülebilir şekilde üretilmeye başlanmıştır.

Ar-Ge faaliyetleri sonucunda, tamamen ithalat yoluyla temin edilen damla sulama sistemlerinin, ilaç şekerinin ve patates nişastasının yerli üretimi, ilk defa Kooperatif tarafından gerçekleştirilmiş, sıvı yağ, yağlı tohum ve yoğurt mayası gibi ürünlerin üretilmesiyle ithalata olan bağımlılık azaltılmıştır. Yürütülen faaliyetler neticesinde yerleşme noktasında önemli ölçüde yol kat edilmiştir.

4.5. Torku'nun bölgesel dengeli kalkınmaya katkısına ilişkin bulgular

Kooperatif bünyesinde kurulan tesislerin büyük çoğunluğu Konya'nın merkezinde ve Çumra ilçesinde yer almaktadır. Konya Şeker Fabrikası'nın ve Çumra Şeker Fabrikası'nın burada olması, entegre tesislerin de burada kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Ancak, şeker üretim sürecine entegre olmayan diğer üretim tesislerinin kurulmasında, farklı yerleşim yerleri tercih edilerek bölgenin dengeli kalkınmasını sağlayacak, bölge içerisinde yer alan ilçeler arasındaki kalkınma farklılıklarını azaltacak yatırımlar yapılmıştır. Bu anlayış doğrultusunda, dondurulmuş parmak patates entegre tesisleri için Seydişehir ve Beyşehir'in arasında yer alan bir nokta belirlenirken, ayçiçek yağı ve kanola yağı üretimi için Altınekin, bulgur üretimi için Karapınar, plastik entegre tesisleri için Cihanbeyli, şekerleme, susam vb. üretimi için Karaman, meyve suyu ve türevlerinin üretimi için Sarıoğlan, Taşkent ve Hadim ilçeleri arasında yer alan bir orta nokta belirlenmiştir. Yatırım kararları verilirken bir yerleşim yerinin diğerine göre daha fazla gelişmesine neden olacak kararlardan kaçınılmış, birden fazla yerleşim yerinin faydalanabileceği ve kalkınabileceği alanlar tercih edilmiştir. Kurulacak tesislerin belirlenmesinde bölgenin potansiyeli dikkate alınarak, yerleşik halkın üretim sürecine dâhil edilmesi teşvik edilmiştir.

Dengeli kalkınmaya katkı sağlayacak en önemli adımlardan biri, Sarıoğlan, Taşkent ve Hadim ilçelerinin potansiyelini açığa çıkarmaya yönelik olarak yapılan yatırımdır. Bu ilçeler, arazi yapısı açısından birbirine benzerdir, Toros dağlarının iç bölgelerinde kurulmuş olmaları nedeniyle dağlık yapıdaki arazi koşulları tarımsal faaliyetleri neredeyse olanaksız hale getirmektedir. Bu durum aynı zamanda bölgede ulaşım zorluklarının yaşanmasına ve göç kaybına neden olmaktadır. Yalnızca kar amacıyla hareket eden firmaların yatırım yapmaktan kaçınacağı bu bölgeye, Kooperatif tarafından yatırım yapılmıştır. Tarımsal arazisi yok denecek kadar az olan bu bölgenin, dağlık yapıdaki arazileri meyve ağacı dikilerek değerlendirilmiş, böylelikle üretim hacmi artırılmıştır. Bölgenin kalkınmasını sağlamak adına yapılan ön etüt çalışmalarına müteakip, yerleşik halkın, verimliliği yüksek olan üzüm, elma ve nar gibi meyve türlerini dikmesi teşvik edilmiş ve talep garantisi verilmiştir. Yerleşik halk tarafından üretilen ürünler Kooperatif tarafından satın alınarak, bölgeye kurulan meyve suyu, sirke ve pekmez üretim tesislerinde katma değeri yüksek olan ürünlere dönüştürülmektedir.

Farklı tarımsal ürün işleme tesislerinin kurulmasına, üretim için talep garantisinin verilmesine, üretici ortaklara finansal, teknik, teorik ve lojistik destekler sağlanmasına bağlı olarak tüm bölgedeki tarımsal ürün üretiminde büyük artışlar yaşanmaktadır. Hâlihazırda, 32 çeşit besin maddesinin ve bitkisel ürünün ortaklarca üretimi sağlanırken, üretilen bu ürünler Torku markası adı altında üretilen atıştırmalık gruplarında ve hazır gıda ürünlerinde kullanılarak katma değeri artırılmaktadır. Farklı alanlarda kurulan üretim tesisleriyle birlikte, pancar, sıvı yağ, et, süt gibi birçok üründe üretim miktarı yüksek oranlarda artmıştır.

4.6. Kooperatif tarafından yürütülen KSS projelerine ilişkin bulgular

'Türkiye'nin nüfusu kadar ağaç' adı altındaki sosyal sorumluluk projesi kapsamında 2004-2019 yılları arasında 20 milyondan fazla fidan dikimi gerçekleştirilmiştir. Konya ile ilçeleri arasındaki tüm yollarda çift yönlü olarak dikilen fidanların tutunmasını ve dayanıklılığını sağlamak amacıyla atık üretim tesislerinde elde edilen topraklar ve gübreler dikim esnasında kullanılmıştır. Hâlihazırda, dikilen tüm fidanların bakım ve sulama faaliyetleri de Torku tarafından yürütülmektedir. Belirlenen sosyal sorumluluk projesinin hedefine ulaşması bağlamında, yıllık 3,5 milyon fidan üretim kapasitesine sahip olan fidan üretim merkezi kurulmuştur. Bu proje kapsamında 67 ayrı yerde toplam 9400 dekarlık orman alanları oluşturulmuş, bu alanlara birbiriyle uyumlu yaban hayvanları salınmış,

oluşturulan ormanlık alanlardaki tozlaşmayı sağlaması için 500 kovan arı yerleştirmiştir. Ağaçlar bölgenin yalnızca görünümünü değil, iklimini de olumlu yönde etkilemeye başlamıştır.

Düzenli olarak gerçekleştirilen kan bağışlarının yanı sıra KSS projesi kapsamında organ bağışi kampanyası başlatılmış ve kurumsal anlamda yüzde 80 düzeyinde katılım sağlanmıştır. Ayrıca köylerde sağlık taraması gerçekleştirilmiş ve ihtiyaç sahiplerine tıbbi destek verilmiştir. Engelliler derneği ile yapılan işbirliğine bağlı olarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmak üzere her yıl akülü tekerlekli sandalye yardımı yapılmaktadır. Konya Şeker İlköğretim Okulunun 14 derslikli ek binası yapılmıştır. 2017 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Gıda ve Tarım Üniversitesine devredilen ve 1500 öğrencisi olan okulun tüm ihtiyaçlarını karşılayan Konya Şeker, ihtiyacı olan öğrencilere de maddi destek sağlamaktadır. Kooperatif, Konya Spor futbol ve basketbol takımlarının sponsorluğunu üstlenmekte, her yıl 1000 gence profesyonel antrenörlerden eğitim alma olanağı sağlanmaktadır. Futbol ve basketbolun yanı sıra bisiklet sporunu destekleyen sayılı kuruluşlardan biridir. Konya Torku Şekerspor, bisiklet takımı ile uluslararası turnuvalarda Türkiye'yi temsil etmektedir.

5. Sonuç ve öneriler

Bu çalışmanın amacı bölgesel kalkınma ile firmaların kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymaktır. Firmaların sosyal sorumluluğa dayalı faaliyetleri arttıkça buldukları bölgenin ve sonrasında ülkenin kalkınmasında etkin rol oynayacağı düşünülmüştür. Çalışma kapsamında söyleşi yöntemi ile TR5 Batı Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren Kooperatifin ekonomik faaliyetlerini yürütme yöntemi hakkında bilgi edinilmiştir. Söyleşi sonucunda, Torku ismiyle bilinen Konya Pancar Ekicileri Kooperatifinin, başarısızlıklarla anılan kooperatiflerin aksine, kuruluş amacına uygun olarak yardımlaşmayı ve dayanışmayı esas alan bir yaklaşımı benimsediği gözlenmiştir. Bir bütün halinde Kooperatifin faaliyetleri değerlendirildiğinde; kaynakların etkin kullanımında hassasiyet gösterildiği, üretim öncesi kararlarda ön etüt çalışanlarıyla en yüksek verimin elde edileceği üretim süreçlerinin belirlendiği sonuçlarına ulaşılmaktadır. Bu süreçte, bölge ya da ülke genelinde yetersiz arzın olduğu ya da hiç olmadığı ürün grupları öncelikli tutulmaktadır. Üretim sırasında maliyetleri azaltacak teknolojik yeniliklerden yararlanılmakta, atıkların geri kazanımını sağlayacak ve çevreye verilebilecek zararları engelleyecek yatırımlardan kaçınılmamaktadır. Üretim sonrasında açığa çıkan atıklar, en yüksek katma değer sağlanacağı sektörler belirlenerek, yeniden üretime sevk edilmektedir.

Kooperatif istihdam, ulusal gelir, dış ticaret, beşeri sermaye, sosyal sermaye ve yerleşme başta olmak üzere birçok yönden ülke ekonomisine katkı sağlamakta, bölgenin kalkınmasında etkin rol oynamaktadır. Çok sayıda ve çeşitlilikle üretimi olan Kooperatifin, sosyal sorumluluğa dayalı faaliyetleri maliyetlerini azaltmakta, verimliliğini artırmakta, farklı alanlarda farklı ürünlerle pazar payını artırmakta ve tüm bunların sonucunda karlılığını artırmaktadır. Kaynak kullanımında, üretim atıklarının ekonomiye kazandırılmasında, çevrenin iyileştirilmesinde ve çevreye verilecek zararların önüne geçilmesinde hassasiyet gösterirken, doğallaşmayı ve yerleşmeyi ön planda tutması, toplumsal itibarını ve güven duygusunu artırmaktadır.

Tüm firmaların faaliyetlerinin tek tek gözlenmesi ve bu faaliyetlerin buldukları bölgenin kalkınmasına olan etkilerinin tespitinin ulaşım ve zaman açısından oldukça maliyetli olması nedeniyle, yalnızca Torku'nun faaliyetleri üzerinden bölgesel kalkınma ile kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri arasındaki ilişkinin açıklanması bu çalışmanın en önemli kısıtıdır. Bununla birlikte kurumsal sosyal sorumluluk ve bölgesel kalkınma kavramlarına ilişkin çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen bu iki önemli kavram arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik çalışma sayısı oldukça azdır. Bu açıdan çalışmanın, alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sonraki çalışmalarda farklı bölgelerde faaliyet gösteren çok sayıda firmadan elde edilen veriler yoluyla, bölgesel kalkınma ile kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak ortaya konulabilir.

Merkezi otorite tarafından bölgesel kalkınmayı ve bölgeler arası kalkınma farklılıklarını azaltmayı hedefleyen çok yönlü politikalar uygulanmakta, projeler yürütülmektedir. Bu faaliyetler kapsamında firmalara özellikle az gelişmiş bölgelerin ekonomik anlamda kalkınmasını sağlamaya yönelik teşvikler düzenlenmektedir. Mevcut politikalara ilave olarak, bölgesel ve ulusal bazda kalkınmada firmaların rolünü artırmaya yönelik yeni düzenlemeler gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda, firmaların sıfır atık prensibine dayalı üretim yapmalarını teşvik eden yasal düzenlemeler yapılabilir. Firmaların sıfır atık prensibine dayalı kuracakları entegre tesislere gereken desteklerin sağlanması yoluyla ekonomik getiri, kaynak kullanımında tasarruf, çevreye olası zararların önüne geçilmesi gibi, kalkınmayı çok yönlü etkileyecek gelişmelere zemin oluşturulabilir.

Firmaların iç paydaşlarından biri olan çalışanlarına karşı daha fazla sosyal sorumluluk faaliyeti yürütmelerini sağlayacak yasal düzenlemeler gerçekleştirilebilir. Çalışanların ekonomik koşullarının iyileştirilmesinden daha ötede; onların niteliğini artıracak eğitici ve öğretici uygulamaların ve faaliyetlerin sayısını artırmayı teşvik eden

politikalara ağırlık verilebilir. Bölge kalkınma ajansları yoluyla, bölgenin kalkınmasında firmaların rolünü artırmaya yönelik faaliyetlerin yoğunlaşması sağlanabilir. Odalar, birlikler ve kooperatiflerin, buldukları alanlarda yönetimi ve organizasyonu sağlamada aktif rol almasını sağlayacak hukuki düzenlemeler yapılabilir. Yerel yönetimler, merkezi otoritenin bölge temsilcilikleri, bölgenin üreticileri, bölgenin yerleşik halkı ve bölgedeki eğitim kurumları arasındaki işbirliğinin artırılmasını sağlayacak düzenlemeler genişletilebilir.

Kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin toplumsal refaha olan katkısına göre sınıflandırılması yoluyla vergisel teşvikler de derecelendirilebilir. Böylelikle toplumsal refaha daha fazla katkı sağlayacak projelere firmaların yönlendirilmesi sağlanabilir. Ayrıca firmaların kurumsal sosyal sorumluluk projelerini yürütmelerinin yanında iç ve dış paydaşlarına fayda sağlayacak faaliyetleri yürütmeleri istenebilir.

Çok farklı boyutlarla tanımlanmaya çalışılan kalkınma kavramı, ekonomik, sosyal siyasal, çevresel, hukuksal birçok alanı kapsayan iyileşmeleri ifade etmektedir. Bu gelişmeler nicel göstergelerle delillendirilebilir. Ancak, nicel olarak ifade edilen bu göstergelerin açığa çıkmasını sağlayan nitel yapıdaki davranışlardır. Bu bağlamda kalkınma bir ülkedeki insan kalitesinin artmasıyla eş zamanlı olarak gerçekleşir. İnsan kalitesindeki artış kalkınmanın boyutları olarak ifade edilen ekonomik, sosyal, siyasal vb. alanlarda kendini gösterir. Özünde insan davranışları vardır ve insan, hayatın merkezinde olması nedeniyle tüm gelişmelerin seyrini belirleyici konumdadır. Hayat bir bütündür. Yalnızca ekonomik gelişmeleri ve iyileşmeleri ele almak ne kadar yetersiz bir bakış açısı ise, tek taraflı sosyal ya da çevresel gelişmeleri ve iyileşmeleri ele almak da yetersiz kalacaktır. Zira insan kalitesindeki artış sadece bir alana ya da bir bölgeye yansımaz; insanın irtibatlı olduğu her alanda kendini açığa çıkarır.

Yatırım kararlarında faiz oranları ile sermayenin getirisi arasında kıyaslama yapan, kar maksimizasyonu peşinde koşan firmalar üzerinden normatif iktisat önerilerinde bulunmak, kalkınmayı açıklamakta etkisiz ve yetersiz kalacaktır. Firmalar yalnızca kar amacıyla hareket ettikleri takdirde, diğer amaçlar önemini yitirecek ve bu durum ancak ekonomik iyileşmelere ve gelişmelere olanak verecektir. Bölgesel ve ulusal temelde kalkınmanın gerçekleşmesi için tüm bireylerin önce kendisini ve daha sonra çevresini iyileştirmeye dayalı bir anlayışı benimsemesi büyük önem taşımaktadır. Firmaların kar odaklı yaklaşımları doğalarında vardır. Ancak sosyal sorumluluğa dayalı yürütülen faaliyetler ilk aşamada firmalara ek külfetler getirecek olsa bile uzun vadede karlarını arttıracaktır. Tüm insanlığının ortak isteği sağlıklı ve mutlu bir hayat sürmekse kendisi dışındakilerinin mutsuz olacağı bir ortamda, firmaların namında, firma sahiplerinin ve yöneticilerin mutlu olması olanaksızdır. Firmaların kar odaklı yaklaşımları, kendilerine yalnızca gelir kaynaklı imkânları ve fırsatları arttıracaktır. Bu durum daha güvenilir bir piyasanın oluşmasına, belirsizliklerin ortadan kalkmasına, toplumsal itibar kazanmaya, müşteri sadakatinin oluşmasına imkân vermeyecektir. Firmalar sermaye güçlerini doğru şekilde yönlendirdikleri zaman, buldukları bölgenin koşullarını değiştirecek, karlılık ve refah eş zamanlı olarak gelişecektir. Toplumsal itibara sahip olan firmaların en önemli iç paydaşları olan çalışanları, firmanın sahip olduğu itibara bağlı olarak doğal seyrinde motive olacaktır. Bu durum doğrudan verimliliği arttıracak ve verimlilikteki artışa bağlı olarak maliyetler azalırken karlılıklar da artacaktır.

Her yıl farklı kurumlarca hazırlanan listelerde Türkiye'nin en karlı şirketleri arasında ön sıralarda yer alan özellikle büyük ölçekli firmaların, faaliyetlerini sosyal sorumluluklarına bağlı olarak yeniden gözden geçirmeleri Türkiye'nin kalkınması açısından büyük önem taşımaktadır. Sadece sosyal sorumluluk projeleri bağlamında kalmayıp, başta iç paydaşları olmak üzere tüm paydaşlarını dikkate alarak sorumluluğa dayalı davranışlarını arttırmaları, ekonomik getirinin yanında sosyal kaliteyi de arttıracaktır. Sermayedarların ve yöneticilerin, firmalarının karlılığında ve bugünkü konumlarına gelmelerinde, yalnızca kendi çabalarının olmadığını; ülkenin rekabet koşullarının yetersizliğinin de etkisinin olduğunu hatırlamaları yerinde olacaktır. Bu hatırlama bir yandan karlılıklarını sürdürmelerine imkân verirken bir yandan da ülkenin, her alanda kendine yeter konuma ulaşmasında ve her alanda karlılık endişelerinden uzak, toplum sağlığını ve refahını hukuki boyuttan daha ötede, etik boyutta dikkate alan bir anlayışa sevk edecektir. Sonucu itibarıyla toplumsal refahtaki artış nihayetinde kendine de yansıtacaktır.

Bir ülkedeki kalkınmanın sağlanmasında toplumun tüm kesimlerinin sorumluluğu, katkısı ve önemi vardır. Bununla birlikte ekonomik açıdan güçlü olanlar, yönetim açısından güçlü olanlar bir başka ifadeyle ekonomik karar birimlerinden biri olan merkezi otorite ve diğeri olan firmalar, yönetim ve sermaye gücünü ellerinde buldurmaları nedeniyle görece daha fazla sorumludurlar.

Yazarların katkı oranı beyanı

O. Bahar ve Y. Nas makalenin veri toplama, veri analizi, raporlaştırma ve diğer aşamalarından eşit düzeyde sorumlu olduğunu beyan ederler.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması belirtilmemiştir.

Etik Kurul Onayı

Bu araştırma Konya Şeker Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü Yusuf İnanç'ın gönüllü katılımı ile söyleşi yapılarak gerçekleştirilmiş olup etik açıdan uygun olmayan bir durum söz konusu değildir.

Kaynakça

- Adamek, P. (2014). "Corporate Social Responsibility as a Tool for Sustainable Regional Development: A Case Study in Moravian-Silesian and Zlín Region", XVII. Uluslararası Bölgesel Bilimler Kolokyumu, 18-20 Haziran 2014, Hustopeče, 749-756.
- Akbaş, İ. (2015). Bölgesel Kalkınma' da Yönetişim Kavramı, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 333-354.
- Akkoyunlu, G., Ş. & Kalyoncuoğlu, S. (2014). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışmalarının Marka Algısı Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 125-144.
- Alan, B. (2016). Öğretmen Eğitiminde Nitel Bir Araştırma Yöntemi Olarak Bireysel Araştırma, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 7-25.
- Avcı, N. & Akdemir, İ. (2014). Konaklama İşletmelerinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının İş Doyumu Üzerine Etkisi, *Ege Akademik Bakış*, 14(1), 125-135.
- Baah, K., D., Tawiah, K., A. & Agbeior, V. (2015). Corporate Social Responsibility in Ghana's National Development, *Indiana University Press Africa Today*, 62(2), 71-92.
- Bahar, O. (2007). Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açından Yeri ve Önemi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 1-19.
- Bakırcı, F., Ekinci, E., D. & Şahinoğlu, T. (2014). Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 281-298.
- Baykal, C., M. (2008). Hukuk-Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku Üzerine. *Ankara Barosu Dergisi*, 66(4), 76-87.
- Bedük, A. & Ganiyusufoğlu, A. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri, *Sosyoteknik Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 14-34.
- Bilgin, M. (2002). Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 7(2), 313-330.
- Bowen, R., H. (1953). Social Responsibilities of the Businessman, Iowa Press Üniversitesi, New York. https://books.google.com.tr/books?id=ALIPAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=one-page&q&f=false (Erişim Tarihi: 02.12.2019)
- Carroll, A., B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39-48.
- Çalışkan, O. & Ünüsan, Ç. (2011). Otel Çalışanlarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının İş Tatmini ve İşte Kalma Niyetine Etkisi, *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 154-166.
- Çeken, H. (2008). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 293-306.
- Çetin, M. (2006). Bölgesel Kalkınmada Sosyal Ağların Rolü: Silikon Vadisi Örneği, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(1), 1-25.
- Doğan, B. (2015). "Girişimciliğin Bölgesel Kalkınma Üzerine Etkisi", 1. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi, 6-8 Mayıs 2015, Gölbaşı-Adıyaman, 27-43.
- Doğan, S. & Yıldız, Z. (2007). Bölgesel Kalkınma, Turizmin İlişkisi ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(6), 147-181.
- Ekiztepe, B. (2012). Kırsal Turizmin Kırsal Kalkınmaya Etkileri: Teorik Bir Çalışma, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (2), 85-88.
- Engin, E. & Akgöz, B., E. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma Ve Kurumsal Sürdürülebilirlik Çerçevesinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Değerlendirilmesi, *Selçuk İletişim*, 8(1), 85-94.
- Ergün, T. & Çobanoğlu, N. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 97-123.

- Ersungur, Ş., M., Kızıltan, A. & Polat, Ö. (2007). Türkiye’de Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması: Temel Bileşenler Analizi, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 55-66.
- Ersungur, Ş., M. & Yalman, İ., N. (2009). Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği: Sivas İlinde Bir Uygulama, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 81-98.
- Fondevila, M., M., Abadía, J., M. & Scarpellini, S. (2017). CSR and Green Economy: Determinants and Correlation of Firms’ Sustainable Development, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 25(5), 756-771.
- Gardberg N., A. & Fombrun, C., J. (2006). Corporate Citizenship: Creating Intangible Assets across Institutional Environments. *The Academy of Management Review*, 31(2), 329-346.
- Gennaioli, N., La Porta, R., Lopez, S., F. & Shleifer, A. (2011). Human Capital and Regional Development, *National Bureau of Economic Research Working Paper No.17158*, Cambridge.
- Gerşil, G., S. & Aracı, M. (2011). Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 1, 39-74.
- Girgin, D. & Satmaz, İ. (2019). Özel Yetenekli Öğrencilerin Bilim ve Sanat Merkezinde Gerçekleştirilen Bilimsel Söyleşilere İlişkin Görüşleri, *Uluslararası Eğitimde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 3(4), 82-92.
- Gorski, H., Fuciu, M. & Croitor, N. 2014. Research on Corporate Social Responsibility in the Development Region Centre in Romania, *Procedia Economics and Finance*, 16, 224 – 233.
- Göküş, M., Özdemiray, S., M. & Göksel, Z., S. (2013). Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliğinin Önemi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 87-97.
- Göymen, K. (2004). *Yerel Kalkınma Önderi ve Paydaşı Olarak Belediyeler*. İstanbul: Pendik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gülmez, M. & Yalman, İ., N. (2010). Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Sivas İli Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 235-257.
- Gür, B. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ve Türkiye’de Mikro Finansman Uygulamaları, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 87-106.
- Gürel, T. (2010). Kurumsal Sosyal Sorumlulukta Yeni Yaklaşımlar ve Tartışılan Konular. *Selçuk İletişim*, 6(3), 111-122.
- Hahn, T. & Scheermesser, M. (2006). Approaches to Corporate Sustainability among German Companies. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 13, 150-165.
- Haller, A., P. (2012). Concepts of Economic Growth and Development. Challenges of Crisis and of Knowledge, *Economy Transdisciplinarity Cognition*, 151, 66-71.
- Harris, J., M. (2000). “Basic Principles of Sustainable Development”. *Global Development and Environment Institute Working Paper 00-04*, Tufts University, USA.
- Heikkurinen, P. & Bonnedahl, K., J. (2013). Corporate Responsibility for Sustainable Development: A Review and Conceptual Comparison of Market- and Stakeholder-Oriented Strategies, *Journal of Cleaner Production*, 43, 191-198.
- Işık, N. & Kılınç, E., C. (2011). Bölgesel Kalkınmada Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 9-54.
- İyigün, N., Ö. (2015). What Could Entrepreneurship do for Sustainable Development? A Corporate Social Responsibility-Based Approach, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 195, 1226-1231.
- Kan, M., Kan, A., Gülçubuk, B. & Peker, K. (2016). *Türkiye’de Yerel Ürünlerin Bölgesel Kalkınma Dinamikleri İçindeki Önemi*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Karabat, B., Ç. & Sönmez, Ö., A. (2012). Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliğinin Rolü, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-12.
- Karataş, M. & Çankaya, E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 29-55.
- Kasalak, M., A. (2014). Bölgesel Kalkınma Açısından Sosyokültürel Yapının Girişimciliğe Etkisi, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 249-266.
- Kayalak, S. & Kiper, T. (2006). “İstatistikî Bölge Birimleri Nomenklatörü’ne (Nuts) Göre Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar”, TÜCAUM IV. Coğrafya Sempozyumu, 25-26 Mayıs 2006, Ankara, 45-62.
- Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 11-29.
- Keskin, A. (2011). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü Ve Türkiye, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 125-153.

- Kolk, A. (2016). The Social Responsibility of International Business: From Ethics and the Environment to CSR and Sustainable Development, *Journal of World Business*, 51, 23-34.
- Kolk, A. & Tulder, R. (2010). International Business, Corporate Social Responsibility and Sustainable Development, *International Business Review*, 19, 119-125.
- Kuşat, N. (2012). Sürdürülebilir İşletmeler için Kurumsal Sürdürülebilirlik ve İçsel Unsurları, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 14(2), 227-242.
- Küçükaltan, D., Oğuzhan, A., Apak, S. & Boyacıoğlu, E., Z. (2005). Bölgesel Kalkınmada Kültürel Turizmin Etkisi: Kırkpınar Yağlı Güreşleri Örneği, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 1-22.
- Künü, S., Hopoğlu, S., Gürçam, Ö., S. & Güneş, Ç. (2015). Turizm ve Bölgesel Kalkınma Arasındaki İlişki: Doğu Karadeniz Bölgesi Üzerine Bir İnceleme, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 71-93.
- Memiş, H., Paksoy, H., M. & Paksoy, S. (2007). Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliğinin Önemi: GAP Bölgesinde Bir Araştırma, *Araştırma Makaleleri*, 137-152.
- Mesci, M. & Dönmez, G. (2016). Turizmin Bölgesel Kalkınma Ve Yerel Halk Üzerindeki Etkisi: Mudurnu Örneği, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 21-50.
- Mbilima, F. (2019). Extractive Industries and Local Sustainable Development in Zambia: The Case of Corporate Social Responsibility of Selected Metal Mines, *Resources Policy*, 1-19. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2019.101441>
- Ömür, G., A. (2010). İş Ahlakı Perspektifinde Yatırımcı İçin Kurumsal Yönetişimin Şeffaflık İlkesinin Önemi, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 43, 163-175.
- Paksoy, S. & Aydoğdu, M., H. (2010). Bölgesel Kalkınmada Girişimciliğin Geliştirilmesi: GAP-GİDEM Örnekleri, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 113-134.
- Pınar, A., & Arıkan, S., İ.(2003). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Bağlamında Devlet Yardımları, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 93-111.
- Pirili, M., U. (2011). Bölgesel Kalkınmada Kamu Yatırımlarının Rolü: Kuramsal Bir Değerlendirme, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 309-324.
- Popa, R., A. (2015). The Corporate Social Responsibility Practices in the Context of Sustainable Development. The Case of Romania, *Procedia Economics and Finance*, 23, 1279-1285.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital, *Journal of Democracy*, 6(1), 223-234.
- Rondinelli, D., A., & Berry, M, A. (2000). Environmental Citizenship in Multinational Corporations: Social Responsibility and Sustainable Development, *European Management Journal*, 18(1), 70-84.
- Sarıkaya, M. & Kara, F., Z. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmada İşletmenin Rolü: Kurumsal Vatandaşlık, *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 221-233.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 35-54.
- Sinemillioğlu, M., O. (2009). Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 245-268.
- Streimikiene, D., Simanaviciene, Z. & Kovaliov, R. (2009). Corporate Social Responsibility for Implementation of Sustainable Energy Development in Baltic States, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13, 813-824.
- Şahin, M. & Uysal, Ö. (2011). Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share Analizi, *Maliye Dergisi*, 160, 111-138.
- TDK, (2020). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (Son erişim tarihi: 20.04.2020).
- Türkoğlu, M. (2002). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri ve Bölgesel Kalkınmada KOBİ Temelli Stratejiler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 7(1), 277-300.
- UNCTAD, (1999). "The Social Responsibility Of Transnational Corporations", United Nations Conference on Trade and Development. New York and Geneva: United Nations.
- UNDP, (1996). "Human Development Report 1996". New York: Oxford University Press.
- WCED, (1987). "Our Common Future". New York: Oxford University Press.
- Xia, B., Olanipekun, A., Chen, O., Xie, L. & Liu, Y. (2018). Conceptualising the State of the Art of Corporate Social Responsibility (CSR) in the Construction Industry and Its Nexus to Sustainable Development, *Journal of Cleaner Production*, 195, 340-353

- Yayar, R. & Demir, Y. (2012). Bölgesel Kalkınma ve Yatırım Teşvikleri: Tokat İlinde Bir Uygulama, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39, 119-146.
- Yaylı, H. (2012). Çevre Etiği Bağlamında Kalkınma, Çevre Ve Nüfus, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 151-169.
- Zengin, E., Başkurt, M., & Es, M. (2014). Yerel Yönetimler Ve Yerel Kalkınma, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 95-124.

Extended abstract

It is a fact that is expressed by everyone that the development differences exist between the countries and the regions within the borders of the country. By the central authorities, many and different policies are determined and projects are implemented in order to ensure development on a national and regional basis. But, even in developed economies, regional development disparities couldn't been fully eliminated. These differences are felt even more intense in emerging economies such as Turkey. For this reason, the development activities are still up to date and are among the priority issues of central governments. Besides, with the liberalization policies, the determining role of companies in the markets has increased more and they have reached the power to affect the structure of a region or country with the decisions which they take. For this reason, it has been begun to question how companies carry out their profit-making activities and to what extent they participate in non-profit activities for the benefit of the society. Bowen (1953) defines these activities, which are described as the social responsibility of companies, as the whole of their responsibilities that ensure social improvement by taking into account their own interests and the interests of the society.

The concept of regional development that handled within the discipline of economics with the concept of corporate social responsibility that handled within the operating discipline are have great importance because of their contents. There are many studies in both the domestic literature and the foreign literature in which the concepts of regional development and corporate social responsibility (CSR) are discussed. However, there are almost no studies evaluating the relationship between CSR activities and regional development. However, there are almost no studies evaluating the relationship between CSR activities and regional development. The aim of this study is to reveal the relationship between regional development and corporate social responsibility activities. In this context, the relationship between regional development and CSR activities was dealt with theoretically, and later, known as Torku, the effects of Konya Beet Growers Cooperative's activities based social responsibility on the development of the region and the country's economy were evaluated. In this context, a conversation was held with the Press and Public Relations Manager of the Cooperative, Yusuf İnanç, using the interview method, which is one of the individual qualitative research methods, and comprehensive information was obtained about the Cooperative's CSR activities. As a result of the interview, it was concluded that the Cooperative has many activities based on corporate social responsibility and these activities significantly contribute to the development of the region and the national economy.

Production decisions taken by the cooperative based on social responsibility are based on three basic principles. The first of these is the zero waste principle. In this direction, while many integrated facilities are established for the recycling of waste generated as a result of production, policies are determined to ensure efficient use of resources during production. The second is to determine the product groups that will reveal the potential of the region and to ensure the participation of the people of the region in the production process. In this context, preliminary studies are carried out in each region to determine the products that will provide the highest yield, and farmers are provided with financial, technical, theoretical and logistical support for production. The third is the establishment of other facilities and infrastructure that reduce or completely eliminate dependency and provide logistical support in order to fulfill the needs during production such as training, energy and consumables.

Through integrated facilities, the use of resources, especially electricity and water, is being significantly reduced, and possible damages of wastes to air and the environment are prevented. At the same time, products with higher added value are produced by sending the wastes to production again. The use of additives harmful to public health is avoided as much as possible in the products produced, and natural production is given importance. The residents of the region are included in the production process, a qualified workforce is created through the university that established and the producer partners are regularly informed with seminars. In production decisions, priority is given to the production of products that depend to imports. As a result of these, while playing an active role in the development of the region, it also contributes to the national economy in many ways, mainly

employment, national income, foreign trade, human capital, social capital and localization. While the activities of the cooperative based on social responsibility significantly reduce production costs, it increases its profitability due to the increase in productivity. Responsibility-based activities bring to itself sense of social reputation and trust.

Making normative economy proposals over the companies that make a comparison between interest rates and return on capital in investment decisions that pursue profit maximization will be ineffective and inadequate to explain development. If firms act only for profit, other goals will lose their significance and this situation will only allow economic improvements. It is of great importance that all individuals adopt an understanding based on improving themselves first and then their environment in order to actualize development on a regional and national basis. All segments of the society have responsibility, contribution and importance in ensuring the development in a country. At the same time, one of the economic decision-making units, the central authority, and other one is firms, are relatively more responsible because of they hold the management and capital power. Firms among the most profitable companies of Turkey, especially large-scale firms' reviewing again their activities that depended to their social responsibilities have great importance in terms of Turkey's development.

Attitudes of Persian, Pashtun and Uzbek parents toward their daughters in learning English language in Takhar-Afghanistan

Besmillah Daqiq^{*a}

**Corresponding author*

^aFaculty of Language and Literature, English Department, Takhar University, Taloqn, Takhar Province, Afghanistan. Besmillah-raiq@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0548-393X>

Article Info

Abstract

Research Article

Received: 2 December 2020

Revised: 26 January 2021

Accepted: 29 January 2021

Keywords:

English,
Parents,
Attitude,
Daughter,
Learning

This study aimed to seek the attitudes of Persian, Pashtun, and Uzbek parents towards their daughters in learning English language in Takhar, Afghanistan. Research method was quantitative. Researcher gathered data from 160 parents purposefully in Takhar. The study instrument was a five-point Likert scale questionnaire. Researcher analyzed the data by SPSS software version 25. The researcher used descriptive statistics to determine the frequency and percentage and inferential statistics such as independent sample T-test to discover the difference between gender attitudes and independent one way ANOVA test to determine the differences in the attitudes of parents according to their age, ethnicity, and level of education toward their daughters in learning English language. Finding of the research revealed that parents have positive attitudes toward their daughters in learning English language with no difference by gender, age, ethnicity and level of education. The finding of the study is vital because it exposes that Muslim parents are not against their daughters in learning English language

1. Introduction

The role of language in our life is very remarkable and outstanding. The impact of language is as great as it distinguishes human beings from animals (Bloomfield, 1961). Knowledge of a language assists us to represent our views, desires, and even dreams (Abidin, Pour-Mohammadi, & Alzwari, as cited in Eshghinejad, 2016). Different factors affect the process of learning a language such as learning achievements, intelligence, personalities, motivation, age, aptitudes, anxiety, and attitudes in a foreign educational setting (Shams, as cited in Eshghinejad, 2016). The current age's vital need and eagerness in learning English as a second language has made it essential to research and discover causes that affect learning process. One of the most important factors is the attitudes of people toward learning English language. According to Inal, et al (as cited in Alkaff, 2013), our feelings that make our behaviors towards learning is the sense of attitude. Therefore, behavior is connected to attitude. Richards, et al (as cited in Debnath, 2017), defined language attitude as the feeling which speakers of various language or language varieties have towards each other's language or to their own language. Thus, studying the attitudes of parents toward their daughters in learning English language in Takhar, Afghanistan is considered very important to identify the position of that language among three Afghan ethnic parents (Persian, Pashtun and Uzbek.). Persian is an ethnic group that forms the second largest ethnic population of Afghanistan. Pashtun is also an ethnic group that is the first largest ethnic population of Afghanistan. Uzbek is as well an ethnic group that forms the third largest ethnic population of Afghanistan.

1.1. Problem statement

Although English language is taught at schools and universities in Afghanistan and it is a requirement for employment and higher education, many females in comparison to males are not capable to communicate in English language. This issue has decreased the chance of girls getting good jobs and doing higher studies in the

To cite this article: Daqiq, B. (2021). Attitudes of Persian, Pashtun and Uzbek parents toward their daughters in learning English language in Takhar-Afghanistan. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 7 (1), 72-81. DOI: <https://doi.org/10.24289/ijsser.852303>

Copyright © 2021 by IJSSER

ISSN: 2149-5939

country. The factors that have created a barrier on the way of girls to learn English language and boost it might have deep roots in their parents' attitudes. Therefore, the purpose of the current investigation is to figure out the attitudes of Persian, Pashtun, and Uzbek parents towards their daughters in learning English language in Takhar, Afghanistan.

1.2. Research objectives

- To investigate attitudes of Persian, Pashtun and Uzbek parents towards their daughters in learning English language.
- To discover whether there is any difference between attitudes of female and male parents regarding their daughters in English language learning.
- To find out whether there is any difference in the perceptions of parents by their ages concerning their daughters in English language learning.
- To detect whether there is any difference between parents' ethnicity and their attitudes towards their daughters in learning English language.
- To find out whether there is any difference in the attitudes of parents by their level of education towards their daughters in English language learning.

1.3. Research questions

- What are the attitudes of Persian, Pashtun, and Uzbek parents towards their daughters in learning English language?
- Is there any difference between parents' gender and their attitudes towards their daughters in learning English language?
- Is there any difference in the perceptions of parents by their ages regarding their daughters in English language learning?
- Is there any difference between parents' ethnicity and their attitudes towards their daughters in learning English language?
- Is there a difference in the attitudes of parents by their level of education towards their daughters in English language learning?

1.4. Hypotheses

- There is no significant difference in the attitudes of parents by gender concerning their daughters in English language learning.
- There is no remarkable difference in the attitudes of parents by their ages regarding their daughters in English language learning.
- There is no considerable difference in the perceptions of parents by their ethnicity about their daughters in English language learning.
- There is no difference in the perceptions of parents by their level of education towards their daughters in English language learning.

1.5. Significance of the study

This investigation will be done on three various ethnic group parents such as Persian, Pashtun, and Uzbek in Takhar, Afghanistan where the girls' English language proficiency is weaker than the boys. This research is one of the most important studies that is conducted in the field of exploring the attitudes of parents regarding their daughters in English language learning. The outcomes of present research will assist ministries of education and higher education to concentrate more on teaching English language to girls. Moreover, the outcome of this study will present a real picture of Afghan parents' attitudes and beliefs towards their daughters in learning English language to other nations.

2. Literature review

The ability to communicate in many languages is a need which is existed across the world. The importance of learning a foreign language for interaction is for some reasons. Based on a research, many parents stated that it is very important to speak at least two languages in order to communicate with individuals from other

nationalities. Also, it was stated that for finding a job, a foreign language as a means is essential to be learned. In addition, it was believed that foreign languages learning is a need for educational and vocational reasons. For instance, giving information to a tourist, using internet and finding a job in the future. Many parents exposed their positive attitudes towards learning a foreign language because it is a pressing need in the current globe. However, some parents had negative views towards learning foreign languages based on their beliefs those who learn foreign languages imitate foreign culture. Based on the belief of some other parents, the benefit of learning a second foreign language is that children might become familiar with other civilizations and traditions and that would assist them to leave racist behaviors. Based on the research regarding the effectiveness of learning foreign languages, male parents believed more strongly that learning a foreign language is an essential means for their kid's future than female parents (Griva1 & Chouvarda, 2012). The change of attitudes, description and influence might be remarkable among genders and also cultural settings as well. For example, Women perceptions are more positive regarding learning English language in Japan that, according to Kobayashi, might be because women are marginalized in the society. Whereas, the attitudes of Iranian men are positive regarding learning English language.

It is thought that the women who are marginalized in the community is not interested in learning other language that gives them more speech liberty and/or various status. For example, the perceptions of women who live in Turkey regarding learning English language are more positive although their socio-cultural positions are much limited in their social actions. (Kobayashi, Soleimani, Hanafi, & Karahan, as cited in Penjak & Karninčić, 2015). Gardener (as cited in Petchprasert, 2014), stated that parents' beliefs and attitudes regarding language learning is one of influential factors in second language development for young children. Raja (2011), conducted a research to discover the main causes of the challenges in learning ESL. His respondents were 400 students' boys and girls. He tested the data through mean, T-test and ANOVA. He found that the leading challenges of girls in learning English are environment and lack of reading and listening habits.

Based on finding of research, most of the parents acknowledged that English language is very necessary in everyday life and also because of its function as a lingua franca. In addition, learning English is a vital means for their children's future academic and vocational development. Also, it was stated that English is widely applied as a lingua franca in many sections like lyrics, mass media, technology and commerce (Griva1 & Chouvarda, 2012). The second or foreign language skill is regarded very essential for successful action in current globalized universe in which there is raising mobility between countries for different purposes: education, work, tourism or social purposes (Butler & Enever, as cited in Bago, 2018). Crystal (as cited in Estliden, 2017), stated that a language truly reaches universal status when it develops a unique function that is known in all countries. The manner that a language can reach to a desired position can be due to using and valuing by individuals in the countries that is not their native language. Crystal suggests two manners for a language to achieve its status in the society.

First of all, when a language is used as a means of communication in media, law courts, and educational settings and in government, it can become the official language of a country. The manner which is suggested secondly is that a language can get its high position in a country by spreading it though the language does not have a formal position in the country. Crystal argued that one of the main reasons for the spread of English is that it has repeatedly been in the right place at the same time.

Al-Qahtani and Al zumor (as cited in Youssef Mtawaa, 2017), stated that parents' perceptions function an important role in the scope of their children education. Hence, they did an investigation to find out the perceptions of Saudi parents toward application of English as means of teaching in international private elementary schools and significance of English language. The findings of the research showed that the participants had positive perceptions toward English and also they revealed their knowledge towards the importance of teaching their kids the English language as a means of travel, trade and communication.

Research was carried out in India to explore the views of parents towards their children education and schooling. The outcome of the study illustrated that parents had positive attitudes towards education and schooling of their children (Samal, 2012). Sarani and Khoshkhoonejad (n.d), conducted a study to find out the relationship between Iranian parents' motivations and their children English achievements and their English ability. Questionnaire was used for collecting data. The participants were 120 parents. The study outcome revealed that parents' motivations, attitudes, and the activities they have done at home toward the learning of English language are indicative that children's language achievement and school success are considerable and high. Kim (2020), carried out a research to find out perceptions of South Korean parents toward learning English language. The research method was survey method. The finding of the study exposed that parents regard English language very

important for success in South Korea. However, they expressed their tiredness of extreme pressure put on learning English language and social difficulties caused by it.

3. Methodology

3.1. Research design

This study is a quantitative survey research design. This design was selected because by this investigation design, it was easier to have more participants and valid data. Descriptive and inferential statistics were used for analyzing data. The researcher used descriptive statistics to determine frequency and percentage of the data analysis. If the researcher only presented raw data, it would be difficult to interpret the data. Hence, descriptive statistics are important because they assist researchers to describe, display or summarize a large amount of data in a meaningful manner. Researcher used inferential statistics to test the hypotheses and draw conclusions. They are important because represent the population accurately. A five-point Likert scale questionnaire was used for collecting data. The participants were needed to choose the answers of 14 statements ranged from strongly agree to strongly disagree based on their attitudes regarding their daughters in learning English language and also their demographic variables, i.e., gender, age, ethnicity and educational level.

3.2. Participants

The research participants were 120 fathers and 40 mothers from Taloqan city of Takhar province in Afghanistan. They were totally 160 participants. Forty (40) of the fathers were Persian, forty (40) were Pashtun and forty (40) were from Uzbek tribe. Twenty (20) of the mothers were Persian, ten (10) of them were Pashtun and ten (10) of them were Uzbek. 29% of the respondents aged between 20 and 30. 51% of respondents aged between 31 and 40. 15% of the study subjects aged between 41 and 50 and 5% of the respondents aged between 51 and 60 years old. The participants were selected purposefully because they were parents and they were not in public places like university or a party to select them randomly. Also, it was hard to find more eager parents to choose a sample of them randomly. According to Tongco (2007), purposive sampling is very efficient and practical if it is employed correctly.

Table 1. Participants' demographic variables representation

Demographic Variables		Frequency	Percentage
Gender	Male	120	75%
	Female	40	25%
	Total	160	100%
Level of Education	Master	8	5%
	Bachelor	49	31%
	High School graduate	55	34%
	Secondary School Education	15	9%
	Uneducated	33	21%
Total	160	100%	
Age	20-30	47	29%
	31-40	81	51%
	41-50	24	15%
	51-60	8	5%
	Total	160	100%
Ethnicity	Persian	60	38%
	Pashtun	50	31%
	Uzbek	50	31%
Total	160	100%	

3.3. Instrument

A five-point Likert scale questionnaire instrument was employed for collecting data. The questionnaire was adapted from Attitudes towards English Language Learning among EFL Learners at UMSKAL developed by Ahmed (2015). The questionnaire contained 14 statements. The questionnaire was ranged from strongly agree to strongly disagree. In the questionnaire, the participants selected their attitudes options regarding learning English language by their daughters in the given five-point Likert scale questionnaire knowingly. According to Dörnyei & Taguchi (as cited in Ahmed, 2015), questionnaire is one of the most usual ways of collecting data in second language research. Questionnaire is very common because it is easy for the researchers to collect more information

in a short time. Based on Brown belief (as cited in Macky & Gass, 2005), questionnaire is any kind of written tools which provides research participants some questions or statements to which they respond either by writing their responses or choosing from among available responses.

3.4. Validity

The questionnaire was delivered to three of English lecturers who are teaching English language and literature as official academic members in Takhar University in order to give feedback for revision and improvement. After getting the commented questionnaire back, the errors and problems were edited. Then the English questionnaire was translated into Dari language. The Dari questionnaire was delivered to two associate professors in the department of Dari language and literature to give comment. After receiving the commented questionnaire, it was edited based on the comments and distributed to research participants to collect data.

3.5. Reliability

According to Cohen, Manion, and Morrison (as cited in Orfan, 2020), the wording of the questionnaire is really important and the success of a questionnaire depends on the issues that the investigator conduct a pretest (pilot). A pretest was administered on 30 parents who were not the actual respondents of the research. The parents were selected purposefully from Taloqan City of Takhar, Afghanistan to measure the reliability of the statements of the questionnaire. After responding the questionnaires by parents, the data were analyzed by using SPSS version 25. The reliability of test in table 2 showed that the value of Cronbach's Alpha is 0.8 which shows high reliability of the questionnaire.

Table 2. Reliability test description

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
0.890	0.860	14

3.6. Data collection procedure

First, a five-point Likert scale questionnaire was adapted and prepared. Then it was translated into Dari language. After that, the male and female participants were specified. Next, forty questionnaires were given to my wife to give them to forty Persian, Pashtun and Uzbek women to fill them in, and one hundred and twenty questionnaires were given for men by the researcher. It worth to be mentioned that my wife was instructed to guide the female participants clearly to fill the questionnaires accurately. After that, It was asked the respondents whether they are ready to take part in this study or not. After getting their permission, it was explained what the project was. Next, a clear instruction was given. Then questionnaires were distributed to the participants in their houses in Taloqan City of Takhar, Afghanistan. After questionnaires completion, they were collected and analyzed for finding the result of investigation

3.7. Analysis of data

Data analysis is the steps of examining and interpreting the gathered data via separating it into fundamental elements to show its traits, structures and subject matters. According to O'Connor and Gibson (2003), the organization of data should be in a way that is easy to look at, and that helps the investigator to go through each point to pick out concepts and issues. A survey was conducted on 160 fathers and mothers who were living in Taloqan City of Takhar, Afghanistan.

This study was done to find the parents' attitudes towards their daughters in learning English language. The data obtained from the questionnaires were analyzed by using the Statistical Package for the Social Science (SPSS) version 25 software. For first question analysis, descriptive statistics approach was used to determine frequency and percentage. For second question analysis, inferential statistics such as independent sample T-test was employed to discover the difference between gender attitudes. For questions number three, four and five, independent one way ANOVA test was used to determine the differences in the attitudes of parents according to their age, ethnicity, and level of education toward their daughters in learning English language.

4. Result

Table 3 illustrates the gender, level of education, age and ethnicity of the research respondents. As it is displayed in the table, there are males that make 75% of the research respondents and females that form 25% of the participants. In the part of educational level, participants holding master degree make 5% of the research subjects.

The participants holding bachelor degree form 31% of the investigation subjects. Individuals having high school graduation certificate make 34% of the research participants. People with secondary school degree form 9% of the study subjects. Individuals who are uneducated make 20% of the research participants.

Also, in table 3, the ages of research participants are displayed. As it shows, 29% of the participants are between 20 and 30 years old. 50% of the participants are between 31 and 40. 15% of the research subjects are between 41 and 50 and 5% of the participants are between 51 and 60 years old. As it is demonstrated in the table 3, more than 50% of the research participants are between 41 and 50 years old. Regarding ethnicity, there were three ethnic groups such as Persian, Pashtun and Uzbek as research participants. As it is depicted in the table, Persian research participants make 38% of the subjects. Pashtun participants form 31% of the research subjects and Uzbek participants make 31% of the research subjects as well.

Table 3. Participants' demographic variables

Demographic Variables		Frequency	Percentage
Gender	Male	120	75%
	Female	40	25%
	Total	160	100%
Level of Education	Master	8	5%
	Bachelor	49	31%
	High School graduate	55	34%
	Secondary School Education	15	9%
	Uneducated	33	21%
	Total	160	100%
Age	20-30	47	29%
	31-40	81	51%
	41-50	24	15%
	51-60	8	5%
	Total	160	100%
Ethnicity	Persian	60	38%
	Pashtun	50	31%
	Uzbek	50	31%
	Total	160	100%

Table 4. Representation of output for first hypothesis test

		Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Average	Equal variances assumed	1.541	.216	.100	158	.921	.01250	.12535	-.23508	.26008
	Equal variances not assumed			.092	59.376	.927	.01250	.13525	-.25809	.28309

Table 4 displays the outcome for independent sample T- test. It indicates that p value is greater than the alpha value ($P=0.9$). Therefore, we accept the null hypothesis. In the result, there is no significant difference between parents' gender and their perceptions regarding their daughters in English language learning.

Table 5. Representation of output for second hypothesis test

ANOVA					
Average					
	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1.665	3	.555	1.189	.316
Within Groups	72.821	156	.467		
Total	74.486	159			

Table 5 demonstrates the output for independent one-way ANOVA. It indicates that p value is greater than the alpha value ($P=0.3$). Therefore, we accept the null hypothesis. In the result, there is not any significant difference between parents' age and their attitudes towards their daughters in learning English language.

Table 6. Representation of output for third hypothesis test

ANOVA					
Average					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1.528	2	.764	1.644	.197
Within Groups	72.958	157	.465		
Total	74.486	159			

Table 6 shows the output for independent one-way ANOVA. It indicates that p value is greater than the alpha value ($P=0.19$). Hence, we fail to reject the null hypothesis. In the result, there is no significant difference between parents' ethnicity and their attitudes towards their daughters in learning English language.

Table 7. Representation of output for fourth hypothesis test

ANOVA					
Average					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2.371	4	.593	1.274	.283
Within Groups	72.115	155	.465		
Total	74.486	159			

Table 7 displays the output for independent one-way ANOVA test. It indicates that p value is greater than the alpha value ($P=0.28$). Therefore, we accept the null hypothesis. The result reveals that there is no significant difference between parents' level of education and their attitudes towards their daughters in learning English language.

Table 8. Descriptive statistics of parents' attitudes toward their daughters in learning English language

Statements	Strongly Agree		Agree		Neutral		Disagree		Strongly Disagree	
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
I encourage and support my daughters to learn English language that can find good jobs in the country	71	44	71	44	1	1	13	8	4	3
I encourage and support my daughters to learn English language that can do their higher education abroad	8	5	43	27	2	1	68	43	39	24
I encourage and support my daughters to learn English language so that they can translate religious books from their native language into English language that non-Muslims can use them	51	32	85	53	2	1	19	12	3	2
I encourage and support my daughters to learn English language in order that they can use the English sources for increasing their knowledge bases	7	4	19	12	2	1	66	41	66	41
I do not allow my daughters to spend their valuable time for learning English language because it is not incumbent according to our religion	0	0	12	8	6	4	63	39	79	49
I do not allow my daughters to learn English language because it paves the way for imitation of non-Muslim's culture	5	3	20	13	1	1	66	41	68	43
I do not allow my daughters to learn English language because it is time-consuming and wastes the times of studying other subjects	3	2	10	6	1	1	71	44	75	47
I do not allow my daughters to learn English language because it paves the way for non-Muslims to change my daughters' beliefs	5	3	22	14	6	4	57	36	70	44
I allow my daughters to learn English if their teachers are females	55	35	47	29	5	3	45	28	8	5
I allow my daughters to learn English whether their teachers are females or males	9	6	50	31	7	4	60	38	34	21

The first item of the questionnaire that elicited the information on parents' attitudes towards their daughters in learning English indicates that 44% of the participants have strongly agreed and 44% agreed, 1% of the respondents had no opinion, 8% disagreed and 3% strongly disagreed with the statement (I encourage and support my daughters to learn English language that can find good jobs in the country). 5% of the respondents strongly agreed, 27% agreed, 1% had no opinion, 43% disagreed and 24% strongly disagreed with the statement (I encourage and support my daughters to learn English language that can do their higher educations abroad). 32% of the participants strongly agreed, 53% agreed, 1% had no opinion, 12% disagreed and 2% strongly disagreed with the statement (I encourage and support my daughters to learn English language so that they can translate religious books from their native language into English language that non-Muslims can use them). 4% of the respondents strongly agreed, 12% agreed, 1% had no opinion, 41% disagreed and 41% strongly disagreed as well with the statement (I encourage and support my daughters to learn English language in order that they can use the English sources for increasing their knowledge bases). 8% of the participants agreed, 4% had no opinion, 39% disagreed and 49% strongly disagreed with the statement (I do not allow my daughters to spend their valuable time for learning English language because it is not incumbent according to our religion). 3% strongly agreed, 13% agreed, 1% had no opinion, 41% strongly disagreed and 43% disagreed with the statement (I do not allow my daughters to learn English language because it paves the way for imitation of non-Muslim's culture). 2% of the respondent strongly agreed, 6% agreed, 1% had no opinion, 44% disagreed and 47% strongly disagreed with the statement (I do not allow my daughters to learn English language because it is time-consuming and wastes the times of studying other subjects). 3% of the participants, strongly agreed, 14% agreed, 4% had no opinion, 36% disagreed and 44% strongly disagreed with the statement (I do not allow my daughters to learn English language because it paves the way for non-Muslims to change my daughters' beliefs and mislead them). 35% of the participants strongly agreed, 29% agreed, 3% had no opinion, 28% disagreed and 5% strongly disagreed with the statement (I allow my daughters to learn English if their teachers are only females). 6% of the respondents strongly agreed, 31% agreed, 4% had no opinion, 38% disagreed and 21% strongly disagreed with the statement (I allow my daughters to learn English whether their teachers are females or males).

5. Discussion

Several researches reported a relationship between attitude and learning, specially learning English language. Present investigation was aimed to seek the attitudes of Persian, Pashtun and Uzbek parents toward their daughters in learning English language in Takhar, Afghanistan, and also it aimed to figure out whether variables such as gender, age, ethnicity and level of education influence the attitudes of participants. 88% of the participants have strongly agreed and agreed that they support their daughters to learn English language because of finding good jobs. 67% of respondents strongly disagreed and disagreed that their daughters learn English for doing their higher education abroad. 85% of participants strongly agreed and agreed that their daughters learn English to translate religious books from their native language into English language that non-Muslims can use them. 82% of participants strongly disagreed and disagreed that their daughters learn English to use the English sources for increasing their knowledge bases. 88% of the subjects strongly disagreed and disagreed that learning English is not necessary in Islam religion. 84% of the participants strongly disagreed and disagreed that learning English language paves the way for imitation of non-Muslim's culture. 91% of the participants strongly disagreed and disagreed that learning English language is time-consuming and wastes the times of studying other subjects. 80% of the participants strongly disagreed and disagreed that learning English paves the way for non-Muslims to change their daughters' beliefs and mislead them. 64% of the participants strongly agreed and agreed that they allow their daughters to learn English if their teachers be only females. 59% of the participants strongly disagreed and disagreed whether their daughters are taught English by female or male teachers.

The data analyses showed that the overall attitudes of parents are positive toward their daughters in learning English language. The outcome is identical with the findings of the studies conducted by Al-Qahtani and Al zumor (as cited in Youssef Mtawaa, 2017), Butler and Enever, (as cited in Bago, 2018), Crystal (as cited in Estliden, 2017), Grival and Chouvarda (2012), Samal (2012), Kim (2020), and Sarani and Khoshkhoonejad (n.d). However, it disaccorded with the point "some parents had negative views towards learning foreign languages based on their beliefs those who learn foreign languages imitate foreign culture" narrated by Grival and Chouvarda (2012). Moreover, the research displayed that there were not any considerable differences in the respondents' attitudes by their gender, age, ethnicity and level of education. It contradicted the findings of investigations carried out by Grival and Chouvarda (2012) and Kobayashi, Soleimani, Hanafi, & Karahan (as cited in Penjak & Karninčić, 2015).

6. Conclusion

The principal purpose of the research was to explore the attitudes of Persian, Pashtun, and Uzbek parents toward their daughters in learning English language in Takhar, Afghanistan. It also tried to seek the differences in the attitudes of parents toward their daughters in learning English language by gender, age, ethnicity and level of education. The outcome of the study is indicative that 88% of the participants were supportive of their daughters to learn English language to find good jobs. 67% of respondents were opposite of their daughters in learning English for doing their higher education abroad. 85% of participants had positive perceptions to their daughters in learning English for translating religious books from their native language into English language that non-Muslims can use them. 82% of participants were opposite that their daughters learn English to use the English sources for increasing their knowledge bases. 88% of the subjects contradicted to statement 'learning English is not necessary in Islam religion'. 84% of the participants strongly disagreed and disagreed that learning English language paves the way for imitation of non-Muslim's culture. 91% of the participants opposed to the statement 'learning English language is time-consuming and wastes the times of studying other subjects. 80% of the participants strongly disagreed and disagreed that learning English paves the way for non-Muslims to change their daughters' beliefs and mislead them. 64% of the participants strongly agreed and agreed that they allow their daughters to learn English if their teachers be only females. 59% of the participants strongly disagreed and disagreed whether their daughters are taught English by female or male teachers. The findings of the study reveal that the overall perceptions of parents are positive toward their daughters in learning English language. In addition, it indicates that there are not any considerable differences in the perceptions of parents toward their daughters in learning English language by gender, age, ethnicity and level of education.

7. Future implications

This investigation has some implications for the Ministry of Education, schools and government of Afghanistan. Although insecurity, female harassment, poverty, unemployment and also low quality of teaching in public schools are vast in Afghanistan, the parents have positive perceptions toward their daughters in learning English language. Hence, the government should provide job opportunities for those who have English language skills because the study finding revealed that majority of parents encourage their daughters in learning English language to find good jobs. On the other hand, ministry of education and schools should upgrade the quality of lessons that girls can learn English in schools very well. In addition, the English subject should be included in the entrance exam to university because it strongly persuades the exam applicants to do more effort in learning English language.

Author contribution statements

B. Daqiq contributed to the design and implementation of the research, to the analysis of the results and to the writing of the manuscript.

Disclosure statement:

No potential conflict of interest was reported by the authors.

Ethics committee approval:

All responsibility belongs to the researchers. All parties were involved in the research of their own free will.

References

- Alkaff, A. (2013). Students' attitudes and perceptions towards learning English. *Arab World English Journal*, 4(2), 106-121.
- Ahmed, S. (2015). Attitudes towards English language learning among EFL learners at UMSKAL. *Journal of Education and Practice*, 6, (18), 6
- Bloomfield, L. (1961). *Language*. Chicago, US: The University of Chicago Press.
- Debnath, A. (2017). Parental attitude to home language: A study on the students of English medium school of Bangladesh. East West University.
- Estliden, K. P. (2017). Why is it important to learn English? A study of attitudes and motivation towards English and English language learning in Swedish upper secondary school. Sweden: Academy of Education and Economy.

- Eshghinejad, S. (2016). EFL students' attitudes toward learning English language: The case study of Kashan University students, *Cogent Education*, 3(1), 1-13. DOI: 10.1080/2331186X.2016.1236434
- Griva, E., & Chouvarda, P. (2012). Developing plurilingual children: Parents' beliefs and attitudes towards English language learning and multilingual learning. *World Journal of English Language*, 2(3), 3-6. DOI: <https://doi.org/10.5430/wjel.v2n3pl>
- Kim, J. (2020). *Korean parents' perceptions and attitudes towards the study of English in South Korea* (Master's thesis, the Purdue University, Indiana, United States of America). Retrieved from [http://pstorage-purdue-258596361474.s3.amazonaws.com/23820734/JoysthesisFinal version.pdf](http://pstorage-purdue-258596361474.s3.amazonaws.com/23820734/JoysthesisFinal%20version.pdf)
- Mackey, A., & Gass, S.M. (2005). *Second language research: Methodology and design*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- O'Connor, H., & Gibson, N. (2003). A Step-by-step guide to qualitative data analysis. *A Journal of Aboriginal and Indigenous Community Health*, 1(1), 63-90.
- Penjak, A., & Karninčić, H. (2015). Attitudes, motivation and parental encouragement in learning English as a foreign language: The Croatian context. *Journal of Foreign Languages, Cultures and Civilization*, 3 (2), 17-23. DOI: 10.15640/jflcc.v3n2a3.
- Petchprasert, A. (2014). The influence of parents' backgrounds, beliefs about English learning, and a dialogic reading program on Thai kindergarteners' English lexical development. *English Language Teaching*, 7, (3), 50. doi:10.5539/elt.v7n3p50
- Raja, W.D. (2011). Causes of problems in learning English as a second language as perceived by higher secondary students. *I-manager's Journal on English Language Teaching*, 1, (4), and 40
- Samal, R. (2012). Parents' attitude towards schooling and education of children. (Master's thesis, the National Institute of Technology, Rourkela, India). Retrieved from [https://core.ac.uk/download /pdf/53188282.pdf](https://core.ac.uk/download/pdf/53188282.pdf)
- Sarani, A., & Khoshkhoonejad, A. (n.d). The relationship between Iranian parents' motivations and their children English language achievement and proficiency. *Journal of Elementary Education*, 26, (1), 81-97
- Tongco, M. D. C. (2007). Purposive sampling as a tool for informant selection. *Ethnobotany Research and Applications*, 5, 147-158. DOI: 10.17348/era.5.0.147-158
- Youssef Mtawaa, J. B. (2017). Examining the impact of gender and students' parents on attitudes towards English: The case of Saudi Arab students and their parents in Al-Kamel College of Science and Arts. *International Journal of Social Science and Humanity*, 7 (4), 223. DOI: 10.18178/ijssh.2017.7.4.826

Besmillah Daqiq is a junior lecturer in the English department of language and literature faculty at Takhar University, Afghanistan. His research interests are teaching and learning, Teaching English for speakers of other languages, social studies, religious studies, technology based education and etc.

Covid-19 sürecinde tüketicilerin otel seçimini etkileyen faktörler¹

The factors affecting hotel choice of consumers during the Covid-19 process

Mahmut Demir^a, Şirvan Şen Demir^b, Fatma Doğanay Ergen^c ve Ali Dalgıç^d

^aProf. Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Isparta, Türkiye. mdemir1@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5878-2717>

^bProf. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Isparta, Türkiye. sirvansendemir@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3253-1001>

^cDr.Öğr. Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Isparta, Türkiye. fatmaergen@isparta.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2818-8944>

^dDr.Öğr. Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Isparta, Türkiye. alidalgic@isparta.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5575-4825>

Makale Bilgisi	Öz
Araştırma Makalesi Gönderilme: 5 Kasım 2020 Düzeltilme: 10 Ocak 2021 Kabul: 22 Ocak 2021 Anahtar kelimeler: Covid-19, Otel Covid-19 tedbirleri, Otel özellikleri, İnsan yoğunluğu, Otel hizmetleri, Otel seçimi	Covid-19'un küresel ölçekte turizm sektörünü etkileyerek özellikle otel endüstrisi üzerinde ekonomik kayıplara sebep olduğu görülmektedir. Pandemi sürecinde tüketicilerin otel seçimlerini etkileyen faktörlerin bilinmesi otellerin uygulamalarını bu doğrultuda yeniden gözden geçirmelerine böylece söz konusu kayıpların giderilmesine katkı sağlayabilecektir. Bu kapsamda araştırma ile pandemi sürecinde tüketicilerin tatil satınalma davranışını etkileyen faktörlerin konaklama tesisi ve hizmetlerine yönelik tedbirler çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında anket tekniğinden faydalanılmış olup araştırma 791 yerli turist ile gerçekleştirilmiştir. Pandemi sürecinde tüketicilerin tatil satınalma kararı üzerinde etkisine yönelik oluşturulan 5 hipotezden 4'ü desteklenmiş 1'i reddedilmiştir. Covid-19'a yönelik, tesisin Covid-19 tedbirleri, tesisin özellikleri, tesisin insan yoğunluğu ve tesisin hizmet uygulaması tüketicilerin tatil satınalma sürecinde otel seçim kararını etkilerken hizmet tercihlerinin bir etkisi olmadığı görülmektedir. Araştırmada pandemi koşulları dikkate alınarak tüketicilerin tatillerine ilişkin konaklama tesisi ve çevresine yönelik tedbirler önemli hale gelmektedir.
Article Info	Abstract
Research Article Received: 5 November 2020 Revised: 10 January 2021 Accepted: 22 January 2021 Keywords: Covid-19, Hotel Covid-19 measures, Hotel characteristics, Human density, Hotel services, Hotel choice	It is seen that Covid-19 affects the tourism industry on a global scale, causing economic losses, especially in the hotel industry. Knowing the factors affecting the hotel choices of consumers during the pandemic process may contribute to the hotels reviewing their practices in this direction, thereby eliminating the said losses. In this context, it was aimed to evaluate the factors affecting the hotel choice behavior of consumers during the pandemic process within the framework of measures for accommodation facilities and services. The survey technique was used within the scope of the research and the research was conducted with 791 domestic tourists. During the pandemic period, 4 of the 5 hypotheses created for the effect of consumers on the hotel choice decision were supported and 1 was rejected. Covid-19 measures of the hotel, the characteristics of the hotel, the human density of the hotel and the service practices of the hotel affect the hotel choice decision of consumers, but personal service preferences do not. Considering the pandemic conditions in the research, the measures for the accommodation facility and its environment regarding the holidays of the consumers become important.

¹"Bu çalışma Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklenmiş olan "2020-CVD191-0062" numaralı "Covid-19 ve Turizm: Salgının Sosyal, Beşeri ve Ekonomik etkileri, sorunlar ve çözümleri" isimli projeden üretilmiştir.

1. Giriş

Covid-19 halk sağlığı açısından bulaşıcı bir hastalık olması ve yaygın bir risk oluşturması sebebiyle dünya çapında insanların yaşamlarını etkileyen koşullar yaratmıştır. Ülkeler, virüsün yayılmasını yavaşlatmak için, halk sağlığı tesislerinin iyileştirilmesi, hedeflenen test sayıları ve hasta takibi, sokağa çıkma önlemleri ve sınırların kapatılması gibi bir dizi önlemleri kapsayan politikalar uygulamaya koymuşlardır (United Nations, 2020). İzlenen politikalarından biri de Covid-19 nedeniyle dünyadaki tüm destinasyonların seyahat kısıtlamaları getirmesi olmuştur. Getirilen kısıtlamalar ve alınan önlemler birçok endüstri ve kişisel hizmetlerin sunumunu etkileyerek talep (sınırların kapatılması, hareket özgürlüğünün kısıtlanması, misafirlerin enfeksiyon korkusu) ve arz yönlü (konaklama, yiyecek-ıçecek ve turizm için kullanılan eğlence tesislerinin kapatılması) olumsuz etkilere neden olmaktadır (United Nations, 2020; Uğur ve Akbıyık, 2020). Ulusal ve uluslararası düzeyde seyahat engelleri söz konusu olduğu andan itibaren büyük ölçüde turistlere dayanan konaklama işletmeleri etkilenen ilk sektörlerden biri olmuş ve en son kurtarılan sektörlerden biri olacağı öngörülmektedir. Seyahatler Covid-19'un ortaya çıkmasından altı ay sonra biraz hızlansa da pandemi dünya çapında bildirilmeye devam etmesinden dolayı otel sektörünün geleceği ile ilgili endişeler bulunmaktadır (Nicola vd., 2020).

Covid-19'un otel sektörüne yaşattığı iş kayıplarının turistleri çekerek geri kazanılması aynı zamanda mevcut durumda ve gelecekte hayatta kalmanın yolunun yeniden tasarlanması gerekmektedir. Olumsuz etkilenen otel sektörünün daha hızlı iyileşme gösterebilmesi için misafirlerin kendilerini güvende hissetmelerine çalışmak ve misafirleri bu konuda ikna edebilmek son derece önemli olmaktadır (Sengupta, 2020). Bu noktada tüketicilerin tatil satın alma sürecinde otel seçimi kararlarını etkileyen faktörlerin neler olduğunun bilinmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Covid-19'un tüketicilerin davranışlarında değişimlere neden olduğu, tatil satın alma kararlarını ve otel seçimlerini etkilediği dikkati çekmektedir (Chebli ve Said, 2020; Kılıç, Aslan ve Gövce, 2020; Jiang ve Wen, 2020). Dolayısıyla pandemi sürecinde tüketicilerin otel seçimlerini etkileyen faktörlerin bilinmesi otellerin uygulamalarını bu doğrultuda yeniden gözden geçirmelerine böylece söz konusu kayıpların giderilmesine katkı sağlayabilecektir.

2. Literatür

Küresel çapta yaşanan ve kriz haline dönüşen bu durum konaklama sektörünü de önemli ölçüde etkilemiş durumdadır (Eryılmaz, 2020). Bu süreçte otellerin düşük doluluk oranlarına sahip oldukları, kapanmalar yaşadıkları ve büyük otel zincirlerinin hisse senetlerinin fiyatlarının da düştüğü görülmektedir (Siddiquei ve Khan, 2020). Bununla birlikte otellerin çoğu, çalışanlarını kalıcı veya geçici olarak işten çıkarmakta, bazı oteller geçici olarak hastanelere dönüştürülmekte ve sağlık çalışanlarına ücretsiz konaklama imkanı sunmaktadırlar (European Parliament, 2020a). Dolayısıyla gelirlerin oteller için %50 oranında düşmesi beklenmektedir (European Parliament, 2020b). Diğer yandan Covid-19 pandemisi nedeniyle uzun süredir çeşitli sınırlamalarla karşı karşıya kalan insanlar, vaka sayılarının azalması ile birlikte normalleşme sürecinde hem iş amaçlı hem de tatil amacıyla tekrar seyahat edecek ve otellerde konaklama ihtiyacı duyacaklardır (Eryılmaz, 2020). Wanchyuni ve Kusumaningrum (2020)'un çalışmalarında, turistlerin %78'i turlara ve %65'i ise yakın vadede (0 ile 6 ay arasında) 1 ile 4 günlük doğa turizmi temelli turlara dönme isteğinde oldukları belirlenmiştir. Bununla birlikte insanların seyahat etme eğiliminde olduğu ancak seyahat alışkanlıklarının değişeceği düşünülmektedir.

Covid-19'un seyahat alışkanlıklarını etkileyerek insanların gruplar halinde seyahat etmekten ve bir grup insanla çevrili olmaktan kaçınacakları ve seyahat sigortası olmadan seyahat etme riskine girmeyecekleri yönünde bulgular ortaya konduğu dikkati çekmektedir (Chebli ve Said, 2020). Aynı zamanda turistlerin, kalabalıktan uzak kalmak, hijyen ve temizliği kendi kontrolünde sağlamak ve kendi yemeklerini hazırlamak gibi nedenlerden dolayı karavan, yat ve günlük ev kiralama yöneldikleri görülmektedir. Diğer yandan turistlerin otel işletmelerinde konaklama yönünde tutum sahibi oldukları da dikkati çekmektedir. Otel işletmelerinde konaklamak isteyenlerin, butik otelleri ve zincir otel işletmelerini tercih etme eğiliminde oldukları görülmektedir. Butik otellerin çok kalabalık olmaya çağının öngörülmesi ve zincir otellerin ise salgın kapsamındaki önlemlere daha fazla dikkat edeceğinin düşünülmesi söz konusu otellerin tercih edilme nedenleri olmaktadır (Kılıç, Aslan ve Gövce, 2020).

Covid-19'un insanların dikkatini özellikle hijyen ve sağlık konularına çektiği görülmektedir (Chebli ve Said, 2020). Otel temizliğinin otelcilik sektöründe misafir memnuniyeti ve tüketim davranışları üzerinde büyük etkisi bulunduğu bilinmektedir. Otel yöneticileri için zorluk, tesisin temiz olmasını ve konukların algısı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmasını sağlamaktır (Park vd., 2019). Otel temizliğinin ve hijyeninin öneminin Covid-19 sebebiyle özellikle belirgin hale geldiği söylenebilir. Covid-19 salgını nedeniyle tüketicilerin otel seçimlerini etkileyecek en önemli faktörlerden birinin otellerin aldıkları sağlık ve hijyen önlemleri olacağı, misafirlerin hijyen ve

temizlik açısından güven verici konaklama hizmetleri ve konaklama ürünleri sunan otelleri talep edecekleri düşünülmektedir (Eryılmaz, 2020; Jiang ve Wen, 2020).

Otel işletmelerini tercih eden bazı tüketicilerin, sertifikasyon kriterine çok fazla önem verdikleri ve sertifikasyona sahip bir otelde konaklamak için daha fazla ücret ödeme eğiliminde oldukları görülmektedir ki bu durum hijyene verilen önemi göstermektedir (Kılıç, Aslan ve Gövce, 2020). Dolayısıyla otel işletmelerinin güvenlik ve hijyen protokollerine aynı zamanda otelin tüm bölümlerinde yüksek temizlik standartlarına bağlılık göstermeleri önem arz etmektedir (Jiang ve Wen, 2020). Endişeli bir müşteri ile karşı karşıya kalan otel işletmelerinin misafirlerin güvenlerini yeniden kazanmak için hijyen koşullarını iyileştirmeleri önemli olacaktır (Chebli ve Said, 2020). Bu kapsamda otel işletmelerinin öncelikleri; salgını önlemek için gerekli önlemleri almak, süreci yönetmek, önemli gelişmeleri müşterilerle paylaşmak, onların yanında olduklarını hissettirmek ve doğru bilgi aktarımını sağlamak olmalıdır (Eryılmaz, 2020). Aynı zamanda otel işletmelerinin hijyen konusunda gösterdikleri hassasiyet pandeminin yayılmasının da önüne geçmeye yardımcı olabilecektir (Jiang ve Wen, 2020). Bu noktada Hung ve arkadaşlarının (2018), Hong Kong'daki otellerin SARS ve H1N1 domuz gribi krizlerine nasıl tepki verdiğiine dair araştırmalarında, özellikle otel işletmelerinde hijyen gözetiminin bulaşıcı hastalıkların etkisini hafifletmeye yardımcı olabildiği belirlenmiştir.

Covid-19 ve türevi salgın hastalıklar tüketicilerin davranışlarında değişimlere neden olabilmektedir. Covid-19 sonrası tüketicilerin davranışlarında yaşanan değişimleri anlamak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir (Kılıç, Aslan ve Gövce, 2020). Bu doğrultuda araştırmanın amacı pandemi sürecinde tüketicilerin tatil satınalma sürecinde otel seçimi davranışını etkileyen faktörlerin konaklama tesisi ve hizmetlerine yönelik tedbirler çerçevesinde değerlendirilmesidir. Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- H₁- Pandemi sürecinde tüketicilerin tatil amacıyla otel seçimini tesisin Covid-19 tedbirleri etkiler.
- H₂ - Pandemi sürecinde tüketicilerin tatil amacıyla otel seçimini tesisin özellikleri etkiler.
- H₃- Pandemi sürecinde tüketicilerin tatil amacıyla otel seçimini tesisin insan yoğunluğu etkiler.
- H₄- Pandemi sürecinde tüketicilerin tatil amacıyla otel seçimini tesisin hizmet uygulaması etkiler.
- H₅- Pandemi sürecinde tüketicilerin tatil amacıyla otel seçimini kişisel hizmet tercihleri etkiler.

3. Yöntem

Araştırma nicel veri toplama araçlarından yararlanılarak gerçekleştirilen bir çalışmadır. Araştırma verileri Covid-19 tedbirleri çerçevesinde maske, mesafe ve temizlik kurallarına uygun olarak otellerin sağladığı olanaklar çerçevesinde yüz yüze görüşmeler yapılarak elde edilmiş olup araştırma yöntemine ilişkin ayrıntılar aşağıda belirli başlıklar halinde açıklanmıştır. Bu araştırma, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Etik Kurulunun 14.08.2020 tarih ve 27-2 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunan "Covid-19 ve Turizm: Salgının Sosyal, Beşeri ve Ekonomik Etkileri, Sorunlar ve Çözümleri" başlıklı projenin bir parçasıdır.

3.1. Araştırma ölçeği

Araştırmanın amacına uygun verileri toplayabilmek için anket formu kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini, ikinci bölümde ise konu ile ilgili tutum ve davranışlarını belirlemek amacıyla sorular yer almaktadır. Demografik verilere ilişkin sorular nominal, tutum değişkenlerine ilişkin sorular interval olarak hazırlanmıştır. Tutum ölçümüne ilişkin sorular 5'li Likert derecelendirmesiyle (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum) oluşturulmuştur.

Araştırmada tutum ölçümüne ilişkin ölçekler literatürde yer alan bilgiler ve turizm işletmeleri yöneticileriyle yapılan ön görüşmeler sonucunda genel çerçevesi belirlenmiş, sonraki aşamada akademisyenler ve turizm işletmeleri yöneticilerinin nihai değerlendirmesiyle uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Her üç anketin ilk verileri (50-80) üzerinden bir pilot çalışma yapılmış ve bazı soruların katılımcılar tarafından tam olarak anlaşılması ya da benzer anlamlara yol açması nedeniyle anket formları revize edilmiştir. Ölçekte toplam 6 adet demografik ve 40 adet tutum belirleyici ifadelerle ilişkin sorular yer almaktadır.

3.2. Veri toplama

Araştırma verileri katılımcılar ile yüz yüze görüşme yapılarak toplanmıştır. Pandemi sürecinde turistlerin tatil satınalma sürecinde otel seçimi davranışı araştırılmıştır. Anket turistlerin otele ilk girişinde dağıtılmış, pandemi tedbirleri çerçevesinde büyük bir kısmı ile yüz yüze görüşme yapılarak, bir kısmının da odalarına formlar

birakılarak doldurulması sağlanmıştır. Odalara bırakılan anketler ikinci günün sonunda doldurulmamış dahi olsa geri toplanmıştır.

3.3. Araştırma evreni ve örneklem

Yerli turistlerin oluşturduğu evrenin belli olmaması, veri toplama döneminin öncesi ve sonrasında da seyahatlerin devam etmesi, pandemi nedeniyle tatil satınalma işleminin bireysel olarak internet üzerinden yapılabilmesi, doğrudan otelden satın alınabilmesi vb nedenlerden dolayı örneklem hesaplaması yapılmamıştır. Bunun yerine sosyal bilimler için kabul edilen %95 güven aralığında ve %5 hata payı ile 683 örneklemin evreni temsil edebileceği (Bartlett, Kotrlık & Higgins, 2001; Kerlinger & Lee, 1999) yaklaşımıyla 791 örnekleme ulaşılmıştır. Burada olasılıklı örnekleme yöntemleri içinde en basit ve sık kullanılan örnekleme yöntemi olan basit tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

3.4. Veri analizi

Araştırmada verilerin analizinde 20.0 Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) programı ile analiz edilmiştir. Öncelikle ölçek genel güvenilirliği ve geçerliği test edilmiştir. İkinci aşamada katılımcıların demografik özelliklerinin frekans ve yüzde dağılımları çözümlenmiştir. Üçüncü aşamada faktör analizi yapılarak değişkenler gruplandırılmış ve parça güvenilirliği test edilmiştir. Dördüncü aşamada faktör grupları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi, beşinci aşamada ise bağımlı değişkenlerin oluşturduğu faktör üzerinde bağımsız değişkenlerin oluşturduğu faktörlerin etkisini belirlemek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır.

3.5 Katılımcıların demografik özellikleri

3.5.1. Nicel verilere ilişkin katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1’de sunulmuştur. Tablo 1 incelendiğinde erkeklerin %43,5 ve kadınların ise %56,5 oranına sahip olduğu görülmektedir. Otellerde konaklayanların genel olarak yaklaşık %55-60 oranında kadınlardan oluşması söz konusudur. Bunun temel nedeni birçok otelde yalnız ya da grup olarak kadınlar kabul edilirken “yalnız erkek” ya da “yalnızca erkeklerden oluşan grupların” otele tatil amaçlı kabul edilmemesidir. Katılımcıların yaş grupları bakımından %87,8’i 30 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir. Medeni durumları bakımından yaklaşık %80’i evlidir. Katılımcıların yaklaşık %45’i üniversite ve üzeri eğitim düzeyindedir. Katılımcıların tatil bütçesi için yaklaşık %36-38’i 2.501-5.000 TL belirlerken yaklaşık %5’i 10.001 TL ve üzeri belirlediğini beyan etmiştir. Bu soruda katılımcıların bireysel ya da aile olarak düşünüp cevapladığı konusunda bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Araştırmada tatil bütçesi ile ilgili bir analiz yapılmayacağı düşünüldüğünden önemsenmemiş olup sadece bir fikir edinme açısından sorulmuştur. Genelde bireylerin parasal konularda doğru bilgi veremeyeceğine yönelik bir kanı vardır. Diğer yandan katılımcıların yaklaşık %55’i tatil satınalma işlemini doğrudan otelden gerçekleştirmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

	Değişkenler	Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	300	43,5
	Kadın	389	56,5
Yaş	18-25	9	1,3
	25-29	75	10,9
	30-34	112	16,3
	35-39	350	50,8
	40 ve üzeri	143	20,8
Medeni Durum	Evli	555	80,6
	Bekar	134	19,4
Eğitim Durumu	İlköğretim	28	4,1
	Lise	341	49,5
	Üniversite	237	34,4
	Lisansüstü	83	12,0
Tatil bütçesi (TL)	2.501-5.000	254	36,9
	5.001-7.500	221	32,1
	7.501-10.000	176	25,5
	10.001 ve üzeri	38	5,5
Tatil satınalma yeri	Otel	390	56,6
	Seyahat Acentası	235	34,1
	İnternet	64	9,3

4. Bulgular

Araştırma bulgularında öncelikle kullanılan ölçek güvenilirliğini ve geçerliğini test etmek amacıyla analizler gerçekleştirilmiştir.

4.1. Ölçeğin güvenilirlik ve geçerlik bulguları

Güvenirlik ve geçerlik analizi ölçeğe ilişkin yapılan ilk test olup hem pilot çalışma ve hem de ölçeğin uygulanmasına ilişkin sonuç tablo 2’de sunulmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini ifade edebilmek amacıyla Cronbach Alpha katsayısından faydalanılmıştır.

Tablo 2. Ölçek güvenilirlik ve geçerlik ölçümleri

	α	p	AVO	Ort.	SS	n
Pilot çalışma	,79	,023	66,54	3,72	34,41	65
Ölçek uygulama	,94	,001	83,22	4,04	16,38	689

Ölçeğe ilişkin yapılan analizde pilot çalışmada 0,79 olan Cronbach Alpha katsayısının nihai ölçek uygulama değeri 0,94 olarak gerçekleşmiştir. Bu konuda diğer ölçüm değerlerinin de pilot uygulamadan daha yüksek geçerliliğe sahip olduğu görülmektedir. Ölçeğin anlamlılık düzeyi pilot çalışmada 0,023 iken uygulanan ölçekte 0,001 düzeyinde gerçekleşmiştir. Aynı şekilde ölçeğin örneklem genişliğinin artmasına bağlı olarak standart sapması 16,38 olarak gerçekleşirken uygulanan ölçeğin açıklanan varyans oranı %83,22 olmuştur.

4.2. Açıklayıcı faktör analizi

Ölçekte yer alan tutum ölçümüne yönelik değişkenlerin çözümlenmesi için faktör analizi uygulanmıştır. Toplam 40 adet değişkenin analizi için benzer özellikte olanların yorumlanabilmesi amacıyla gruplandırılmıştır. Bu değişkenlerden 29’u, özdeğeri 1’in üzerinde olanlar, 6 grup altında toplanmıştır. Toplam 40 değişkenden 11’i herhangi bir grup altına girmemiş olması, genel yapıyı bozması, faktör yüklerinin 0,40’ın altında olması nedeniyle değerlendirme dışında bırakılmıştır. Analiz öncesi olumsuz anlam yüklü ve/veya ifade edilen değişkenler döndürülmüş ve yeniden 1→5, 2→4 buna karşılık 5→1, 4→2 olarak kodlanmıştır. Faktörler literatür ve araştırma içeriğine göre Covid-19 tedbirleri, otel uygulamalarında tüketici tercihleri dikkate alınarak isimlendirilmiştir.

Faktör analizi sonuçlarına göre 6 grup oluşmuş ve birinci grup “Tesis Covid-19 Tedbirleri” olarak isimlendirilmiştir. Toplam varyans açıklama oranı %36,66 olan ve 7 değişkenin yer aldığı birinci faktörün Cronbach Alpha katsayısı $\alpha=,97$ ve anlamlılık düzeyi $p=,005$ olarak gerçekleşmiştir. Faktörü oluşturan değişkenlerin konaklama tesislerindeki pandemi tedbirlerini açıklayan ifadelerden oluşmaktadır. Bu değişkenler Sağlık Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın belirlediği tedbirler, tesisin Covid-19 sertifikası, tesisin temizlik ve hijyen koşulları ile genel sağlık tedbirleri ve uygulamaları, çalışanların sağlık tedbirlerine uyması ve tesisin fiziksel mesafe kurallarına göre düzenlemeleri içermektedir. İkinci faktör “Kişisel Hizmet Tercihleri” olarak belirlenmiş olup tatil süresince diğer insanlardan uzak durma, sürekli tesis içinde kalmak istememe, oda temizliği istememe, havuz yerine denizi tercih etme ve oda+kahvaltı konaklama hizmeti tercih etme tutumlarını içeren 5 değişkenden oluşmaktadır. Bu değişkenlerin yer aldığı faktörün Cronbach Alpha katsayısı $\alpha=,79$ ve anlamlılık düzeyi $p=,109$ olarak gerçekleşmiş ve toplam varyans açıklama oranı %13,38’dir.

“Hizmet Uygulaması” olarak belirlenen üçüncü faktör tüketicilerin hizmet sunumu ve tesis içinde uygulamalardaki endişelerinin azaltılmasına yönelik değişkenleri içermektedir. Bu değişkenler tesisin giriş-çıkış kayıtlarını online yapmasını, teknolojik olanakları ve otomasyonu kullanması, plaj ve havuz hizmetlerinde yoğunluğu önlemesi, günlük sağlık tedbirlerini eksiksiz uygulaması ve restoranda alakart servisi olması tüketicilerin endişelerini azaltmak üzerine kurgulanmıştır. Cronbach Alpha katsayısı $\alpha=,96$ ve anlamlılık düzeyi $p=,001$ olarak gerçekleşen ve 5 değişken ile temsil edilen faktörün toplam varyans açıklama oranı %9,42’dir. Dördüncü faktörü Cronbach Alpha katsayısı $\alpha=,91$ ve anlamlılık düzeyi $p=,001$ olarak gerçekleşmiş ve %8,63 toplam varyans açıklama oranına sahip “Tesis Özellikleri” oluşturmaktadır. Bu faktörü oluşturan değişkenler tesisin uluslararası marka olması, aile şirketi olması, küçük ölçekli olması, temizlik ve hijyen koşullarının yeterli olması ve tatil sürecinde tesiste yabancı turist olmaması gibi tutum ifadelerini içermektedir.

Toplam 4 değişken ile temsil edilen ve “Otel seçimi kararı” olarak belirlenen beşinci faktör tüketicilerin satın alma kararındaki tutum değişkenlerini içermektedir. Bu değişkenlerin tesisin sağlıklı ve güvenli olması, salgın endişesinin tesis seçimini belirlemesi, salgın yoğunluğuna göre şehrin seçilmesi ve bu tatilin psikolojik bir rahatlama sağlaması açısından önemli olmasını ifade etmesi, aynı zamanda diğer faktörlere de bağlı olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle bunlar bağımlı değişkenlerin yer aldığı faktörü oluşturmuştur. Cronbach Alpha

katsayısı $\alpha=,89$ ve anlamlılık düzeyi $p=,001$ olarak gerçekleşen ve 5 değişken ile temsil edilen faktörün toplam varyans açıklama oranı %7,45'dir. "Tesis İnsan Yoğunluğu" altıncı faktör olarak belirlenmiş ve 3 değişken ile temsil edilmektedir. Cronbach Alpha katsayısı $\alpha=,96$ ve anlamlılık düzeyi $p=,001$ olarak gerçekleşen bu faktörün toplam varyans açıklama oranı %9,42 olup değişkenler tesisin sağlık alt yapısının gelişmiş şehirlerde olması, tesisin vaka sayısı yüksek olmayan yerlerde olması ve tesisin kalabalık olmaması ifadelerini içermektedir.

Tablo 3. Faktör analizi sonuçları

Değişkenler	Faktör Yüğü	Ölçüm Değerleri
Tesis Covid-19 tedbirleri		
6-Tatil satın alırken tesisin ilgili bakanlıkların kurallarına uymasını önemserim	,907	Özdeğer =11,213
2-Tatil satın alırken tesisin Covid-19 için sertifikası olmasını önemserim	,901	AVO (%) =38,664
1-Tatil satın alırken tesisin temizlik ve hijyen koşullarını önemserim	,848	Standart Sapma =5,81
3-Tatil satın alırken tesisin sağlık tedbirlerini önemserim	,821	Ortalama =4,51
18-Tesisin ateş ölçme, maske vb tedbirleri uyguladığını bilirsem endişelenmem	,775	$\alpha=,97$
27-Tesiste çalışanların sağlık tedbirlerine uymamasından endişelenirim	,769	$p=,005$
17-Tesisin fiziksel mesafe kurallarına göre düzenlendiğini bilirsem endişelenmem	,662	
Hizmet tercihleri		
29-Tatil süresince diğer insanlardan uzak durmaya çalışırım	,931	Özdeğer =3,880
28-Tatil süresince sürekli tesiste kalmak istemem (T)	,910	AVO (%) =13,380
30-Tatil süresince odamın temizlenmesini istemem (T)	,888	Standart Sapma =4,19
32-Tatil süresince denizi tercih ederim	,829	Ortalama =3,98
14-Tesisin oda+kahvaltı konaklama hizmeti vermesini önemserim	,764	$\alpha=,79$ $p=,109$
Hizmet uygulaması		
21-Tesisin giriş-çıkış kayıtlarını online yapması endişemi azaltır	,880	Özdeğer =2,732
19-Tesisin hizmetlerde teknolojik olanakları ve otomasyonu kullanması endişemi azaltır	,827	AVO (%) =9,420
23-Tesisin plaj ve havuz hizmetlerinde yoğunluğu önlemesi endişemi azaltır	,807	Standart Sapma =4,14
22-Tesisin günlük sağlık tedbirlerini eksiksiz uygulaması endişemi azaltır	,763	Ortalama =4,19
20-Tesisin restoranda alakart servisi olması endişemi azaltır	,736	$\alpha=,96$ $p=,001$
Tesis özellikleri		
4-Tatil satın alırken tesisin uluslararası marka olmasını önemserim	,850	Özdeğer =2,505
11-Tatil satın alırken tesisin küçük ölçekli olmasını önemserim	,748	AVO (%) =8,638
16-Tesisin temizlik ve hijyen koşullarının yeterli olduğunu bilirsem endişelenmem	,713	Standart Sapma =4,06
5-Tatil satın alırken tesisin aile şirketi olmasını önemserim	,702	Ortalama =4,04
7-Tatil satın alırken tesiste yabancı turist olmamasını önemserim	,642	$\alpha=,91$ $p=,001$
Otel seçimi		
38-Sağlıklı ve güvenli tesis olması tatil satın alma kararımı etkiler	,889	Özdeğer =2,163
36-Salgın endişesi tatil şehri seçimimi etkiler	,802	AVO (%) =7,457
39-Bu tatil psikolojik rahatlama için önemlidir	,757	Standart Sapma =2,99
37-Salgın endişesi tatil için tesis seçimimi etkiler	,718	Ortalama =3,99
		$\alpha=,89$ $p=,001$
Tesis insan yoğunluğu		
10-Tatil satın alırken tesisin sağlık alt yapısı gelişmiş şehirlerde olmasını önemserim	,869	Özdeğer =1,642
9-Tatil satın alırken tesisin vaka sayısı yüksek olmayan yerlerde olmasını önemserim	,804	AVO (%) =5,662
25-Tesisin kalabalık olması endişemi artırır	,760	Standart Sapma =2,38
		Ortalama =4,32
		$\alpha=,94$ $p=,001$
Genel $\alpha=0,94$; KMO Ölçümü=0,903; Bartlett's Test of Sphericity= 24675,364; $p<,001$; Açıklanan Varyans Oranı (AVO)=83,22; Genel Standart Sapma =16,38; Genel ortalama=4,04		

4.3. Hipotez testine ilişkin bulgular

Güvenirlilik ve geçerlik analizleri yapıldıktan sonra, hipotezlere ilişkin korelasyon ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Tablo 4'te korelasyon analizi sonuçları ve tablo 5'te regresyon analizi sonuçları sunulmuştur.

4.3.1. Korelasyon analizi

Araştırmanın bağımlı değişkenlerinin oluşturduğu "Otel seçimi kararı" faktörünün bağımsız değişkenler ile ilişkisinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi yalnızca değişkenler

arasındaki ilişkinin varlığını değil, aynı zamanda ilişkinin yönü, kuvveti ve anlamlılık düzeyini de gösterir. Korelasyon katsayısı “r” ile gösterilir ve -1 ile +1 arasında değer alır. Cohen vd. (2003:28) belirtmiş olduğu gibi korelasyon katsayısının 1’e yakınlığı ilişki kuvvetini, artı ya da eksi değer alması ise yönünü gösterir.

Tablo 4. Korelasyon analizi sonuçları (n=689)

		1	2	3	4	5	6
1-Tesis Covid-19 tedbirleri	Pearson korelasyon Sig. (2-yönlü) N	1 689					
2-Tesis özellikleri	Pearson korelasyon Sig. (2-yönlü) N	,542** ,000 689	1 689				
3-İnsan yoğunluğu	Pearson korelasyon Sig. (2-yönlü) N	,643** ,000 689	,558** ,000 689	1 689			
4-Hizmet uygulama	Pearson korelasyon Sig. (2-yönlü) N	,668** ,000 689	,640** ,000 689	,710** ,000 689	1 689		
5- Hizmet tercihi	Pearson korelasyon Sig. (2-yönlü) N	,147 ,178 689	,182* ,047 689	,348** ,000 689	,254** ,000 689	1 689	
6- Otel seçimi kararı	Pearson korelasyon Sig. (2-yönlü) N	,744** ,000 689	,689** ,000 689	,730** ,000 689	,615** ,000 689	,103 ,186 689	1 689

*p<.05 **p<.01

Araştırmada bağımlı değişkenlerin oluşturduğu “Otel seçimi kararı” faktörünün tüm faktörler ile bir ilişkisinin olduğu görülmektedir. Ancak bu ilişki her bir faktör ile aynı düzeyde anlamlı olmadığı gibi kuvveti de aynı değildir. “Otel seçimi kararı” faktörünün “Tesis Covid-19 tedbirleri” (r = ,744; p < ,01) “Tesis özellikleri” (r = ,689; p < ,01) “İnsan yoğunluğu” (r = ,730; p < ,01) ve “Hizmet uygulama” (r = ,615; p < ,01) faktörleri ile pozitif yönlü, önemli düzeyde ve anlamlı bir ilişkisi bulunurken “Hizmet tercihi” (r = ,103; p > ,05) faktörü ile olan ilişkisinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Tüketicilerin tatil satınalma sürecinde tesis hizmetleriyle ilgili kişisel tercihlerinin şehir, otel ve tesis seçimiyle ilişkisinin olmaması ulaşılan ilginç bulgulardan birisi olarak değerlendirilebilir.

4.3.2. Regresyon analizi

Bağımlı değişkenlerin oluşturduğu “Otel seçimi kararı” faktörünün bağımsız değişkenler ile ilişkisinin olmaması, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni etkilemediği anlamına gelmez. Ancak güvenilirlik ve geçerlik çalışması yüksek bulgular ortaya koyan verilerin regresyon analizleri bulgularının korelasyon analizi sonuçlarını destekleyecek şekilde ortaya çıkması beklenen bir durum olarak kabul edilir.

Tablo 5. Regresyon analizi sonuçları

Değişkenler	Standartlaştırılmamış katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar	t	p
	B	St. hata	β		
Sabit	1,942	,196		9,913	,000
1-Tesis Covid-19 tedbirleri	,114	,034	,126	3,386	,001
2-Tesis özellikleri	,121	,036	,128	3,375	,001
3-İnsan yoğunluğu	,154	,037	,163	4,143	,000
4-Hizmet uygulama	,125	,036	,138	3,496	,001
5-Hizmet tercihi	,058	,035	,062	1,645	,105

Bağımlı değişken: Otel seçimi kararı, R= ,530; R²= ,385; Düzeltilmiş R²=,379; F= 33,013; p<,001

Bağımsız değişkenler grubunun oluşturduğu faktörlerin bağımlı değişken “Otel seçimi kararı” üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik regresyon analizi bulguları tablo 5’de yer almaktadır. Regresyon analizi bulgularına göre bağımsız değişkenlerin oluşturduğu faktörlerin “Otel seçimi kararı” faktörünü %39 oranında anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir (R=0,530; R²=0,385; Düzeltilmiş R²= 0,379; F= 33,013; p<,001). Ancak faktörler bazında değerlendirildiğinde tüm faktörlerin aynı düzeyde “Otel seçimi kararı”ni etkilemediği de açıktır. “Tesis Covid-19 tedbirleri” (t=3,38; p= ,001) “Tesis özellikleri” (t=3,37; p= ,001) “İnsan yoğunluğu” (t=4,14; p= ,000) ve “Hizmet uygulama” (t=3,49; p= ,001) faktörleri “Otel seçimi kararı” faktörü üzerinde anlamlı bir etkiye sahip iken “Hizmet tercihi” (t=1,64; p= ,001) faktörünün anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Korelasyon

analizinde de bu faktör ile “Otel seçimi kararı” arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Regresyon analizi bulguları da bu iki faktörün etkileşim göstermediğini ortaya koyması araştırmada doğruluğun sağlanması açısından önemlidir.

Tablo 6. Araştırmanın hipotez sonuçları

Hipotezler	t	p	Sonuç
H ₁ - Pandemi sürecinde tüketicilerin tatil amacıyla otel seçimini tesisin Covid-19 tedbirleri etkiler.	3,386	,001	Kabul
H ₂ - Pandemi sürecinde tüketicilerin tatil amacıyla otel seçimini tesisin özellikleri etkiler.	3,375	,001	Kabul
H ₃ - Pandemi sürecinde tüketicilerin tatil amacıyla otel seçimini tesisin insan yoğunluğu etkiler.	4,143	,000	Kabul
H ₄ - Pandemi sürecinde tüketicilerin tatil amacıyla otel seçimini tesisin hizmet uygulaması etkiler.	3,496	,001	Kabul
H ₅ - Pandemi sürecinde tüketicilerin tatil amacıyla otel seçimini kişisel hizmet tercihleri etkiler.	1,645	,105	Ret

Tablo 6’da ölçüğe ilişkin hipotez testi sonuçları yer almaktadır. Pandemi sürecinde tüketicilerin tatil satınalma sürecinde otel seçimi kararı üzerinde etkisine yönelik oluşturulan 5 hipotezden 4’ü desteklenmiş 1’i reddedilmiştir. Covid-19’a yönelik tesisin Covid-19 tedbirleri, tesisin özellikleri, tesisin insan yoğunluğu ve tesisin hizmet uygulaması tüketicilerin tatil satınalma sürecinde otel seçimi kararını etkilerken kişisel hizmet tercihlerinin bir etkisi olmadığı görülmektedir.

5. Sonuç ve tartışma

Covid-19 pandemisi her alanda olduğu gibi turizm sektöründe de etkisini ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla hissettirmiş ve bireyleri, toplumları, işletmeleri yaşamsal zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Bu süreçte insanlar bir yandan sağlık tedbirlerini alma diğer yandan yaşamlarını sürdürme çabası içinde tedirgin olmuşlardır. Pandeminin seyrinin yavaşlaması nedeniyle yaz aylarında hareketlenen turizm sektörü istihdam yaratmaya çalışmakla kalmamış insanların tatil gereksinimlerini karşılamaya yönelik çalışmalara başlamıştır. Ancak insanların tatil gereksinimi olmasına rağmen pandemi nedeniyle tedirginlik yaşaması karar vermesini de zorlaştırmaktadır. Özellikle Covid-19 için alınan genel sağlık ve turizm alanındaki tedbirlerin insanların tatil satınalma sürecinde otel seçimi kararında tesislerdeki uygulamalar ilk sorgulanan durumdur.

İnsanların sosyal ve psikolojik açıdan tatile gereksinim duyması pandemi sürecinde daha belirgin hale gelmiştir. Özellikle pandemi nedeniyle yaşanan kaygı ve endişeden kurtularak rahatlama isteğinde olan insanların öncelikle tatilini geçireceği tesise yönelik tedbirleri sorgulaması anlaşılır bir davranıştır (Lai, & Wong, 2020; Pappas & Glyptou, 2020). Araştırmada otel işletmelerinin Sağlık Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın genelgesi (Demir, 2020) ve diğer çalışmaları çerçevesinde aldığı tedbirlerin tüketicilerin tatil oteli seçiminde etkili olduğunu ortaya koyması bu konuda yapılan bazı çalışmalarla örtüşmektedir (Kim & Lee, 2020; Lai, & Wong, 2020; Shin & Kang, 2020). Özellikle tesisin Covid-19 sertifikası, temizlik ve hijyen koşulları ile genel sağlık tedbirleri ve uygulamaları, çalışanların sağlık tedbirlerine uyması ve tesisin fiziksel mesafe kurallarına göre düzenlemeleri yaparak hizmet sunmasına yönelik algıların olumlu olması tüketicilere bir güven yaratabilmektedir.

Otellerde hizmetlerin sunumuna ilişkin bazı düzenlemeler, örneğin giriş-çıkış kayıtlarının online yapılması, teknolojik araçların ve otomasyon kullanması, plaj ve havuz hizmetlerinde yoğunluğun önlenmesi, günlük sağlık tedbirlerinin eksiksiz uygulanması ve restoranda alakart servisin olması tüketicilerin Covid-19 bulaş endişelerini azaltabilecek uygulamalar olarak algılanmaktadır (Demir, Günaydın & Demir, 2020). Tatil satınalma sürecinde otellerin almış olduğu tedbirleri eksiksiz olarak uygulamasına yönelik algı insanların endişesini tam olarak ortadan kaldırmaya bile önemli ölçüde azaltabilecektir (Jiang & Wen, 2020; Sam vd., 2020). Tatil satınalma sürecinde otel seçimi kararı ile tesis hizmet uygulaması arasındaki pozitif ilişkinin yanı sıra bu tür uygulama ve tedbirlerin tüketici tercihlerini doğrudan etkilemesi oldukça önemlidir. Çünkü bu tedbirler tüketicilerin kaygılarını azaltıcı uygulamalar olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası marka otellerin tüketicilere sağladığı güven yalnızca hizmet kalitesi ile ilgili değil aynı zamanda belirli standartlar ve ilkelere uymasına, insan sağlığını önemsemelerine bağlıdır (Chiang & Jang, 2007; Lahap vd., 2016). Bu özellik farklı kriz dönemlerinde ya da yaşanan bu Covid-19 pandemisi sürecinde açıkça ortaya çıkmıştır. Bu süreçte dönemsel de olsa uluslararası marka otellerin faaliyete devam ettiği görülmüştür. Diğer yandan pandemi sürecinde insanlar büyük otellerin karmaşıklığı yerine küçük otellerin daha güvenli olduğunu düşünmektedir (Hao, Xiao & Chon, 2020; Kourgiantakis, Apostolakis & Dimou, 2020). Bunun temelinde daha kontrollü bir

hizmet sunumunun olması önemli bir etkidir. Bu konuda tüketicilerin önemseydiği bir diğer konu küçük ölçekli otellerin aile işletmesi özelliğinde olmasıdır. Küçük ölçekli ya da aile işletmesi özellikli otellerin kriz dönemlerinde olumsuz etkileri daha az hissedebilmeleri için tüketicilere koruyucu hizmet sunumunu önemsemesi bunun bir göstergesidir (Ahmad, 2015; Orantes-Jiménez, Vázquez-Álvarez & Tejeida-Padilla, 2017). Ayrıca küçük ve aile otel işletmelerinde tesisin temizlik ve hijyen koşullarının yeterli olup olmadığı tüketiciler tarafından anlaşılması daha kolaydır. Hatta tüketiciler büyük ölçekli otellerde yabancı turistlerin daha fazla olacağı düşüncesiyle pandemi döneminde küçük ölçekli tesislere yönelmektedir. Zira bu durum yalnızca tüketicilerin otel tercihleri açısından değil aynı zamanda işletmenin faaliyetlerini devam ettirebilmesi açısından da önemlidir. Araştırma bulgularında tesis özelliklerinin tüketicilerin tatil satınalma sürecinde otel seçimi kararını etkilediği sonucu literatürdeki benzer çalışmalarla desteklenmiştir.

Pandemi sürecinde tüketicilerin en çok çekindiği durumlardan birisinin kalabalık ortamlar olduğudur (Sigala, 2020; Kodera, Rashed & Hirata, 2020). Özellikle Covid-19 bulaş riskinin yüksek olması nedeniyle insan yoğunluğunun düşük olduğu yerler daha güvenilir olarak değerlendirilmektedir. Tüketicilerin tatil satınalma sürecinde otel seçimi kararı üzerinde tesisin sağlık alt yapısının gelişmiş şehirlerde olması, tesisin vaka sayısı yüksek olmayan yerlerde olması ve tesisin kalabalık olmaması gibi unsurların etkili olması araştırma bulgularıyla ortaya konulmuştur. Ulaşılan bulgulara benzer sonuçlara bazı araştırmalarda (Hao, Xiao & Chon, 2020; Shin, & Kang, 2020; Yang, Zhang & Chen, 2020) da rastlamak mümkündür. Covid-19 pandemisinde üzerinde en çok durulan konuların başında kalabalık ve kapalı ortamlardan uzak durulması gelmektedir. Tüketicilerin bu uyarıları dikkate alarak insan yoğunluğunun fazla olduğu şehirler, bölgeler, tesislerden uzaklaşması, daha sakin ve açık alanlarda tatil yapmak istemesi pandeminin yarattığı korku ve virüs bulaş endişesinin oluşmasıdır. İnsanlar bu korku ve endişe ile yaşamak istemeyeceği için kalabalık ortamlarda bulunmaktan kaçınmaktadır.

Tüketicilerin tatil satınalma sürecinde tesisteki bazı tedbirler, hizmetten yararlanma, sosyalleşme vb konularda deneyim yaşamadan tutum ve davranışlarına ilişkin değerlendirmelerde bulunması pek kolay değildir. Tesislerdeki insan yoğunluğuna göre kişisel tedbirlerini alacak olan tüketiciler maske, mesafe ve temizlik kuralları gereği kalabalıktan uzak durmaya, havuz yerine denizi tercih etmeye, sürekli tesis içinde kalmamaya çalışacaktır. Yapılan araştırmalarda tüketicilerin pandemi sürecinde deniz temelli tatil tercihlerinde sağlık ve güvenlik açısından havuz, sauna, hamam gibi yerleri pek kullanmadıkları (Bhakat, 2020; Budd & Ison, 2020) bunun yerine daha çok denizi tercih ettikleri ortaya çıkmış ve hatta her gün için oda temizliği istemedikleri (Awan, Shamim & Ahn, 2020; Bagnera, Stewart & Edition, 2020; Rosemberg, 2020), daha çok oda+kahvaltı tatil (Aiello, Bonanno & Foglia, 2020; Hofmeyr, 2020; Rosenthal vd., 2020) konseptini tercih ettikleri belirtilmiştir. Oluşan kaygı ve endişe nedeniyle diğer insanlardan mümkün olduğunca uzak durma eğiliminde olan tüketicilerin tatil zamanlarını daha çok tesis dışında geçirme düşüncesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tüketicilerin tatil satınalma sürecindeki tutum ve davranışları ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak birçok faktöre bağlıdır. Tatilin amacı, süresi, bütçesi, hizmet konsepti, destinasyonu vb birçok kriter genel geçer bir durum yaratsa da pandemi dönemlerinde farklı durumlar söz konusu olabilmektedir. Özellikle insanların sağlık ve yaşam önceliklerine ilişkin endişe ve kaygıları bu süreçte daha belirleyici bir hal almaktadır. Bu nedenle araştırmada pandemi koşulları dikkate alınarak tüketicilerin tatillerine ilişkin konaklama tesisi ve çevresine yönelik tedbirler önemli hale gelmektedir. Zira tatillerinin önemli bir kısmını tesis hizmetlerinden yararlanarak geçirecek olan tüketicilerin Covid-19 tedbirlerini önemsemesi rasyonel bir davranıştır.

Literatür incelendiğinde, Covid-19'un tüketicilerin otel seçimleri üzerine etkileri açısından ele alınmış sınırlı çalışmanın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ilk Covid-19 vakasının görüldüğü andan bu yana uzun bir süreci kapsayan pandemi koşullarında tüketicilerin tatil satın almaları ile ilgili tercihleri sürekli değişebilmektedir. Dolayısıyla tüketici tercihlerindeki değişimlerin daha iyi görülüp anlaşılabilmesi açısından konuyla ilgili güncel çalışmaların varlığına ihtiyaç bulunmaktadır. Böylece konunun otel işletmeleri açısından ortaya konulduğu bu çalışma ile konuyla ilgili literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Otel endüstrisinin pandemi krizini başarı ile yönetebilmesi için tüketicilerin tercihlerinin bilinmesi son derece önemli olmaktadır. Tüketicilerin otellerde pandemi sürecinde dikkat ettiği hususların neler olduğunun bilinmesi, otellerin bu konularda hassasiyet göstermeleri ve varsa eksiklerini gidermeleri otellerin kayıplar yaşamamaları açısından gerekli görülmektedir. Dolayısıyla konuyla ilgili yapılan bu çalışmanın, otellerin dikkat etmesi gereken hususlar konusunda aydınlatıcı olacağı ve sektörün kriz yönetimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmada belirli kısıtlar bulunmaktadır. Bunların başında araştırma amacına uygun olarak yapılan ilk kısıt, tatil satınalma sürecinde otel seçimi davranışını etkileyen faktörlerin konaklama tesisi ve hizmetlerine yönelik tedbirler çerçevesinde değerlendirilmesidir. Bunun temel nedeni veriler tatil satın almış tüketicilere otelde anket uygulanması ve ancak tesise yönelik objektif bir değerlendirme yapılmasıdır. Diğer bir kısıt yerli turistlere yönelik

bir araştırma olmasıdır. Bunun nedeni ise, araştırma verileri toplanmaya başlandığı dönem itibarıyla birçok ülke ile Bodrum arasında uçuşlar henüz başlamamış olmasıdır. Ayrıca Bodrum'daki tesislerin almış olduğu tedbirlerin birçoğu Kültür ve Turizm Bakanlığının belirlemiş olduğu konulara ilişkindir. Dolayısıyla yabancı turistlerin bunları bilmesi ve değerlendirmesi mümkün olmayabilir. Bu kısıtlar değerlendirildiğinde ulaşılan bulguların tüketicilerin tatil satınalma sürecinde konaklama tesislerine yönelik endişe ve kaygıları üzerine yorumlanması daha doğru olacaktır. Tüketicilerin normal dönem dışında, pandemi sürecinde öncelikle konaklama tesislerine yönelik endişeleri, tedbirlere ilişkin beklentileri, tesisin uygulamaları satınalma davranışı üzerinde daha etkili olmuştur.

Yazarların katkı oranı beyanı

M. Demir, Ş.Ş. Demir, F.D. Ergen ve A. Dalgıç makalenin veri toplama, veri analizi, raporlaştırma ve diğer aşamalarından eşit düzeyde sorumlu olduğunu beyan ederler.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması belirtilmemiştir. Tüm yazarların eşit oranda katkı sağladığı bu araştırma Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklenmiş olan "2020-CVD191-0062" numaralı "Covid-19 ve Turizm: Salgının Sosyal, Beşeri ve Ekonomik etkileri, sorunlar ve çözümleri" isimli projeden üretilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Bu araştırma Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 14.08.2020 Tarih ve 27/2 sayılı kararı ile etik açısından uygun bulunmuştur.

Kaynakça

- Ahmad, S. Z. (2015). Entrepreneurship in the small and medium-sized hotel sector. *Current Issues in Tourism*, 18(4), 328-349.
- Aiello, F., Bonanno, G., & Foglia, F. (2020). On the choice of accommodation type at the time of Covid-19. Some evidence from the Italian tourism sector. *Current Issues in Tourism*, 1-5. DOI: 10.1080/13683500.2020.1846504
- Awan, M. I., Shamim, A., & Ahn, J. (2020). Implementing 'cleanliness is half of faith' in re-designing tourists, experiences and salvaging the hotel industry in Malaysia during COVID-19 pandemic. *Journal of Islamic Marketing*. <https://doi.org/10.1108/JIMA-08-2020-0229>
- Bagnera, S. M., Stewart, E., & Edition, S. (2020). Navigating hotel operations in times of COVID-19. *Boston Hospitality Review*. 1-7.
- Bartlett, J.E., Kotrlık, J. W. & Higgins, C. C. (2001). Organizational research: Determining appropriate sample size in survey research appropriate sample size in survey research. *Information technology, learning, and performance journal*, 19(1), 43-50.
- Bhakat, A. (2020). Tale of Hotels in Kolkata: From the Beginning Till COVID Era. *Hospitality and Tourism Industry*, New Delhi: Bharti Publications.
- Budd, L., & Ison, S. (2020). Responsible Transport: A post-COVID agenda for transport policy and practice. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 6, <https://doi.org/10.1016/j.trip.2020.100151>
- Chebli, A. & Said, B., F. (2020). The Impact of Covid-19 on Tourist Consumption Behavior: A Perspective Article. *Journal of Tourism Management Research*, 7(2), 196-207.
- Chiang, C. F., & Jang, S. S. (2007). The effects of perceived price and brand image on value and purchase intention: Leisure travelers' attitudes toward online hotel booking. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 15(3), 49-69.
- Demir, Ş.Ş. (2020). Türkiye'de Covid-19 sürecinde turizmle ilgili yayımlanan genelgelerin analizi . *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6 (4), 491-500. DOI: 10.24289/ijsser.818950
- Demir, M, Günaydın, Y, Demir, Ş.Ş. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgınının Türkiye'de turizm üzerindeki öncülleri, etkileri ve sonuçlarının değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research* , 6 (1), 80-107 . DOI: 10.24289/ijsser.734263
- Eryılmaz, B. (2020). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Otel Zincirlerinin Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) Bilgilendirmeleri. *Turizm Akademik Dergisi*, 1, 15-27.
- European Parliament, (2020a). COVID-19: EU Support for the Tourism Industry. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20200429STO78175/covid-19-eu-support-for-the-tourism-industry>, (Erişim tarihi: 22.10.2020).
- European Parliament, (2020b). COVID-19 and the Tourism Sector. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/649368/EPRS_ATA\(2020\)649368_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/649368/EPRS_ATA(2020)649368_EN.pdf), (Erişim tarihi: 22.10.2020).

- Hao, F., Xiao, Q., & Chon, K. (2020). COVID-19 and China's hotel industry: Impacts, a disaster management framework, and post-pandemic agenda. *International Journal of Hospitality Management*, 90, 102636.
- Hofmeyr, A. (2020). Kevin's Kitchen and Sports Bar. *Emerald Emerging Markets Case Studies*, 10 (3), <https://doi.org/10.1108/EEMCS-05-2020-0158>
- Hung, K.C.K., Mark, K.M.C., Yeung, P.S.M., Chan, Y.Y.E. & Graham, A.C. (2018). The Role of the Hotel Industry in the Response to Emerging Epidemics: a Case Study of SARS in 2003 and H1N1 Swine Flu in 2009 in Hong Kong. *Globalization and Health*, 14(117), 1-7.
- Jiang, Y. & Wen, J. (2020), "Effects of COVID-19 on hotel marketing and management: a perspective article", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 32 No. 8, pp. 2563-2573.
- Kerlinger, F. N. & Lee, H. B. (1999). *Foundations Of Behavioral Research*. New York: Harcourt College Publishers.
- Kılıç, B., Aslan, H. & Gövce, M. (2020). Covid-19 Sonrası Turistik Tüketim Tutumu. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Special Issue, 554-570.
- Kim, J., & Lee, J. C. (2020). Effects of COVID-19 on preferences for private dining facilities in restaurants. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 67-70.
- Kodera, S., Rashed, E. A., & Hirata, A. (2020). Correlation between COVID-19 morbidity and mortality rates in Japan and local population density, temperature, and absolute humidity. *International journal of environmental research and public health*, 17(15), 54-77.
- Kourgiantakis, M., Apostolakis, A., & Dimou, I. (2020). COVID-19 and holiday intentions: The case of Crete, Greece. *Anatolia*, 1-4 DOI: 10.1080/13032917.2020.1781221
- Lahap, J., Ramli, N. S., Said, N. M., Radzi, S. M., & Zain, R. A. (2016). A study of brand image towards customer's satisfaction in the Malaysian hotel industry. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 224(2016), 149-157.
- Lai, I.K.W. and Wong, J.W.C. (2020), "Comparing crisis management practices in the hotel industry between initial and pandemic stages of COVID-19", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32 (10), 3135-3156.
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., Agha, M. & Agha, R. (2020). The Socio-Economic Implications of the Coronavirus Pandemic (COVID-19): A Review. *International Journal of Surgery*, 78, 185-193.
- Orantes-Jiménez, S. D., Vázquez-Álvarez, G., & Tejeida-Padilla, R. (2017). Impact of customer relationship management on customer loyalty, customer retention and customer profitability for hotelier sector. *Journal of Systematics, Cybernetics and Information*, 15(4), 36-43.
- Pappas, N., & Glyptou, K. (2020). Accommodation decision-making during the COVID-19 pandemic: Complexity insights from Greece. *International Journal of Hospitality Management*, 93, 102767.
- Park, H., Kline, F.S., Kim, J., Almanza, B. & Ma, J. (2018). Does Hotel Cleanliness Correlate with Surfaces Guests Contact? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(7), 2933-2950.
- Rosemberg, M. A. S. (2020). Health and safety considerations for hotel cleaners during Covid-19. *Occupational Medicine*, 70(3), 214-215.
- Rosenthal, D. M., Ucci, M., Heys, M., Hayward, A., & Lakhanpaul, M. (2020). Impacts of COVID-19 on vulnerable children in temporary accommodation in the UK. *The Lancet Public Health*, 5(5), e241-e242.
- Sam, S. K., Kim, J., Badu-Baiden, F., Giroux, M., & Choi, Y. (2020). Preference for robot service or human service in hotels? Impacts of the COVID-19 pandemic. *International Journal of Hospitality Management*, 102795.
- Sengupta, K. (2020). Post-Epidemic Factors Influencing Customer Intent of Booking a Hotel: An Empirical Study. [file:///C:/Users/dogan/Downloads/Manuscript%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/dogan/Downloads/Manuscript%20(1).pdf) (Erişim tarihi: 9.01.2021).
- Shin, H., & Kang, J. (2020). Reducing perceived health risk to attract hotel customers in the COVID-19 pandemic era: Focused on technology innovation for social distancing and cleanliness. *International Journal of Hospitality Management*, 91, 102664.
- Siddiquei, I. M. & Khan, W. (2020). Economic Implications of Coronavirus. *Journal of Public Affairs*, June 15, 1-3.
- Sigala, M. (2020). Tourism and COVID-19: impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research*, 117, 312-321.
- Uğur, G. N. & Akbıyık, A. (2020). Impacts of COVID-19 on Global Tourism Industry: A Cross-Regional Comparison. *Tourism Management Perspectives*, 36, 1-13.
- United Nations, (2020). COVID-19 and Tourism Assessing the Economic Consequences. *United Nations Conference on Trade and Development*.
- Wachyuni, S. S. ve Kusumaningrum, D. A. (2020). The effect of Covid-19 pandemic: How are the future tourist behavior?. *Journal of Education Society and Behavioural Science*, 33(4), 67-76.
- Yang, Y., Zhang, H., & Chen, X. (2020). Coronavirus pandemic and tourism: Dynamic stochastic general equilibrium modeling of infectious disease outbreak. *Annals of Tourism Research*, 83 Doi: 10.1016/j.annals.2020.102913

Extended abstract

Introduction

It is seen that Covid-19 affects the tourism industry on a global scale, causing economic losses, especially in the hotel industry. Knowing the factors affecting the hotel choices of consumers during the pandemic process may contribute to the hotels reviewing their practices in this direction, thereby eliminating the said losses. This situation, which is experienced on a global scale and turned into a crisis, has also significantly affected the accommodation sector. On the other hand, people, who have faced various limitations for a long time due to the Covid-19 pandemic, will travel again for both business and holiday purposes in the normalization process with the decrease in the number of cases and will need to stay in hotels. However, it is noteworthy that Covid-19 causes changes in the behavior of consumers, affects holiday purchasing decisions and hotel choices. Therefore, it is thought that it is important to know the factors affecting the hotel choices of consumers during the pandemic process and to review the practices of the hotels accordingly in order to eliminate the said losses. In this direction, the purpose of the research is to evaluate the factors affecting the hotel choice behavior of consumers during the pandemic within the framework of measures for accommodation facilities and services.

Methodology

A questionnaire form was used to collect data suitable for the purpose of the study. The questionnaire form consists of two parts. In the first part, there are questions to determine the demographic characteristics of the participants, and in the second part, in order to determine their attitudes and behaviors on the subject. In the research, the scales for attitude measurement were determined as a result of the information in the literature and preliminary interviews with tourism business managers, and in the next stage, they were made ready for application with the final evaluation of the academicians and tourism business managers. A pilot study was conducted on the first data (50-80) of each of the three questionnaires and the questionnaire forms were revised because some questions were not fully understood by the participants or caused similar meanings. The scale includes 6 demographic and 40 attitude-defining questions. The sample calculation was not made due to reasons such as the uncertainty of the stage created by the local tourists, the continuation of travels before and after the data collection period, the ability to make holiday purchases individually on the internet due to the pandemic, and the ability to purchase directly from the hotel, etc. Instead, 791 samples were obtained with the approach that 683 samples could represent the universe with a 95% confidence interval and 5% margin of error accepted for social sciences. Here, the simple random sampling method, which is the simplest and most frequently used sampling method among the probabilistic sampling methods, was preferred.

Results

In the analysis of the data in the research, the final scale application value of the Cronbach Alpha coefficient, which was 0.79 in the pilot study in the analysis regarding the scale, was realized as 0.94. It is seen that other measurement values in this regard have higher validity than the pilot application. Factor analysis was applied to analyze the variables for attitude measurement in the scale. For the analysis of a total of 40 variables, those with similar characteristics were grouped to be interpreted. 29 of these variables, those with an eigenvalue above 1 were grouped under 6 groups. 11 out of 40 variables were excluded from the evaluation because they did not fall under any group, they disrupted the general structure, and their factor loads were below 0.40.

Correlation analysis was conducted to determine the relationship between the "vacation decision" factor, which is formed by the dependent variables of the research, with the independent variables. In the study, it is seen that the "hotel choice decision" factor formed by the dependent variables has a relationship with all factors. "Hotel Covid-19 measures" of the "hotel choice decision" factor ($r = .744$; $p < .01$) "hotel characteristics" ($r = .689$; $p < .01$) "human density" ($r = .730$; $p < .01$) and "service implementation" ($r = .615$; $p < .01$) factors have a positive, significant and significant relationship. On the other hand, it is seen that its relationship with the factor "service preference" ($r = .103$; $p > .05$) is not significant. The fact that consumers' personal preferences regarding facility services are not related to the choice of city, hotel and facility during the holiday purchasing process can be considered as one of the interesting findings.

According to the regression analysis findings to determine the effect of the factors formed by the independent variables group on the dependent variable "hotel choice decision", it is seen that the factors formed by the independent variables significantly affect the " hotel choice decision" factor by 39% ($R = 0.530$; $R^2 = 0.385$; Adjusted $R^2 = 0.379$; $F = 33.013$; $p < .001$). "Hotel Covid measures" ($t = 3.38$; $p = .001$) "hotel characteristics" ($t = 3.37$; $p = .001$) "human density" ($t = 4.14$; $p = .000$) and While "service implementation" ($t = 3.49$; $p = .001$) factors have

a significant effect on the "vacation decision" factor, it is seen that the factor "service preference" ($t = 1.64$; $p = .001$) does not have a significant effect. In the correlation analysis, there was no significant relationship between this factor and the " hotel choice decision". Regression analysis findings also reveal that these two factors do not interact, which is important in terms of accuracy in the study. During the pandemic period, 4 of the 5 hypotheses created for the effect of consumers on the hotel choice decision were supported and 1 was rejected. While the Covid-19 measures of the facility for Covid-19, the features of the facility, the human density of the facility and the service practices of the facility affect the hotel choice decision of the consumers, it is seen that personal service preferences have no effect.

Conclusion

The fact that the facility has a positive perception of Covid-19 certification, cleaning and hygiene conditions, general health measures and practices, compliance of employees with health measures and providing services by planning according to physical distance rules of the facility can create a trust for consumers. Some regulations regarding the provision of services in hotels, such as online entry-exit records, use of technological tools and automation, prevention of congestion in beach and pool services, full implementation of daily health measures and a la carte service in the restaurant are perceived as practices that can reduce the concerns of consumers about Covid-19 contamination.

Consumers' attitudes and behaviors in the hotel choice during holiday purchasing process depend on many factors economically, socially and psychologically. Although many criteria such as the purpose, duration, budget, service concept, destination etc. of the holiday create a common situation, different situations may be in question during pandemic periods. Particularly, people's concerns and concerns about health and life priorities become more determinative in this process. For this reason, considering the pandemic conditions in the research, the measures for the accommodation facility and its environment regarding the holidays of the consumers become important. Covid-19 measures of the hotel, the characteristics of the hotel, the human density of the hotel and the service practices of the hotel affect the hotel choice decision of consumers, but personal service preferences do not. Considering the pandemic conditions in the research, the measures for the accommodation facility and its environment regarding the holidays of the consumers become important.

Travma sonrası gelişim perspektifinden gelişimsel eğride yeni bir kuşak olarak COVID-19

As a new generation in the developmental curve from the post-traumatic development perspective: COVID-19

Ece Naz Ermiş^a ve Seda Bayraktar^b

^aİstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, (Dr. Öğr. Üyesi) İstanbul, Türkiye ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3054-2014>, e.ermis@iku.edu.tr

^bAkdeniz Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü (Doç.Dr.) Antalya, Türkiye, <https://orcid.org/0000-0001-9498-0887>, seda-bayraktar@akdeniz.edu.tr

Makale Bilgisi	Öz
<i>Derleme Makale</i> Gönderilme: 28 Kasım 2020 Düzeltilme: 4 Ocak 2021 Kabul: 7 Ocak 2021 Anahtar kelimeler: COVID-19, Travma sonrası gelişim, Gelişimsel eğri	<i>Bu derleme çalışmasının amacı; pandemi sürecinin farklı gelişim dönemleri üzerinde etkilerini travma sonrası gelişim kapsamında ortaya koymaktır. Konu ile ilgili makalelere ulaşmak için COVID-19 ve çocukluk, ergenlik, yetişkinlik, beliren yetişkinler, yaşlılık, travma sonrası büyüme ve gelişim gibi anahtar kelimeler ile Pubmed, Scholar Google, Science Direct arama motorlarında 2020 tarihi ile birlikte tarandı. Bu derleme çalışması araştırmaya dahil edilme kriterlerine uyan 38 makale ele alınarak hazırlanmıştır. Bu değerlendirmede yapılan araştırmalarda her yaş dönemi için pandemi sürecinin olumlu sonuçları olduğuna ilişkin bulgular gözlemlense de daha çok olumsuz bulguların öne çıktığı saptanmıştır. Kuşaklararası etkileşimlerin arttığı ve ilişkilerin bu dönemde yeniden yapılanması söz konusu hale gelmiştir. COVID-19 süreci ilerleyen yıllarda farklı yaş gruplarını olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek bir deneyim olarak görülmektedir.</i>
Article Info	Abstract
<i>Review Article</i> Received: 28 November 2020 Revised: 4 January 2021 Accepted: 7 January 2021 Keywords: COVID-19, Post traumatic development, Developmental curve	<i>The purpose of this review is; To reveal the effects of pandemic process on different developmental stages within the scope of post-traumatic development. COVID-19 and keywords such as childhood, adolescence, adulthood, emerging adults, old age, post-traumatic growth and development were searched on Pubmed, Scholar Google, Science Direct search engines with the date of 2020 to access articles on the subject. This review study was prepared by considering 38 articles that meet the inclusion criteria. In the studies conducted in this evaluation, there are more negative findings compared to the positive results of the pandemic process for all age periods. Intergenerational interactions increased and relations were re-structured in this period. The COVID-19 process is seen as an experience that can affect different age groups positively or negatively in the following years.</i>

1. Giriş

Travma sonrası gelişim kavramına ilişkin çalışmalar gün geçtikçe artmakta ve konunun incelendiği örneklemeler ile birlikte ele alındığı değişkenler çeşitlenmektedir. İnsanoğlunun deneyimlediği stres yaratan durumlar bir süre sonra literatürde kendisini konunun travma sonrası gelişim “öldürmeyen acı güçlendirir” fenomeni kapsamında yerini alabilmektedir.

Bu bağlamda travma sonrası gelişim “yüksek düzey stres içeren yaşam olaylarına bağlı kişilerin olumlu yönde gösterdikleri değişimleri” tanımlayan bir kavramdır (Tedeschi ve Calhoun, 2004). Travma sonrası gelişim gösteren kişiler, stresli olaylar sonrası sorunlar yaşasalar da yaşanan kaybı bir sıçrama tahtası olarak kullanabilmektedirler (Tedeschi vd., 1998). Travma sonrası gelişim kendilik algısında yaşanan değişim, kişilerarası ilişkilerde yaşanan

* Bu çalışma psikoloji alanında “Derleme makale” olduğu için Etik Kurulu Onay belgesi gerekmemektedir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir.

Kaynak Göster: Ermiş, E.N. & Bayraktar, S. (2021). Travma sonrası gelişim perspektifinden gelişimsel eğride yeni bir kuşak olarak COVID-19. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 7 (1), 95-105. DOI: <https://doi.org/10.24289/ijsser.832543>

değişim ve yaşam felsefesinde yaşanan değişim olmak üzere üç ana grupta kendini gösterebilir (Tedeschi ve Calhoun, 1995). Bu kavram hakkında literatürde farklı modeller bulunmaktadır. Bu modeller iki başlık altında toplanarak ele alınabilir. Bunlardan ilki planlı değişimleri tanımlayan modeller, diğeri ise plansız değişimleri tanımlayan modellerdir. Planlı değişimleri tanımlamaya yönelik modeller daha çok psikoterapi aracılığıyla yaşanan değişimi anlatmaya yöneliktir. Ancak bu modellerde de değişim salt olarak terapötik değildir. Bu modeller; “Üzüntüye Bağlı Çözülme ve Gelişme”, “Psikoterapide İnsanın Değişim Süreci”, “Kaos ve Gelişim” olmak üzere üç başlık altında yer almaktadır (O’learly vd., 1998). Plansız değişimleri tanımlayan modeller de beş başlık altında toplanmaktadır. Bu modeller kontrol edilemeyen dışsal olaylarla mücadeleye kalkışma sonucu olan değişimi anlatmayı amaçlamaktadır (Tedeschi vd., 1998). (Bunlar; Kuantum Değişimi, Dönüşümsel baş etme, Yaşam Krizleri ve Kişisel Gelişim, Esneklik ve Gelişim ve İşlevsel-Betimsel Modeldir (Tedeschi ve Calhoun, 1995; O’learly vd., 1998). COVID 19 pandemi süreci ile ilgili psikoloji-psikiyatri alanındaki literatür incelendiğinde, salgının kontrolümüzün dışında ve müdahale şansımızın kısıtlı olduğu, insanlarda plansız ve belki de mecburi değişimler yaratan travmatik bir unsur olarak yaşantılandığı, dolayısıyla bu sürecin psikolojik travma bağlamında ele alındığı görülmektedir (örn. Tamiolaki ve Kalaitzaki, 2020; Kalaitzaki vd., 2020). Bu bağlamda travmatik deneyimlerin türüne ve etkilediği gruplara göre farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmesi sebebiyle, tüm dünya için ciddi ve uzun süreli bir deneyim olan COVID-19’un farklı yaş dönemlerine yönelik olan etkileri travma sonrası gelişim kavramı kapsamında ele alınmaya çalışılmıştır.

Aralık 2019’da Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 virüsü Mart 2020’de Dünya Sağlık Örgütü tarafından salgın olarak ilan edilmiştir. Bu salgın yaş grubu ayırt etmeden tüm insanlar üzerinde ciddi bir yaşam stresi kaynağı olmuştur ve olmaya devam etmektedir (Tamiolaki ve Kalaitzaki, 2020). Yaşamsal büyük streslerin varlığı, beraberinde insanların uzun vadeli durumlar için öngörü becerilerinde birtakım bozulmalara ve dalgalanmalara sebebiyet verebilir. Belirsizlik durumlarında, olağanüstü ve zor zamanlarda insanlar doğal olarak kendilerinin ve başkalarının sosyal davranışları için açıklamalar ararlar. İnsanlar böyleleri durumlarda sosyal dünyaya anlam vermek, stereotiplerin ve belli başlı kodların oluşması ve benimsenmesi için çaba gösterirler.

Nesiller aynı zaman diliminde doğan, kronolojik yaş benzerlikleri nedeniyle, benzer yaşam deneyimleri yaşayan bir grup insanı ifade ederler. (Rudolph ve Zacher, 2020). Bu amaçla, geçmiş “nesiller”in inşası (*örneğin, “Bebek Boomers [Patlaması]”: II. dünya savaşından sonra 1960’lı yıllarına kadar yıllık doğum oranındaki büyük artış veya “Millennials” olarak etiketlenen insan grupları,*) sosyal dünyalarımızı anlamamızın bir yolu olarak insanlara klavuzluk ederler. Nesillerin başına gelen genel problemlerin, o nesilde yaşayan insanlar üzerinde kolektif tutumlar, değerler veya davranışlar üzerinde ciddi genelleştirilmiş etkilerinin olduğu düşünülür (Rudolph ve Zacher, 2017). COVID-19 da, bir tür kuşak ismi olma yolunda tarihte yerini almış bulunmaktadır hatta çeşitli sosyal medya platformlarında (Whalen, 2020) “Boomer kıyametçisi”, “Boomer budayıcı” ve “Boomer sökücü” olarak etiketlenmiştir. “COVID-19 Kuşağı” yeni bir “bebek patlaması” ismi ile dahi anılmaktadır (Matchan, 2020) çünkü yaklaşık 9 ay sonra karantinada uzun süre evde kalan çiftlerin yeni bir bebek patlamasını ortaya çıkaracağına dair söylentiler vardır. Bu fikre göre ileride COVID-19’un kendisi bir kuşak olarak tarihte anılmaya hazırlanırken, bu süreçte dünyaya gelen kişilerin de belki COVID-19-Boomers şeklinde yeni bir kuşak ismi ile anılması olasılık haline gelebilir.

Pandemi sürecinde kuşakların birbirleri ile etkileşimsel deneyimleri fazlaştı. Böylece durumun birçok olumlu ve olumsuz yansıması ortaya çıktı. “X Kuşağı” (1966-1979 yılları arasında doğanlar) üyeleri bilindiği gibi çalışkan, gerçekçi ve kanaatkâr bireylerden oluşmaktadırlar (Adıgüzel, 2014). Sürekli değişen dünyaya karşı şüpheli ve güvensiz bir tutum içindedirler (Çetin ve Karalar, 2016). Bu kuşağın üyelerinin kariyerlerinin COVID-19’dan özellikle etkileneceği yönünde fikirler doğmuştur (Fabbiano, 2020). Ayrıca, X kuşağı neslinin çoğu üyesinin (Novack, 2020) COVID-19’un artmasıyla emekliye ayrılmaları da söz konusu olabilir. “Z Kuşağı” (1996 ve sonrasında doğanlar) diğer kuşaklara oranla bilgiyi daha hızlı ulaşma ve onu en iyi şekli ile kullanabilme yeteneğine sahiptir. Teknolojinin hızlı bir ivme gösterdiği dönemde dünyaya geldikleri için bilgisayarla da oldukça uzun saatler zaman geçirirler. Özgüvenli, hızlı tüketen ve düşünen bir kuşaktır. Aynı anda birçok iş ile uğraşabilecek bir bilişsel kapasiteye sahiptirler (Çetin ve Karalar, 2016). Bu kuşağın üyelerinin iş yerinde birbirlerine fiziksel temasta bulunma olasılığı diğer nesillerin üyeleriyle karşılaştırıldığında daha az olduğu ve dijital teknolojiye uyumları sebebiyle çalışma hayatında devamlılıklarının daha randımanlı olabileceği düşünülmektedir (Lepore, 2020). Tüm bu belirgin kuşaksal özelliklerle beraber COVID-19 pandemi süreci bazı açılardan kuşaklar arası çatışmayı yoğunlaştırmış ya da farkların altını çizmiştir. Pandemiden ortaya çıkan sonuçlar kuşaklar arası destek için de kanıtlar sağlamıştır. Örneğin, yaşlı insanlara alışveriş konusunda yardımcı olan genç insanların çoğalması (Gulland, 2020) veya büyükanne ve büyükbabaların, ebeveynleri çalışmak zorunda olan torunlarının bakımına eşlik etmesi gibi önemli birleştirici ve bağlayıcı etkilerden de söz etmek gerekmektedir (McAdams, 2020). COVID-19’u sadece kuşaksal etkileri açısından düşünmek yerine, araştırmacılar, bu durumu gelişimsel sonuçlar açısından da (örneğin yaşla

birlikte duygu düzenleme yeteneklerinde ne gibi farklılıklar olmuştur) birçok psikolojik çıktıyı incelemeye almamışlardır (Rudolph ve Zacher, 2020). COVID-19'un, farklı yaş grupları arasında nasıl yankılarla tezahür ettiğini ortaya koymak gelişimsel eğri ve dönemsel kıyaslamalar açısından öneme sahiptir. Bu sebeple pandeminin çocuklar, ergenler, beliren yetişkinler, orta yetişkinler ve son olarak da ileri yetişkinler üzerinde sırasıyla yansımaları incelenmiştir. Böylece salgının hem gelişimsel açıdan bir tespiti yapılabilmiş, hem de kuşaklar arasında ne denli birleştirici veya ayrıştırıcı etkilere yol açtığı ortaya konulabilmektedir.

2. COVID-19'un çocuk ve ergenler üzerindeki yansımaları

Pandemi sürecinde her yaş döneminin COVID-19'dan kendi içinde farklı biçimlerde etkilendiği görülmüştür. Dünya Sağlık Örgütü'ne (2020) göre, bir pandemiyin ortaya çıkması toplumda her yaş grubu üzerinde salgının psikolojik etkileri açısından en çok strese neden olmuştur. Ergenler ve özellikle çocuklar yetişkinlerde olduğu şekliyle donanımlı bir bilişsel yapıya henüz ulaşamadıkları için böylesi salgınların sosyolojik ve de psikolojik etkilerine karşı daha savunmasız bir grubu temsil etmektedirler. Birçok çalışma, çocuklarda olumsuz olaylara bağlı psikolojik stresin zararlı etkilerinden söz etmiştir. Anksiyete, depresyon, uyuşukluk, sosyal etkileşim bozukluğu ve iştah azalması yaygın olarak bildirilen belirtilerdir. Aynı zamanda stresin zararlı etkileri karşısında bağışıklık sistemi de tehlikeye girebildiği aktarılmaktadır.

COVID-19 salgını sırasında Shaanxi eyaletinde yapılan bir ön çalışma, küçük yaş grubundaki (3-6 yaş) çocukların daha büyük yaş grubundaki çocuklara göre daha fazla semptom gösterme olasılığını ortaya koymuştur. Semptomlar arasında aile üyelerinin enfeksiyona yakalanma korkusu, dikkatsizlik ve sürekli sorgulama bulunmaktadır. Aile bireylerine yapışma, dikkatsizlik ve sınırlılık, tüm yaş gruplarında çocukların gösterdiği en şiddetli psikolojik tepkilerdir. Bu tepkilerle başa çıkmada sosyal medya aktivitelerinin (bilgi edinmek, okumak ve spor amaçlı fiziksel egzersiz yapmak konusunda) büyük ölçüde aileler tarafından çocuklarının sıkıntısını hafifletmek ve yaşadıkları olumsuz durumla ilgili endişelerini gidermek için başarılı bir şekilde kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Jiao vd., 2020). Akranlarıyla sosyal teması sınırlandırmaktan dolayı daha fazla sosyal baskı yaşayan ergenler arasında bu süreç özellikle önemlidir. Virüsün şiddetli semptomlarını yaşama olasılığı daha düşük olan, ancak virüsün yayılmasına katkıda bulunan ergenlerin davranışlarının psikolojik süreçlerine bakıldığında; ergenlik, sosyal uzaklaştırma önerileri göz önünde de bulundurulduğunda, akran sosyal etkileşimlerinin ve özerkliğin belirginleşmesi ile karakterize edilen gelişimsel bir dönemdir. Bu nedenle, ergenlerin enfeksiyonun yayılmasına katkıda bulunma olasılıkları daha yüksektir.

ABD'li ergenlerle ilgili yapılan bir çalışmada haberleri takip etme, sosyal uzaklaşma, dezenfeksiyon ve istifleme davranışlarının psikolojik ilişkilerini incelenmiştir (Oosterhoff ve Palmer, 2020). Bu çalışmadan elde edilen bulgular, ergenlerin virüsün ciddiyetine, sosyal sorumluluğa ne ölçüde değer verdiklerine, sosyal güvenlerine ve başkalarına karşı, kendi çıkarlarına öncelik verdiklerine dair inançlarının haber izleme, dezenfekte etme, istifleme davranışı ve sosyal mesafeye ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu çalışmadaki amaç biraz da gençlerde COVID-19'un yansımalarının şiddetini vurgulamakla birlikte, kişisel çıkarlarının ötesinde sosyal sorumluluk ve diğerlerinin ihtiyaçlarını önemsemeleri için önleyici davranışların istikrar gösterebilir olmasını ve yavaş da olsa değişmesini sağlamaktır. Pandemi süreci, ergenlerin çevresindeki bireylere, sağlık görevlilerine ve hükümet tavsiyelerine uyumunu geliştirebilir (Oosterhoff ve Palmer, 2020). Bu açıdan bakıldığında zorlu bir dönemin ergenler için belirli kazanımlara dönüşebileceğinin de altı çizilmektedir.

Çocukların küçük hayal kırıklıklarından büyük yaşam travmalarına kadar her şeyi yönetmelerine yardımcı olan kişilik özelliklerinden biri olan "psikolojik dayanıklılık", salgınlar gibi birtakım felaketler tarafından etkilenen bölgelerde yaşayan çocuklarda ve gençlerde, halk sağlığı programları tarafından desteklenmelidir. Sağlık uzmanları, aileler ve okul ortamı da dahil olmak üzere çocuklar ve ergenler diğer sosyal bağlantılar tarafından da uygun bir şekilde desteklenirse, zorlu ve sıkıntılı dönemlerin üstesinden gelebilir ve geriye dönük olarak da duygusal ve fizyolojik açıdan stabilize edilebilirler (Pettoello-Mantovani vd., 2019).

Çin'in Shaanxi Eyaletinde çalışan çocuk doktorları, çocuklarda ve ergenlerde psikolojik dayanıklılığı artırmaları için ailelere, çocukların korku ve endişelerini gidermek için çocuklarla iletişimi arttırmak, yalnızlığı hafifletmek için işbirlikçi oyunlar oynamak, fiziksel aktiviteyi teşvik eden faaliyetlere yönlendirmek ve müzik terapisinin etkisini vurgulayarak şarkı söylemenin önemine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca, ebeveynlerin uyku zorluklarına ve kabuslara dikkat etmeleri gerektiği ve gerekirse çocuklarının gündüz uykularını arttırmalarını önermişlerdir (Jiao vd., 2020).

Dünyanın birçok yerinde pandemi döneminde en büyük değişim eğitim-öğretim alanında yaşanmıştır. Milli eğitimdeki akış ve çeşitli kurslar, çevrimiçi olarak iyi organize edilmiş bir şekilde sunulmuştur. Bu eylemler

eğitimin tamamen sekteye uğramamasını sağladığı için, birçok ebeveynin, çocuklarının eğitim durumu ile ilgili endişelerini hafifletmeye yardımcı olmaktadır. Her ne kadar bu önlemler ve çabalar son derece övgüye değer ve gerekli olsa da endişelenmek için başka sebepler de mevcuttur.

Salgın sırasında uzun süreli okul kapanması ve ev hapsi çocukların fiziksel ve zihinsel sağlığı üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilir (Branzandale vd., 2017). Bazı çalışmalar, çocukların okul olmadığı zamanlarda (örneğin, hafta sonları ve yaz tatilleri), fiziksel olarak daha az aktif olduğunu, daha uzun süre ekran karşısında zaman harcadıklarını, düzensiz uyku ritimlerine sahip olduklarını ve yeme düzenlerinin bozulduğunu ortaya koyar (Wang vd., 2020). Salgının çocuk ve ergenler üzerinde psikolojik etkileri fiziksel ve zihinsel etkilerine göre biraz daha göz ardı edilmiştir. Uzun süre evde kalmak, enfeksiyon korkusu, umutsuzluk ve sıkıntı, bilgi yetersizliği, sınıf arkadaşları ve öğretmenlerle yüz yüze temas eksikliği, evde kişisel alan eksikliği ve ailedeki mali kayıp korkuları gibi stresler çocuklar ve ergenler üzerinde daha da sorunlu ve kalıcı etkiler yaratabilir (Brooks vd., 2020). Okullar, sadece çocuklara eğitim materyalleri vermede değil, aynı zamanda öğrencilere, öğretmenlerle etkileşim kurma ve psikolojik danışmanlık alma fırsatı sunmada da kritik bir role sahiptir. Okullar süreç tamamlandıktan sonra aktif olarak sağlık bilincine sahip bir programı, olması gereken kişisel hijyen, fiziksel aktiviteler, uygun beslenme alışkanlıkları ve iyi uyku alışkanlıkları gibi sağlığı geliştirme materyallerini okul müfredatına daha fazla entegre etmelidirler (Branzandale vd., 2017).

İtalya ve İspanya'da çocuk ve ergenlerle ilgili yapılan bir kıyaslama çalışmasında, evde uzun süre kalmak, kaygı uyku sorunları, fiziksel şikayetler ve endişeler gibi sorunların yanı sıra, diğer akrabalarla tartışmak gibi aile içi ilişkileri içeren davranış problemlerini de artırabileceğini göstermektedir. Buna karşılık, İtalya grubundaki çocuk ve ergenlerin belki de İtalya'daki karantinanın İspanya'ya kıyasla daha uzun sürmesi nedeniyle ebeveynleri tarafından daha sessiz isteksiz ve yalnız olarak değerlendirildiği bildirilmiştir. Karantina sırasında aile bireylerinin bir arada yaşaması daha zor olduğundan aile içi stres seviyesi de daha yüksek bildirilmiştir. Çocukların davranışsal sorunlarının aile iklimini olumsuz yönde etkilemesi ve ayrıca yüksek düzeyde strese sahip ebeveynlerin çocuklarına daha tutarsız bir disiplin uygulayabilmeleri de beklenmektedir. Her iki ülkeden çocukların ve ergenlerin duygusal ve davranışsal belirtileri, ebeveynlerin refahıyla, özellikle stres düzeyleriyle olumlu olarak ilişkili görünmektedir (Orgiles vd., 2020).

Nepal'de 23 Mart'tan bu yana karantina altında olan gençlerle zihinsel sağlık riskleri ve koruyucu faktörleri üzerine bir çalışma yapılmıştır. Nepalli gençlerde COVID-19 ile ilişkili bazı ruh sağlığı risk faktörleri belirlenmiştir. Bunlar: gençler için finansal açıdan yetersiz ruh sağlığı hizmetleri; sosyal medya kullanımı, aniden uygulanan bir karantina; (karantina kısıtlamalarının anlaşılmasında); ani iş / öğrenci hayatı değişiklikleri; Ortaöğretim Sınavının (SSE) aniden ertelenmesi ve 2015 yılında yıkıcı depremlere maruz kalmış olma. Tüm bu risk faktörleri stres ve depresyon gibi olumsuz ruh sağlığı sonuçları ile ilişkilendirilmiştir. Bu süreçte sosyal medyada ve televizyon kanallarında dolaşan çelişkili bilgilerin de daha yüksek stres seviyeleri ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Toreles vd., 2020).

Nepal gençleri, travma sonrası stres bozukluğu da dahil olmak üzere 2015'deki deprem sonrası oldukça yüksek oranda ruh sağlığı sorunları yaşamışlardır (Schwind vd., 2018). Yeni bir acil durum/kriz senaryosunun bu olumsuz sonuçları tetikleyebileceği veya yenilerini üretebileceği söylenmektedir. Wuhan'da da COVID-19 salgınının ortasında (Liu vd., 2020) çok sayıda travma sonrası stres bozukluğu semptomları bildirilmiştir. Nepal'de, gençlere bir destek sistemi sağlayan orta ve geniş aile yapıları yaygındır. Sonuç olarak, gençler aile değerleri ve kültürel kimlikleriyle yeniden bağlantı kurmaya çalışmaktadırlar. COVID-19 bağlamında arkadaş ve ailenin desteğinin de arttığı bildirilmiştir (Zhang ve Ma, 2020). Tüm bu sosyal destek sistemleri de bahsi geçen risk faktörlerine karşı birer koruyucu faktör olarak düşünülmektedir.

Evde kalınan bu süreçte ebeveynler genellikle çocukların yardım isteyebileceği en yakın ve en iyi kaynaktır. Çocuklarla yakın ve açık iletişim, herhangi bir fiziksel ve psikolojik meseleyi tanımlamanın ve çocukları uzun süreli izolasyonda rahatlatmanın anahtarıdır. Ebeveynler çocukların performansını ve davranışlarını izlemenin yanı sıra, kimliklerine ve ihtiyaçlarına da saygı göstermeleri ve çocukların kendi disiplin becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmalıdır (DSÖ). Ayrıca çocuklarını kendi yeterlilik becerilerini geliştirebilecek şekilde yönlendirmelidirler (Perrin vd., 2016). Çocuklar sürekli salgınla ilgili haberlere maruz kalmaktadır, bu nedenle bu konular hakkında çocuklarla doğrudan görüşmeler yapmak endişelerini hafifletebilir ve panik yapmayı önleyebilir (DSÖ). Yapılan bir çalışmada kentsel alanlarda yaşamak, ebeveynlerle yaşamak, istikrarlı bir aile gelirin sahip olmak, öğrenciler için COVID-19 salgını sırasında yaşanan kaygıya karşı koruyucu faktörlerdir. Bununla birlikte, COVID-19 ile enfekte olan biri ile akraba olmak veya tanışıklığa sahip olmak, yaşanan endişe için birer risk faktörüdür. COVID-19 stres faktörlerinden olan, ekonomik stresörler, virüsün günlük yaşam üzerindeki etkileri ve akademik her türlü erteleme, Çinli öğrencilerin epidemi sırasındaki kaygı düzeyleri ile olumlu ilişkili bulunmuşken,

sosyal destek ile öğrencilerin kaygı düzeyleri arasında negatif bir ilişkilene gösterilmiştir (Huang vd., 2020). Çin'de yapılan bir başka araştırma, öğrencilerin psikolojik dinamiklerini anlamak için 2019 koronavirus salgını (COVID-19) sırasında öğrencilerin bilişsel ve psikolojik durumlarını, anksiyete ve depresyon düzeylerini araştırmayı amaçlamıştır. Salgın sırasında Çin'deki öğrencilerin kaygı ve depresyon düzeyleri ulusal norm düzeyinden daha yüksek bulunmuştur. Bu nedenle, öğrencilere ihtiyaç duyulan psikolojik müdahalelerin yapılması çok önemlidir (Cao vd., 2020). COVID-19'un ortaya çıkmasının, akut stres bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve intihar gibi psikolojik bozukluklara neden olacak gerginlik, kaygı ve korku gibi genel psikolojik reaksiyonlara neden olacağı öngörülmektedir (Zhong vd., 2020).

Okul rutinleri ruhsal sağlık problemleri olan gençler için önemli birer başa çıkma mekanizmalarıdır. Bu gençler okullar kapatıldığında, yaşamda bir dayanak kaybederler ve bu durum semptomlarının tekrar etmesine sebebiyet verebilir. Depresyonu olan bazı gençler için, okul eski rutinine geçtiğinde normal yaşama dönme konusunda ciddi zorluklar da yaşanabilecektir. Otizm spektrum bozukluğu olanlar gibi özel eğitim ihtiyaçları olan çocuklar da risk altındadır. Psikiyatrist Chi-Hung Au (Hong Kong Üniversitesi,) bu özel gereksinimli çocukların günlük rutinleri bozulduğunda sinirli ve engellenmiş hissedebileceklerinin altını çizer. Üniversite sınavına girecek öğrenciler arasında virüsü kapacaklarına ve sınava giremeyeceklerine dair bir korku dalgası mevcuttur. Sağlıklı kalmak başka bir strese dönüşmüş durumdadır. 2014'ten 2016'ya kadar Batı Afrika'daki Ebola salgını gibi önceki halk sağlığı acil durumlarında da çocuk istismarı, ihmali ve sömürü oranlarında artış bildirilmiştir. Bu salgının da özellikle çocuk ve ergenlerde böyle sonuçlara yol açabileceği varsayımı araştırılmalıdır. Bununla birlikte, büyük çaplı hastalık salgınlarının çocuklar ve ergenler üzerindeki uzun süreli zihinsel sağlık etkileri hakkında çok fazla şey bilinmemektedir. Şiddetli akut solunum yolu sendromunun (SARS) hastalar ve sağlık çalışanları üzerinde psikolojik etkileri üzerine bazı araştırmalar olsa da, sıradan vatandaşlar üzerindeki etkileri hakkında çok fazla şey bilinmemektedir. Bu tür salgınların sonuçlarına dair araştırma kanıtları özellikle çocuklarda ve ergenlerde azdır. Bahsedilen gelişimsel dönemleri araştırmak kanıt boşluğunu gidermek açısından önemlidir (Lee, 2020). Her ne kadar COVID-19 ile ilişkili zihinsel sağlık etkilerinin önümüzdeki zamanlarda daha iyi değerlendirilmesi muhtemel olsa da, bugün salgının etkilerine maruz kalan ergenlerin ve genç yetişkinlerin COVID-19'dan sonra yıllarca zihinsel sağlık komplikasyonları taşımasını önlemek için de yapılacak çalışmaların fazlaşmasına destek olunabilir.

3. COVID-19'un beliren yetişkinlik ve orta yetişkinlik üzerindeki etkileri

Belirsizlik, güvensizlik, bugün ve gelecek için istikrarsızlık ve azalmış özerklik ve öz-yönlülük, COVID-19 zamanında yaygın duygulardır. Bu açılar beliren yetişkinlikte oldukça önemlidir. Tıbbi raporlar, gençlerin COVID-19 enfeksiyonuna daha az yatkın olduklarını düşündürse de beliren yetişkinler psikolojik uyum açısından daha yüksek risk altında olabilir. Beliren yetişkinlikte anksiyete, stres ve endişeler yaşamın diğer evrelerine göre daha düşük olmasına rağmen, salgın halindeki kriz ortamında anksiyete düzeyi yüksektir (Barari vd., 2020). COVID-19'un tehdidi, belirsizliği ve düşük öngörülebilirliği ile karantinanın getirdiği sosyal uzaklaşma ve izolasyon, sadece insanların fiziksel sağlığını tehdit etmekte kalmaz, aynı zamanda özellikle psikolojik uyumsuzluk nedeniyle insanların zihinsel sağlığını da etkiler.

Bir çalışmada beliren yetişkin bireylerin COVID-19 ile ilgili duruma başarılı ve tatmin edici bir şekilde tepki vermedeki zorlukları araştırılmıştır (Germani vd., 2020). Özellikle en çok kişilerde anksiyete ve stres düzeylerinde artışlar gözlenmiştir (Cao vd., 2020; Tabri vd., 2020). Beliren yetişkinler, olası asemptomatik taşıyıcı rolündeki kişiler olarak COVID-19'un kendilerine olan etkisine karşı güvende hissetmektense duruma karşı daha yüksek endişeler göstermişlerdir. COVID-19 ve psikolojik uyumsuzluğa ilişkin bu endişelerin kültürel faktörlerle ilişkili olabileceği düşünülmüştür. Bireycilik ve toplulukçuluk özellikleri dikkate alınarak İtalyan olan toplam 1183 beliren yetişkinle bir araştırma yapılmıştır. Sonuçlar COVID-19 hakkında kişilerin yakınlıklarına dair daha yüksek endişeler taşıdıklarını ardından bunu daha genel / sosyal endişelerin izlediğini göstermiştir. En düşük puanı COVID-19 ile ilgili kendilerine dair olan endişeleri oluşturmuştur. Durumluk kaygı ve stres seviyeleri normal kesimin üzerinde ölçülmüştür. Toplulukçu yönelime sahip beliren yetişkinler daha yüksek enfeksiyon riski algılamışlardır. Fakat diğer yandan da daha düşük psikolojik uyumsuzluk öngörülmüştür (Germani vd., 2020).

Toplulukçuluk yönelimi, pandemi sırasında önerilen kısıtlama önlemlerine katılım konusunda daha bilinçli, duyarlı ve bilgili olma gereksinimlerini arttırabilir. Öte yandan, aidiyet duygusu ve sosyal bağlantı; kaygı, stres, duygusal ve davranışsal zorluklar açısından risklere ve psikolojik uyumsuzluğa karşı bir tampon görevi görebilir. Bu nedenle, toplulukçu kültürü benimsemiş insanlar, gözlenen bir risk karşısında bireyci olanlardan daha fazla risk algılayabilmelerine rağmen, bireysel olanlardan daha yüksek bir etkinlik duygusuna sahip olma eğilimindedirler, yani gruplarının birlikte çalışacağı ve kişilerin birbirlerini korumak için hareket edeceğine inanırlar. Böylece bu koruyucu süreçlerin koordine edilmesine de katkı sağlarlar (Kim vd., 2016).

Enfeksiyon riskleriyle ilgili endişelerden bağımsız olarak, izolasyon tehdidinin en çok aidiyet ve bağlılık hissi hisseden insanlar tarafından daha iyi karşılanabileceği vurgulanır (Triandis, 2001). Çalışma, COVID-19 salgını ile mücadele etmek ve beliren yetişkinlikte psikolojik uyumsuzluk düzeylerini azaltmak için, bireylerin ortak hedeflerini başkalarıyla paylaşma, karşılıklı bağlılık ve sosyalleşme gibi kültürel yönelimlerin vurgulanması ve bunların birer koruyucu faktör olarak teşvik edilmesi gerektiğini önermektedir (Germani vd., 2020).

Sadece toplulukçuluk gibi kültürel yönelimler değil, birtakım kişilik özellikler de başkalarını en az öznel iyi oluşumuz kadar gözetmeye yardımcı olur. Örneğin, Danimarka'da yapılan bir çalışmada insanların, yaşlarının, duygusallık seviyelerinin ve kişiliklerinin karanlık yönlerinin COVID -19 ile mücadele için kişisel kısıtlamaları kabul etme isteklilikleri ile büyük ölçüde ilişkili olduğunu bulunmuştur. Yaş ve duygusallık seviyesi pozitif yönlü önemli birer yordayıcı olarak belirlenmiştir. (Zettler vd., 2020). Yüksek seviyedeki duygusallığın kişiyi endişe, korku ve başkalarına karşı empati kurmaya daha yatkın hale getirerek, olumsuz etkilere de daha açık bir ortam hazırladığı iddia edilmiştir (Ashton vd., 2014). Kişiliğin karanlık taraflarının da önemli bir negatif yordayıcı olabileceği söylenmiştir. Çünkü karanlık kişilik özellikleri kişinin kendi faydasını en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan "başkaları için hoşnutsuzluğu göz ardı etmek, ya da kabul etmek veya kötü niyetli bir şekilde durumu kışkırtmak" gibi bakış açılarının benimsenebildiğini gösterir (Moshagen vd., 2018).

Karantina yaşam deneyimi olan beliren yetişkinleri temsil eden lisansüstü öğrencilerine yönelik başka bir araştırmada analiz sonucu dört ana tema belirlemiştir: "olumsuz duygular, karışıklık ve kötümserlik geliştirme", "beden ve yıkama ile ilgili obsesif-kompulsif davranış geliştirme", "aile sağlığı ile ilgili endişeler", "ekonomik ve sosyal bakım ve virüs sonrası zamanlar için korku". Bu dört temanın kişiler üzerinde etkilerinin uzun zamanlara yayılacağı savunulmaktadır. Karantinada yaşayan öğrencilerin deneyimlerini, inançlarını ve tutumlarının karmaşıklığını anlamak, sağlık uzmanları ve akıl sağlığı profesyonellerinin de sonrasında kapsamlı planlar yapabilmesi için önemlidir (Khodabakhshi-Koolae, 2020).

İngiltere'de yetişkinlerle yapılan bir başka çalışmada salgın sonrası TSSB bulgularında yüksek ve oldukça kompleks sonuçlar elde edilmiştir. Beklenmedik bir şekilde, erkeklerin TSSB oranı kadınlardan daha yüksektir. Oysa epidemiyolojik çalışmaların çoğu kadınlar için daha yüksek TSSB oranları bildirmektedir. Bunun nedenleri çok net değildir, ancak COVID-19'un ortaya çıkardığı sağlık ve ekonomik alanlarındaki tehdidi, geleneksel erkek cinsiyet rollerini baltalıyor olabilir veya İngiltere'de COVID-19 salgını sırasında erkekler için daha yüksek ölüm oranlarının bildirilmiş olmasının da bu sonuçta rol oynadığı düşünülebilir (Shevlin vd., 2020). Genç yetişkinlerin karantina durumundan daha yaşlı olanlardan biraz daha stresli, depresif ve endişeli bulunması (Filgueiras ve Stults-Kolehmainen, 2020) literatürle bazı noktalarla çelişir (Christensen vd., 1999). COVID-19'un ekonomik etkisinin genç yetişkinler arasında artan umutsuzluk eğilimi (Qui vd., 2020) mevcut bulguları açıklayabilecek en önemli sebeplerden biridir.

Salgın sırasında Çinliler arasında ülke çapında psikolojik bozukluklar araştırmasında en yüksek travmatik sınıfta 18-30 yaş arası gençlerin sahip olduğu kaydedilmiştir (Qui vd., 2020). Benzer şekilde, ABD, Kanada ve Belçika'daki ergenler ve gençler arasında da yüksek stres seviyeleri kaydedilmiştir. Bu gruplar depresyon ve intihar düşüncesi için en büyük risk altında olan gruplardır. Çin'de gençler arasındaki stresin en büyük kaynağının sosyal medyadan gelen bilgiler olduğu düşünülmektedir (Qui vd., 2020).

Yapılan bazı çalışma sonuçlarına göre karantinadaki çocukların varlığı yetişkin aile bireylerinde depresyona yakalanmak konusunda koruyucu bir faktördür. Karantina boyunca yanlarında çocukları olan insanlar, çocuksuzlara göre daha az depresif semptom bildirmişlerdir. Bu durum bir açıdan şaşırtıcı da bir bulgudur; çünkü karantinadaki çocuklara bakmak da stresli bir durumdur (Timmer vd., 2011); ancak, bu anlamda, belki de ebeveynler, çocuklarının durumunun daha güvenli olduğunu algıladıkça endişeyi azaltabilir veya mutluluğu arttırabilmişlerdir (Filgueiras ve Stults-Kolehmainen, 2020). Bulaşıcı risk nedeniyle yaşlı yakınlarını evde bırakmak ve çalışmak zorunda olmak ama daha sonra geri dönmek yetişkinlerde stresi arttıran bir diğer faktör olarak saptanmıştır. Bu nedenle yaşlılarla yaşayan insanlar daha stresli hissetme eğilimindedirler (DSÖ).

4. COVID-19'un yaşlılar üzerindeki etkileri

COVID-19 un kurumsal mekanlarda kalan (örnek: yaşlı bakım evleri gibi) yaşlılar üzerinde ihmal, yalnızlık, tecrit, depresyon, anksiyete ve istismar gibi sorunlar özellikle bu günlerde uygulanan sosyal mesafe uygulaması ile daha önemli bir hale gelmiştir. (Banerjee, 2020). Salgının belirsizliği savunmasızlıklarının farkında oldukları için yaşlıların zihinsel ve psikolojik sağlıkları üzerinde artan bir etkiye sahiptir. Ölüm korkuları dahil, sevdiklerini kaybetme ve muhtemelen enfeksiyonun taşıyıcıları olma durumunda hissedecekleri suçluluk duygusu ile ötelenir. Karantinanın etkileri, yalnızlığa, kedere, anksiyeteye ve uzun süre devam eden kronik strese yol açan önemli

psikolojik çıktılara sebep olur. Şimdiye kadar yapılan ön araştırmalar yaşlılarda, depresyon düzeyinde, travma sonrası stres düzeyinde (TSSB) ve uyum reaksiyonlarında bozulma artışı olduğunu göstermiştir (Banerjee, 2020). Ayrıca, yaşlılarda halihazırda var olan intihar riski nedeniyle, intihar düşüncelerinin ve strese bağlı girişimlerin artması ilave bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Yaşlıların birçoğu, yalnız yaşamaktadır. Yalnızlık, özellikle kronik olduğunda ve pandemi sürecindeki kısıtlılıklarla da beraber fiziksel aktivite eksikliği ile de birleşince depresyon için güçlü bir risk faktörüne dönüşür.

Birçok yaşlı, aileleri ile aralarındaki duygusal mesafeye bir derece katkı sağlayan dijital iletişimin dahi olmadığı bir süreçten geçmektedir. Buna ek olarak, zaten var olan yaşlı ayrımcılığı damgasını, COVID -19 salgını yaşlı kesimi daha da marjinal, ayrıksı ve istismara açık bir grup haline getirmektedir. Bu durum da esneklik açısından önemli olan özerkliği ve kendine saygıyı engelleyebilir. Esasen yaşlı kesimi benzeri görülmemiş bu salgına karşı mücadeleye dahil etmek, umut ve bilgilerinden bir şeyler öğrenmek, pandemi sonrası daha iyi bir dönem geçirmek adına yardımcı olabilir (Banerjee, 2020).

İtalya salgından en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Yaşam beklentisinin artması ve sağlıklı yaşam tarzlarının yayılmasıyla birlikte, İtalya'da olduklarından daha genç görünen yaşlı insanlar çoğunluktadır ve sağlık durumları da çok iyidir (Pili ve Petretto, 2020). İtalya'da emekli olan yaklaşık 4 milyon yaşlı yetişkinin olduğu bilinmektedir, ancak bu insanlar hala sistemde üretken ve aktif bir rol oynamak istemektedirler. COVID-19'un İtalya'daki salgını sırasında, medyanın odağı birkaç nedenden ötürü daha çok ülkedeki yaşlı insanlar olmuştur. Birçok yaşlı insan medeni bir şekilde toplumun salgına karşı savaşmasına yardım etmişlerdir: “emekli doktorlar, hemşireler, emekli bilim adamları ve araştırmacılar” işlerine geri dönmüş ve diğer insanlara farklı şekillerde yardım etmişlerdir. Acil durumlarda, yaşlı İtalyan yetişkinler, kendileri ve aileleri için enfeksiyon riski altında bile olsalar topluluklarla başa çıkma ve yardım etme konusunda büyük bir yetenek göstermişlerdir. Ayrıca, şu anda seksen ve doksans yaşında olan kişilerin İkinci Dünya Savaşı'nı ve sonraki “ekonomik patlama” yı yaşayanlar olduğunu da hatırlamak önemlidir. İtalya, geçmişte zor bir durumla nasıl başa çıkılacağını ve bir tür “travma sonrası gelişimi” nasıl geliştirileceğini öğrenmiş olan ve şimdi bunu yüksek bir sivil toplum bilinci anlamında gösteren yaşlı ve sağduyulu kesimi mücadelenin içine dahil edebilmiş ve bu konuda başarılı olmuş bir ülke konumundadır (Pili ve Petretto, 2020).

5. Tartışma ve sonuç

Yukarıda bahsi geçen tüm gelişimsel dönemler açısından COVID-19'un çıktılarını bakıldığında en çok hangi spesifik yaş döneminin etkilendiğini söylemek zordur. Her dönem kendine has bağlamsal, fiziksel ve psikolojik özellikleri açısından bir takım olumlu katma değerler elde edebildiği gibi yıkıcı sonuçlarla da karşılaşmıştır. Kuşaksal ve dönemsel kıyaslamalar da verilen çalışma örneklerinde görüldüğü gibi; kişilerin içinde buldukları kültürel çevre, aile yapıları, kişilik özelliklerinden kaynaklı mizaşsal yatkınlıkları, buldukları ülkenin tarihsel yazgısında yaşanan majör olaylar (savaş, hastalık ve göç gibi), ekonomik kaynaklarının nasıl yönetildiği ve eğitim- iş yaşamı teknik alt yapısının değişimlere ne derece esnek bir yapıyla hazıroluşluğuna göre farklılaşmaktadır. Bu sebeple, salgının sonuçlarında birçok kişisel ve dışsal değişken beraberinde etkili olduğu için genel bir yargıya varmak yerine, farklı dönem ve farklı ülkelerde ne türde dönüşümler yarattığını ortaya koymak etkili olacaktır.

Büyük felaketler sonrasında var olan tüm risk faktörlerine rağmen bunu yaşayan kişilerin o felaketin zararından çıkan kara odaklanması salık verilir çoğunlukla. Çünkü bu türdeki durumların tüm yaş grupları açısından farklı türlerde işlevsel dönüşümlere, ruhsal büyümelere, gelişmelere yol açabileceği bilinmektedir. COVID-19 kapsamında en azından hastalığın belirsizliğinin ortadan kalkması ve kendine alan yazında tarihsel bir yer edinebilmesi için sadece durumu tanımlamak yeterli değildir. Bir de bu denli majör ve kendine has bir travmanın dönüştürücü, iyileştirici, bütünleştirici ve yeniden yapılandırıcı taraflarından da bahsetmek gerekir ki hem nesiller için ilerde birer kaynak teşkil edebilsin hem de ruh-beden sağlığı açısından başka çalışmalara da ileride öncüllük edebilsin.

Pandemi sürecinin özellikle eğitim ve öğretim alanında yarattığı değişimler travma sonrası gelişim kavramı ile ele alındığında oldukça yeni öğrenme biçimleri ile var olan eğitim modellerinin dışında yeni bir bilişsel beceri alanı doğurmuştur. Çoğu iş kolu da yetişkinler için uzaktan çalışma başlığında yeni çalışma becerilerini zorunlu kılmıştır. Aynı ortak alanın içinde farklı yaş gruplarına mensup aile bireyleri daha fazla vakit geçirmiş ve de böylece ya etkileşimin artışı bağları kuvvetlendirmiş ya da fazla yakınlık bireysel alanlara ve bireysel özgürlüğe zarar vermiştir. Yaşanmakta olan pandemi süreci farklı yaşam dönemlerindeki bireyleri farklı şekillerde olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Önemli olan bireylerin içinde buldukları bu deneyimleri bir sıçrama tahtası olarak kullanabilmeleri amacı ile onları farklı psiko-sosyal müdahalelerle yönlendirebilmektir.

Yazarların katkı oranı beyanı

E.N. Ermiş ve S. Bayraktar makalenin veri toplama, veri analizi, raporlaştırma ve diğer aşamalarından eşit düzeyde sorumlu olduğunu beyan ederler.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma psikoloji alanında “Derleme makale” olduğu için Etik Kurulu Onay belgesi gerekmemektedir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir.

Kaynakça

- Adıgüzel, O., Zeynep Batur, H.Z., & Ekşili, N. (2014). Kuşakların değişen yüzü ve y kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: mobil yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (19), 165-182.
- Ashton, M.C., Lee, K., & de Vries, R.E. (2014). The HEXACO Honesty-Humility, agreeableness, and emotionality factors: A review of research and theory. *Personality and Social Psychology Review*, 18(2), 139–152.
- Banerjee, D. (2020). Age and ageism in COVID-19: elderly mental health-care vulnerabilities and needs. *Asian Journal of Psychiatry*, 51,102154.
- Banerjee, D. (2020). How COVID-19 is overwhelming our mental health. *Nature India*, 26.
- Barari, S., Caria, S., Davola, A., Falco, P., Fiorin, S., Hensel, L., & Ledda, A. (2020). Evaluating COVID public health messaging in Italy: Self-reported compliance and growing mental health concerns. *MedRxiv*, 1–19.
- Brazendale, K., Beets, M.W., & Weaver, R.G. (2017). Understanding differences between summer vs. School obesogenic behaviors of children: the structured days hypothesis. *Int J Behav Nutr Phys Act*, 14, 100.
- Brooks, S.K., Webster, R.K., & Smith, L.E. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *Lancet*, 395, 912–920
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., & Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Res*, 112934.
- Christensen, H., Jorm, A., & Mackinnon, A. (1999). Age differences in depression and anxiety symptoms: a structural equation modelling analysis of data from a general population sample. *Psychological Medicine*, 29, 325-39.
- Çetin, C. & Karalar, S. (2016). X, Y ve Z kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları üzerine bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14 (28), 157-197.
- Fabbiano, J. (2020). 3 ways the coronavirus out- break affects members of generation X differently. *Ladders*. Retrieved from <https://www.theladders.com/career-advice/generation-x-coronavirus>
- Filgueiras, A., & Stults-Kolehmainen, M. (2020). The relationship between behavioural and psychosocial factors among Brazilians in quarantine due to COVID-19. *Lancet*. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3566245
- Germani, A., Buratta, L., Delvecchio, E., & Mazzeschi, C. (2020). Emerging adults and COVID-19: The role of individualism-collectivism on perceived risks and psychological maladjustment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(10), 3497.
- Gulland, A. (2020). Coronavirus elderly advice: How can I help look after vulnerable relatives? *The Telegraph*. Retrieved from <https://www.telegraph.co.uk/global-health/science-and-disease/elderly-coronavirus-how-help-older-vulnerable-people-relatives/>
- Jiao, W. Y., Wang, L. N., Liu, J., Fang, S. F., Jiao, F. Y., Pettoello-Mantovani, M., & Somekh, E. (2020). Behavioral and emotional disorders in children during the COVID-19 epidemic. *The Journal Of Pediatrics*, 221, 264–266.
- Kalaitzaki, A. E., Tamiolaki, A. & Rovithis, M. (2020). The healthcare professionals amidst COVID-19 pandemic: A perspective of resilience and posttraumatic growth. *Asian Journal of Psychiatry*, 52, 102172.
- Khodabakhshi-Koolae A. (2020). Living in home quarantine: analyzing psychological experiences of college students during COVID-19 pandemic 130-11138. *ودھف: یرامیندیووک*.
- Kim, H.S., Sherman, D.K., & Updegraff, J.A. (2016). Fear of ebola: The influence of collectivism on xenophobic threat responses. *Psychology Sci*, 27, 935–944.
- Lee, J. (2020). Mental health effects of school closures during COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(6), 421.

- Lepore, M. (2020). This generation may be the least likely to contract coronavirus through touch at work. *Ladders*. Retrieved from <https://www.theladders.com/career-advice/this-generation-may-be-the-least-likely-to-contract-coronavirus-through-touch-at-work>
- Liu, H., Huang, L., & Xu, F. (2020). Emotional responses and coping strategies of nurses and nursing college students during COVID-19 outbreak. doi: <https://doi.org/10.1101/2020.03.05.20031898>
- Liu, N., Zhang, F., & Wei, C. (2020). Prevalence and predictors of ptsd during COVID-19 outbreak in china hardest-hit areas: Gender differences matter. *Psychiatry Res*, 287, 112921.
- Matchan, L. (2020). With Americans hunkering down, some wonder if coronavirus could lead to a baby boom. *The Boston Globe*. Retrieved from <https://www.bostonglobe.com/2020/03/14/lifestyle/with-americans-hunkering-down-some-wonder-if-coronavirus-shutdowns-could-lead-baby-boom/>
- McAdams, A. (2020). Should grandparents avoid grand- children to prevent spread of Coronavirus? *WECT News*. Retrieved from <https://www.wect.com/2020/03/16/should-grandparents-avoid-grandchildren-prevent-spread-coronavirus/>
- Moshagen, M., Hilbig, B. E., & Zettler, I. (2018). The dark core of personality. *Psychological Review*, 125(5), 656–688.
- Novack, J. (2020). 8 Ways coronavirus will drastically alter boomer retirements. *Forbes*. Retrieved from <https://www.forbes.com>
- O’leary, V.E., Alday, C.S., & Ickovics, J.R. (1998). Models of Life Change and Posttraumatic Growth. İçinde R.G.Tedeschi, C.L. Park ve L.G. Calhoun (Ed.), *Posttraumatic Growth: Positive Changes in the Aftermath of Crisis*. London:Lawrence Erlbaum Associates, Publishers; 127-151.
- Oosterhoff, B. (2020). Psychological correlates of news monitoring, social distancing, disinfecting, and hoarding behaviors among US adolescents during the COVID-19 pandemic. doi: 10.13140/RG.2.2.22362.49602
- Orgilés, M., Morales, A., Delvecchio, E., Mazzeschi, C., & Espada, J. P. (2020). Immediate psychological effects of the COVID-19 quarantine in youth from italy and spain. Retrieved from <https://psyarxiv.com/5bpfz/>
- Perrin, EC., Leslie, LK., & Boat, T. (2016). Parenting as primary prevention. *JAMA Pediatr*, 170, 637–38.
- Petretto, D. R., & Pili, R. (2020). Ageing and COVID-19: What is the role for elderly people?. *Geriatrics*, 5, 25.
- Pettoello-Mantovani M., Pop, T.L., Mestrovic, J., Ferrara, P., Giardino, I., & Carrasco-Sanz, A. (2019). Fostering resilience in children: The essential role of healthcare professionals and families. *J Pediatr*, 205, 298- 299.
- Pili, R. & Petretto, D.R. (2020). Introduzione. In longevità, invecchiamento e benessere. Sfide presenti e future (longevity, ageing and wellbeing. *Present and future challenges*. Aracne: Roma, Italy.
- Qiu, J. (2020). A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic: Implications and policy recommendations. *General Psychiatry*, 33, 2100213.
- Qiu, J., Shen, B., & Zhao, M. (2020). A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic: implications and policy recommendations. *BMJ*, 33, 100213.
- Rudolph, C.W., & Zacher, H. (2017). Considering generations from a lifespan developmental perspective. *Work, Aging and Retirement*, 3(2), 113–129.
- Rudolph, C.W., & Zacher, H. (2020). The COVID-19 generation: A cautionary note. *Work, Aging and Retirement*. Retrieved from <https://academic.oup.com/workar/advance-article/doi/10.1093/workar/waaa009/5820879>
- Schwind, J.S., Formby, C.B., & Santangelo, S.L. (2018). Earthquake exposures and mental health outcomes in children and adolescents from phulpingdanda village, nepal: A cross-sectional study. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*, 12, 54.
- Sharma, V., Ortiz, M.R., & Sharma, N. (2020). Risk and protective factors for adolescent and young adult mental health within the context of COVID-19: A perspective from Nepal. *The Journal of Adolescent Health*. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7237905/>
- Shevlin, M., McBride, O., Murphy, J., Miller, J.G., Hartman, T.K., Levita, L., & Bennett, K. M. (2020). Anxiety, depression, traumatic stress, and COVID-19 related anxiety in the UK general population during the COVID-19 pandemic. Doi: 10.31234/osf.io/hb6nq.
- Tabri, N., Hollingshead, S., & Wohl, M. (2020). Framing COVID-19 as an existential threat predicts anxious arousal and prejudice towards Chinese people. *PsyArXiv Prepr*. Retrieved from <https://psyarxiv.com/mpbtr/>
- Tamiolaki, A., & Kalaitzaki, A.E. (2020). That which does not kill us makes us stronger: COVID 19 and posttraumatic growth. *Psychiatry Research*, 289,113044.
- Tedeschi, R.G., & Calhoun, L.G. (1995). *Trauma and Transformation. Growing in the Aftermath of Suffering*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Tedeschi, R.G. & Calhoun, L.G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15, 1-18.

- Tedeschi, R.G., Park, C.L., & Calhoun, L.G. (1998). Posttraumatic growth: Conceptual issues. İçinde R.G.Tedeschi, C.L.Park & L.G.Calhoun (Ed.), *Posttraumatic Growth: Positive Changes in the Aftermath of Crisis*, Tedeschi RG, Park CL, Calhoun LG. eds. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1-23.
- Timmer, S.G., Ho, L.K., & Urquiza, A.J. (2011). The effectiveness of parent–child interaction therapy with depressive mothers: The changing relationship as the agent of individual change. *Child Psychiatry & Human Development*, 42, 406-23.
- Torales, J., O'Higgins, M., Castaldelli-Maia, J.M., & Ventriglio, A. (2020). The outbreak of COVID-19 coronavirus and its impact on global mental health. *Int J Soc Psychiatry*, 20764020915212.
- Triandis, H.C., & Gelfand, M.J. (1998). Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism. *J. Pers. Soc. Psychol.*, 74, 118–128.
- W, Cao., Z, Fang., G, Hou., M, Han., X, Xu., & Dong, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China, *Psychiatry Res*, 287, 112934.
- Wang, G., Zhang, Y., Zhao, J., Zhang, J., & Jiang, F. (2020). Mitigate the effects of home confinement on children during the COVID-19 outbreak. *The Lancet*, 395(10228), 945-947.
- Whalen, A. (2020). What is “boomer remover” and why is it making people so angry? *Newsweek*. Retrieved from <https://www.newsweek.com/boomer-remover-meme-trends-virus-co>
- WHO, (2020). Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public. Retrieved from <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>.
- World Health Organization. Considerations for quarantine of individuals in the context of containment for coronavirus disease (COVID-19): interim guidance, 19 March 2020 (WHO/2019-nCoV/IHR_Quarantine/2020.2). Geneva: World Health Organization, 2020.
- Zettler, I., Schild, C., Lilleholt, L., & Böhm, R. (2020). Individual differences in accepting personal restrictions to fight the COVID-19 pandemic: Results from a Danish adult sample. Retrieved from <https://doi.org/10.31234/osf.io/pkm2a>
- Zhang, Y., & Ma, Z.F. (2020). Impact of the COVID-19 pandemic on mental health and quality of life among local residents in liaoning province, China: A cross-sectional study. *Int J Environ Res Public Health*, 17.
- Zhong, X., Liu, X., Liu, J. & Zhong, X. (2020). The lancet global health psychological state of college students during COVID-19 epidemic psychological state of college students during COVID-19 epidemic summary. *Psychiatry Res*, 287, 112934.

Extended abstract

Studies about post-traumatic growth are increasing with different types of samples. Stressful situations experienced by human beings can take their place in the literature after a while under the phenomenon of post-traumatic growth "pain that does not kill strengthens". In this context, post-traumatic growth is a concept that defines "the positive changes that people show due to high-level stressful life events" (Tedeschi & Calhoun, 2004).

When the literature in the field of psychology-psychiatry related to the COVID 19 pandemic process is examined, it is seen that the epidemic is beyond our control and our chances of intervention are limited, it is experienced as a traumatic element that creates unplanned and perhaps compulsory changes in humans, so this process is discussed in the context of psychological trauma. (exp. Tamiolaki & Kalaitzaki, 2020; Kalaitzaki, etc., 2020). In this context, the effects of post-traumatic growth related to COVID-19 will be addressed from different perspectives in every age period.

The COVID-19 virus, which emerged in Wuhan, China, in December 2019, was declared as an epidemic by the World Health Organization in March 2020. This epidemic has been and continues to be a severe source of life stress on all people, regardless of age group (Tamiolaki & Kalaitzaki, 2020). Major stressors may cause some deterioration and fluctuations in people's prediction skills for long-term situations. In uncertainty and in extraordinary and challenging times, people naturally seek explanations for their own and others' social behavior. In such situations, people try to give meaning to the social world, forming and adopting stereotypes and specific codes.

Effects of COVID 19 on Children and Adolescents

During the pandemic process, it was seen that each age period was affected by COVID-19 in different ways. According to the World Health Organization (2020), the emergence of a pandemic has caused the most stress in terms of the psychological effects of the epidemic on all age groups in society. Adolescents and especially children represent a more vulnerable group to the sociological and psychological effects of such epidemics, as they have not yet attained an equipped cognitive structure as in adults.

Many studies have mentioned the harmful effects of psychological stress in children due to adverse events. Anxiety, depression, lethargy, social interaction disorder, and decreased appetite are commonly reported symptoms. At the same time, it is stated that the immune system can be endangered against the harmful effects of stress.

Effects of COVID-19 on early adulthood and middle adulthood

Uncertainty, insecurity, instability for the present and the future, and reduced autonomy and self-direction are common feelings in the time of COVID-19. These perspectives are critical in early adulthood. While medical reports suggest that teens are less prone to COVID-19 infection, early adults may be at higher risk for psychological adjustment. Although anxiety, stress, and worries are lower in early adulthood than in other stages of life, the level of anxiety is high in an epidemic crisis environment (Barari et al., 2020). With the threat, uncertainty, and low predictability of COVID-19, social distancing and isolation brought about by quarantine threaten people's physical health and affect people's mental health, mainly due to psychological disharmony.

Effects of COVID-19 on the elderly

Problems such as neglect, loneliness, isolation, depression, anxiety, and abuse on older people staying in institutional spaces (such as elderly nursing homes) of COVID-19 have become more critical, especially with the social distance practice applied these days. (Banerjee, 2020). The uncertainty of the epidemic has an increasing impact on older people's mental and psychological health, as they are aware of their vulnerability. Including fears of death, the loss of loved ones is delayed by the guilt they would feel if they were carriers of the infection, and possibly. Quarantine's effects lead to significant psychological outcomes that lead to loneliness, grief, anxiety, and prolonged chronic stress.

Preliminary studies have shown an increase in depression level, post-traumatic stress level (PTSD), and adaptation reactions in the elderly (Banerjee, 2020). Also, increased suicidal thoughts and stress-related attempts have become an additional concern due to the pre-existing suicidal risk in the elderly. Many older people live alone. Loneliness turns into a decisive risk factor for depression, especially when it is chronic and when combined with the limitations of the pandemic process and the lack of physical activity.

The pandemic that is going on can negatively affect individuals in different life stages in different ways. The important thing is to be able to guide individuals with different psychosocial interventions in order to use these experiences as a springboard.